

A. KOMENTOVÁNÍ TRASY

1. Trasa Martin – Orava.....3
2. Trasa Orava – Kraków.....6

B. SLOVENSKO

3. Obyvatelstvo a osídlení Slovenska.....9
4. Administrativní členění Slovenska.....11
5. Politický systém Slovenska.....13
6. Hospodářství Slovenska.....18
7. Průmysl Slovenska, těžba nerostných surovin.....19
8. Nejúspěšnější průmyslové firmy na Slovensku.....22
9. Nezaměstnanost na Slovensku.....28
10. Cestovní ruch na Slovensku.....32
11. Cestovní ruch na Slovensku (předpoklady, potenciál).....33
12. Vážská kaskáda.....39
13. Ochrana přírody a krajiny na Slovensku.....42
14. NP Slovenský Ráj.....47

C. POLSKO

15. Reliéf Polska.....51
16. Polské řeky.....52
17. Obyvatelstvo a osídlení v Polsku.....53
18. Polská národnostní menšina v Evropě a USA (historie a současnost).....58
19. Územní vývoj Polska.....65
20. Politický systém a administrativní členění Polska.....69
21. Prezidenti Polska.....74
22. Postavení církve v polské společnosti.....79
23. Papež Jan Pavel II.....82
24. Vysoké školy v Polsku.....85
25. Zemědělství Polska.....86
26. Ochrana přírody v Polsku.....87
27. Kraków.....94
28. EURO 2010 v Polsku a na Ukrajině.....99

SHRnutí EXKURZE.....	104
TRASA A PROGRAM.....	105
FOTOPŘÍLOHA.....	106

A. KOMENTOVÁNÍ TRASY

1 TRASA MARTIN-ORAVA

Ivana Šnírerová (KGG PŔF UPOL)

1.1 MARTIN

Mesto Martin sa nachádza v Turčianskej kotline. Leží medzi Malou a Veľkou Fatrou, stred obce sa nachádza približne 400 m n.m.

Z historického hľadiska veľmi významné mesto. Nachádza sa tu Matica slovenská, ktorá združovala slovenských kultúrnych, osvetových a vedeckých pracovníkov, podporovala rozvoj slovenskej literatúry, umenia, vedy, múzejníctva a bibliografie. Sústreďovali sa tu významné osobnosti slovenského národa. Bol tu založený prvý ženský spolok na Slovensku- Živena, ďalej Muzeálna slovenská spoločnosť, vďaka ktorej sa stal Martin centrom slovenského múzejníctva, a tiež jedno z prvých 3 gymnázií na Slovensku.

Prvým z väčších priemyselných podnikov bol Tatra nábytok založený v roku 1890, neskôr pivovar Martiner a celulózka. Po skončení 2. svetovej vojny bolo v Martine 12 závodov. Boli to závody ťažkého strojárstva, vyrábali sa tam predovšetkým železničné nákladné vagóny a lokomotívy, motory pre traktory a iné malé motory. Nachádzajú sa tu tlačiarne Neografia. Po roku 1989 bola dobudovaná Hoechst-Biotika v Martine, vybudovala sa a sprevádzkovala časť továrne ECCO na výrobu luxusnej obuvi a rozrastá sa nový závod Auto Martin v rámci komplexu Volkswagen na výrobu prevodoviek. V oblasti turistického ruchu je významné lyžiarske stredisko Martinské hole.

1.2 RUŽOMBEROK

Je 5. najväčšie mesto Slovenska. Leží v západnej časti Liptovskej kotliny na sútoku Váhu a Revúcej. Mesto obklopujú pohoria Veľká Fatra, Nízke Tatry a Chočské vrchy. Pár kilometrov od Ružomberka sa nachádza známe lyžiarske stredisko Skipark Ružomberok, známe tiež pod menom Malinô brdo. Blízko sa nachádza vyhľadávané termálne kúpalisko Thermal park Bešeňová v obci Bešeňová, ktoré má celoročnú prevádzku a patrí medzi najkvalitnejšie a najnavštevovanejšie na Slovensku. Nachádza sa tu jediné skautské múzeum na Slovensku.

Je tu tradičný poľnohospodársky, drevársky, ovčiarsky priemysel, neskôr sa pridružilo remeselníctvo. V 19. storočí nastal rozvoj papierenského a textilného priemyslu, spracovanie dreva, ale aj o rozvoj tehelne (1871), bryndziarne (1850) a zápalkárne (1890). S rozvojom priemyslu v meste vznikali aj slovenské peňažné ústavy. V poslednej tretine 19. a v prvej polovici 20. storočia sa Ružomberok stal významným finančným a priemyselným centrom Slovenska. Na tradíciu výroby papiera nadviazala v roku 1883 založená továreň na drevovinu a lepenku (Biely Potok). Z týchto tradícií došlo k vzniku nového závodu Sóló (1880) a v rokoch 1907 a 1908 k vzniku ďalšieho závodu, ktorý časom dostal meno SUPRA. V západnej časti mesta začal koncom 19. storočia (1894) vyrastať ďalší veľký priemyselný kolos – Rybárpoľská textilka, ktorá sa postupne stala najväčšou v Uhorsku. Ružomberok bol tiež známy významným postavením textilného priemyslu, ktorý bol zastúpený už skrachovanou fabrikou Texicom, predtým BZVIL - Bavlnárske závody Vladimíra Iljiča Lenina, ktorá počas svojej najúspešnejšej éry zamestnávala viac ako 5000 zamestnancov a jej výrobky boli známe v celej bývalej Východnej Európe a Sovietskom zväze.

1.3 VLKOLÍNEC

Nachádza sa v nadmorskej výške 718 m n. m. vo vnútorných Západných Karpatoch, v pohorí Veľká Fatra. Obec je obývanou obcou so stálymi obyvateľmi a "chalupármi". Celkový počet domov je 55. Je to pamiatková rezervácia ľudovej architektúry, ktorá bola vyhlásená za pamiatkovú rezerváciu (1997) s cieľom trvalo chrániť kultúrne hodnoty tejto lokality ako neporušený sídelný celok. V rámci stredoeurópskeho územia bol zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva (1993). Ľudová architektúra Vlkolínce je typická pre horské usadlosti, drevené zrubové domy. Obec predstavuje najzachovalejší a najucelenejší celok pôvodných ľudových stavieb v strednej Európe. 40 drevených domčekov zo 16. až 19. storočia a všetky vyzerajú ako jeden. Dominantou tejto rázovitej dedinky je zrubová zvonica z roku 1770 z vonkajšej strany obitá šindľom. Obyvatelia obce Vlkolínce sa v minulosti zaoberali poľnohospodárstvom, pastierstvom a salašníctvom, chovom dobytky (ovce), a drevorubačstvom, ale aj včelárstvom. Práca s drevom bola typickou prácou mužov, ktorí svojpomocne stavali svoje domy.

1.4 ORAVA

Orava leží na severe Slovenska pri štátnej hranici s Poľskom. Hraničným bodom je obec Oravská Polhora (49°36'54" s. g. š.). Je najsevernejším bodom Slovenska. Územie má rozlohu 1661 km² a administratívne patrí do Žilinského kraja.

Zo severu a z východu ho ohraničuje štátna hranica, na juhovýchode hrebeň Západných Tatier a na juhu hrebeň Chočských vrchov. Juhozápadnú hranicu Oravy tvorí Veľká Fatra. Západná hranica vedie cez Veľký a Malý Rozsutec v Malej Fatre, končí sa na styku Kysuckých a Oravských Beskýd na slovensko-poľskej štátnej hranici.

Najväčším vodným dielom na Orave je Oravská priehrada. Vznikla na území bývalých šiestich obcí. Jej prvoradý význam spočíva v regulácii prietoku na Váhu a v zmiernení nebezpečenstva povodní. Okrem toho slúži aj na výrobu elektrickej energie. Uprostred jazera sa nachádzajú dva ostrovy – Slanický a Vtáčí. Vodná nádrž Orava má rozlohu 35 km² a objem 350 mil. m³ vody.

Významnou riekou tohto regiónu je Orava. Táto rieka má dve zdrojnice: Bielu Oravu a Čiernu Oravu, ktorých sútok bol pri obci Ústie; dnes je zaliaty vodnou nádržou Orava. Za zdrojnicu Oravy možno považovať i riekku Oravicu. Významnými prítokmi je Hruštinka, Studený potok a Jelešňa. Orava ústi do rieky Váh pri Kral'ovanoch. Najväčšie mesto je Dolný Kubín, potom nasledujú mestá Tvrdošín (9 340), Námestovo a Trstená.

Oravský hrad je jednou z najzaujímavejších hradných stavieb na Slovensku. Jeho poloha a podoba na strmom skalnom brale nad riekou Oravou. Zámok sa skladá z troch častí: horného, stredného a dolného zámku. Najvyššia časť, citadela je na strmom vápencovom skalnatom brale 112 m nad hladinou rieky Oravy. Stredná časť tvorí stredoveké stavby Korvínovho paláca a paláca Jána z Dubovej. V tomto priestore doplnili po roku 1800 aj ďalšie budovy, hlavne Pálffyho palác. Dolný zámok tvorí predovšetkým Thurzov palác, hradný kostol, v ktorom sú pochovaní niektorí príslušníci thurzovskej rodiny. Historické údaje sa 1. raz zmieňujú o Oravskom zámku okolo roku 1267, keď sa spomína ako kráľovský majetok.

Expozície Oravského múzea ukazujú život a kultúru oravského ľudu. Vzhľadom na hodnotu a špecifickú hradnú architektúru i pôsobivosť vyhlásili Oravský zámok už v 1. skupine za národnú kultúrnu pamiatku.

2 TRASA ORAVA – KRAKÓW

Dominika Žochová (KGG PŘF UPOL)

2.1 ORAVA

Orava je region a historické území (bývalá uherská župa) rozdělené dnes mezi slovenský Žilinský kraj (okresy Dolný Kubín, Námestovo, Tvrdošín a Ružomberok - pouze obec Valaská Dubová) a polské Malopolské vojvodství (12 obcí v okrese Nowy Targ). Historickou metropolí regionu je Dolný Kubín. Před 1. červencem 1996 tvořilo téměř celé území slovenské části Oravy tehdejší (větší) okres Dolný Kubín, pouze obec Valaská Dubová náležela do okresu Liptovský Mikuláš.

Tab. 1: Základní parametry Oravské přehrady

Oravská přehrada	
Rozloha	35 km ²
Objem	350 mil m ³
Max. hloubka	38 m
Prům. hloubka	15 m
Přítok vody	Bílá, Černá Orava

Oravská přehrada je přehradní nádrž na severu Slovenska. Malou částí zasahuje i do Polska. Byla vybudována na soutoku Bílé a Černé Oravy. První práce na projektu začaly přesně 24. července 1941 a do provozu byla přehrada uvedena v roce 1954.[1] Po napuštění zůstaly pod vodou obce Slanica, Osada, Oravské Hámre a Ústie nad Oravou a 2/3 Námestova, proto Námestovo nyní nemá historické centrum. Nad hladinou zůstal malý kopec, z kterého vznikl Slanický ostrov nazývaný též Ostrov umění.

Jedna z nejvýznamnějších lokalit výskytu vodních ptáků na Slovensku na migrační trase vodního a u vody žijícího ptactva u hranic s Polskem se nalézá právě zde.

Přehradní jezero patří mezi oblíbená turistická střediska. Každoročně sem přijíždějí tisíce turistů. V létě je turisty nejvyhledávanější jižní a západní část přehrady.

Na jejím pobřeží se nachází rekreační oblast s možnostmi koupání, jachtingu, šlapadel, loděk, surfingu a jiných vodních sportů. V létě se zde pořádají vyhlídkové plavby lodí okolo ostrovů. Nejvýznamnějšími rekreačními středisky jsou kemp s pláží u Slanické Osady, přístav a pláže u Námestova a Troch Studničkách. Na Slanickém ostrově umění, uprostřed přehrady, se nachází Slanický římskokatolický kostel Povýšenia sv. Kríža postavený v 18. století. V současnosti je v kostele instalována stálá expozice oravského lidového umění, plastiky a malby. Na ostrově je i lapidárium. Pro rybáře přehrada nabízí lov candátů, kaprů, štik a hlavatek.

2.2 NÁMESTOVO

Námestovo je okresní město na severním Slovensku, v Žilinském kraji. Město se nachází na břehu Oravské přehrady, nedaleko polských hranic, cca 15 km od Tvrdošína. První písemná zmínka o městě je z roku 1557 jako důsledek valašské kolonizace Oravy. Město bylo zničeno ve 2. světové válce v dubnu 1945. Život ve městě byl ovlivněn dokončením Oravské přehrady v roce 1953, kterou byly zatopeny dvě třetiny města. Bydlí tu 8 094 obyvatel. Nadmořská výška je 614 m.

2.3 TVRDOŠÍN

Tvrdošín je okresní město na severním Slovensku, v Žilinském kraji. Město se nachází na soutoku řek Orava a Oravica, cca 12 km od polských hranic a cca 32 km od Dolného Kubínu, v nadmořské výšce 569 metrů. Zmínky o Tvrdošíně se nacházejí v Zoborské listině z roku 1111 aj v listině krále Bela III. z roku 1183. Tvrdošín získal výsady královského města v roce 1369.[2] Bydlí tu 9 429 obyvatel. Nadmořská výška 569 m.

2.4 TRSTENÁ

Trstená je město na severním Slovensku, v Žilinském kraji. Město se nachází na břehu řeky Oravica, nedaleko Oravské přehrady, cca 6 km od Tvrdošína a polských hranic a cca 38 km od Dolného Kubínu.

První písemná zmínka o Trstené je z roku 1371.

2.5 JABLONKA

Jablonka je vesnice v okrese Nowy Targ, Malopolské vojvodství, v jižním Polsku, nedaleko hranic se Slovenskem. Je to sídlo gmina (správní obvod) s názvem Gmina Jablonka. To leží přibližně 24 kilometrů na západ od Nowy Targ a 67 km na jih od krajského města Kraków. Obec má 4400 obyvatel

2.6 LUBIEŃ

Lubień je vesnice v kraji Myślenice, Malopolské vojvodství, v jižním Polsku. Je to sídlo gmina (správní obvod) s názvem Gmina Lubień. To leží přibližně 12 km na jih od Myślenice a 37 km (23 mi) na jih od krajského města Kraków. Obec má 3200 obyvatel.

2.7 MYŚLENICE

Myślenice je město v jižním Polsku, které se nachází v Malopolském vojvodství (od roku 1999), předtím v Krakovském vojvodství (1975-1998).

Počet obyvatel činí 20 261 (2007). Hustota obyvatel je 673,1/km²

2.8 KRAKÓW

Starosta: Jacek Majchrowski

Nadmořská výška: 219 m (719 ft)

Město má rozlohu: 756 267

Kraków je druhým největším a jedním z nejstarších měst v Polsku. Nachází se na řece Visle v regionu Malopolsko, město se datuje do 7. století. Kraków tradičně byl jedním z předních polských center

akademického, kulturního a uměleckého života a je pro Polsko jedním z nejdůležitějších hospodářských center. Bylo to hlavní město Polska od r.1038 - 1596, hlavní město velkovévodství Kraków 1846 - 1918, a hlavní město Krakówského vojvodství od 14. století do roku 1999. Nyní je hlavním městem Malopolské vojvodství.

Z kamenné osady vzniklo druhé nejdůležitější město Polska. Byla to vesnička v roli dřívějšího rušného obchodního slovanského centra v Evropě roku 965. Se zřízením nových vysokých škol a kulturních zařízení za vzniku druhé polské republiky a po celé 20. století, Kraków potvrdil svou úlohu jako hlavní národní akademické a umělecké centrum.

Po zabrání Polska nacistickým Německem na počátku druhé světové války se Kraków proměnil v hlavní město generální vlády v Německu. Židovská populace města byla přesunuta do zděné oblasti označovaná jako Krakowské ghetto, z něhož byli Židé posíláni do vyhlazovacích táborů, jako je Osvětim a koncentračního tábora v Płaszów.

V roce 1978 byl krakovský arcibiskup Karol Wojtyła povýšen na papeže Jana Pavla II. - První slovanský papež, a první neitalský papež za 455 let. Toho roku také UNESCO schválilo první místa pro svůj seznam světového kulturního dědictví, včetně celého starého města v Krakově.

B. SLOVENSKO

3 OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ SLOVENSKA

Marek Borunský (KGG PŘF UPOL)

3.1 HISTORICKÝ VÝVOJ OSÍDLENÍ

Historicky nejstarší osídlování Slovenska začalo v Podunají, a to na Trnavské a Nitranské tabuli. Ještě před příchodem Slovanů, v přibližně druhé polovině 4. století př. n. l., obydlovali území dnešního Slovenska Keltové. Během 2. – 1. stol. př. n. l. přicházejí do této oblasti Římané a ze severu Germáni. Během 4. a počátkem 5. století našeho letopočtu, v období stěhování národů, se objevují Hunové. Slovanské osídlení se objevilo na konci 5. století. Od roku 568 bylo součástí Sámovi říše. V roce 791 porazil Karel Veliký Avary a Slované vytvořili samostatné Moravské a Nitranské knížectví. Po roce 833 se obě knížectví spojila v celek nazývaný Velkomoravská říše. Po zániku říše se stalo součástí Uherského království a to až do roku 1918. Mezi lety 1918-1939 se Slovensko s téměř dnešní podobou vytyčení hranic stalo jako samosprávná Slovenská republika součástí Československé republiky. Během 2. světové války získalo formální samostatnost (Slovenský štát). V roce 1945 se navrátilo zpět, Československu, které se v roce 1948 změnilo v socialistický stát. Po sametové revoluci v roce 1989 došlo k demokratizaci Československa a ze strany Slovenska se začaly ozývat hlasy o větší autonomii a také o samostatnosti. Na jaře roku 1990 byl oficiálně upraven název na Československou federativní republiku. 1. ledna 1993 se státy rozdělily na dvě samostatné republiky, Slovensko na Slovenskou republiku a Česko na Českou republiku. 29. března se Slovensko stalo členem NATO a 1. 5. téhož roku členem EU.

3.2 STRUKTURA OSÍDLENÍ SLOVENSKA

Osídlení Slovenska se od toho českého velmi liší. Všechny obce jsou v průměru dvakrát rozlehlejší a to především díky hornatému charakteru země. Struktura osídlení je rovnoměrná, s výjimkou horských oblastí, kde se vlivem protáhlé karpatské kotliny tvoří sídelní pásy. V posledních desetiletích obyvatel Slovenska přibývá a značná je i urbanizace. Po druhé světové válce vzniklo několik nových měst a kolem těch původní byla obestavěna sídlištními celky, v této době taky zanikla asi pětina nejmenších obcí, ze kterých se v 90. letech 20. století zpět osamostatnila pouhá stovka. Téměř 50% obyvatel Slovenské republiky žije ve městech s počtem obyvatel nad 10 000 a třetina v obcích do 2 000. V celém Slovensku se nachází pouze dvě velkoměsta (Bratislava – 442 000 a Košice – 235 000) a pouze čtyři města se počtem obyvatel blíží k hranici 100 000 obyvatel (Nitra – 90 000, Prešov – 88 000, Banská Bystrica – 85 000 a Žilina – 84 000).

Počet obyvatel k roku 2009 je 5 miliónů 391 tisíc a 584 obyvatel, hustota zalidnění 110 obyvatel na km²

Z téměř 5 a půl milionu obyvatel je 85,8 % Slováci, 9,7% Maďaři, 1,7% Romové a zbytek tvoří menšiny Čechů, Poláků, Rusínů, Ukrajinců a Němců.

Slovenská republika je rozdělána do 7 krajů s celkovou rozlohou 49 035 km²: Bratislavský kraj, Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Žilinský kraj, Prešovský kraj, Košický kraj, Banskobystrický a Nitriansky kraj.

POUŽITÁ LITERATURA

WIKIEDIE: Slovensko [cit. 2011-04-17] Dostupné na

<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Slovensko> >.

SLOVANÉ [cit. 2011-04-20] Dostupné na <<http://www.uhersko.com/slovane.htm>>.

SLOVAK REGION: Celoslovenský informačný portál [cit. 2011-04-20] Dostupné na

<<http://www.slovakregion.sk/vseobecne-info-o-slovensku>>.

4 ADMINISTRATIVNÍ ČLENĚNÍ SLOVENSKA

Tomáš Jurčeka (KGG PŘF UPOL)

4.1 KRAJE

V současné době se území Slovenské republiky člení na vyšší územní celky, kterými jsou samosprávné kraje. Kraje byly stanoveny zákonem Národní rady Slovenské republiky z roku 1996 "O územním a správním spořádání Slovenské republiky" (zákon č.221/1996). Zákonem bylo vymezeno celkem osm krajů: Bratislavský, Trnavský, Trenčianský, Nitrianský, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický pojmenovaných podle sídelního města kraje. Kraji samosprávnými se staly v rámci reformy veřejné správy v roce 2001, kdy byly ve stejném vymezení zřízeny jako samosprávné Vyšší územní celky (VÚC). Samosprávný kraj je samostatným územním samosprávným a správním celkem Slovenské republiky. Každý kraj má své zastupitelstvo, které je složeno z poslanců zvolených ve volbách. Volby do orgánů samosprávných krajů se konají na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním a jsou upraveny samostatným zákonem. Zastupitelstvo kraje přitom určuje počet poslanců na celé volební období v poměru 12 až 15 tisíc obyvatel na jednoho poslance.

Každý kraj má své symboly, které může používat při výkonu samosprávy. Symboly jsou erb, vlajka a pečeť. Vyšší územně samosprávné celky jsou vymezeny územími celkem 79 okresů. Nejmenší počet okresů (šest) má Trnavský kraj, naopak nejvyšší počet (13 okresů) mají kraje Banskobystrický a Prešovský.

Mezi nově vymezenými kraji jsou relativně velké rozdíly jak v rozloze, tak počtu obyvatel. Rozlohou nejmenším je Bratislavský kraj (2052 km²). Největší rozlohu má Banskobystrický kraj (9455 km²), který je ve srovnání s Bratislavským téměř pětinasobný. V současnosti žije nejvíce obyvatel v Prešovském kraji (téměř 800 tisíc) a nejméně v Trnavském (550 tisíc).

Mezi nově vymezenými kraji má zvláštní postavení Nitrianský kraj, který v historii sehrával velmi významnou úlohu. Například připojením Nitrianského knížectví k Moravě v roce 826 bylo začátkem Velkomoravské říše a od 11. století patřila Nitrianská stolice (později župa) k největším v Uhersku. K zániku Nitrianského kraje došlo v roce 1960 a v letech 1960 až 1996 se Nitra stala "pouhým" okresním městem. Obnovení krajského statutu je tak navrácením přirozené pozice.

V rámci současného administrativního vymezení samosprávných krajů existují některé problémy způsobené špatnou dostupností centra a jiným přirozeným spádem. Příkladem jsou okresy Senica a Skalica v Trnavském kraji, které leží a přirozenou bariérou Malých Karpat a přirozené spádují do Záhoří a Bratislavy. Problematické je také územně správní členění jižního Slovenska se souvislým osídlením obyvatel maďarské národnosti, které je rozptýleno do tří krajů.

4.2 OKRESY

Samosprávné kraje jsou složeny z okresů, kterých je celkem na území Slovenské republiky 79. Z toho je devět městských okresů, které vznikly rozdělením největším měst Bratislavy a Košic. Bratislava byla rozdělena na pět okresů a Košice těsně před přijetím zákona na čtyři. Na rozdíl od Prahy Bratislava jako hlavní město nezískala zvláštní statut. Často jsou diskutována kritéria při vymezení okresů, neboť podobně jako u krajů existují i v meziokresním srovnání značné rozdíly. Největší okresy podle rozlohy jsou okresy na jihu Slovenska, které zůstaly v nezměněné podobě ve srovnání se stavem

v letech 1960 - 1990 podobně jako okresy Liptovské kotliny a Horehronského podolia (Liptovský Mikuláš, Brezno). Největší rozlohu má okres Levice (1 551 km²) a nejmenší okres Banská Štiavnica (282 km²). Počet obyvatel v okrese se pohybuje od 12668 obyvatel v okrese Medzilaborce po 163540 obyvatel v okrese Nitra. Přitom jedním z hlavních kritérií při vymezení okresů byla minimální hranice 30 tisíc obyvatel. Na tu v současnosti nedosáhne celkem devět okresů (Medzilaborce, Banská Štiavnica, Bytča, Turčianské Teplice, Krupina, Poltár, Žarnovica, Sobrance a Stropkov).

4.3 OBCE

Základní územně samosprávnou jednotkou jsou obce. K 1.1. 2005 bylo na území Slovenské republiky celkem 2891 obcí. Z celkového počtu sídel jich je nejvíce (téměř čtvrtina) v Prešovském kraji. Mezi obcemi převažují menší venkovské obce do dvou tisíc obyvatel. Statut města má celkem 138 obcí.

5 POLITICKÝ SYSTÉM SLOVENSKA

Mgr. et Mgr. Petr Voda (GÚ PŘF MU, KPOL FSS MU, ISPO)

5.1 ÚVOD

Slovensko je jedním z nejmladších států na evropském kontinentu. Vzniklo 1. 1. 1993 s rozpadem bývalého Československa. A právě zde můžeme a musíme hledat kořeny současné podoby politického systému. Zároveň se nám také nabízí zřejmý případ pro komparaci – Česká republika.

Slovensko je standardní zastupitelskou parlamentní demokracií, ať už vezme jako definiční kritérium nastavení institucí, rozdělení moci ve státě či faktické fungování státní moci.

Státní moc je dle ústavy¹, jejíž integrální součástí je ve slovenském případě také Listina základních práv a svobod, rozdělena do tří oblastí, ve kterých je vykonávána různými institucemi. Moc zákonodárná náleží jednokomorovému parlamentu, moc výkonná je rozdělena mezi vládu a prezidenta a moc soudní soustavě soudů a ústavnímu soudu. Poměrně významnou roli hrají ve slovenském případě také prvky přímé demokracie, zejména pak obligatorní referendum.

5.2 MOC ZÁKONODÁRNÁ

Parlament Slovenské republiky je jednokomorový a je v podstatě pokračovatelem republikového orgánu činného v době federativního uspořádání Československa – Slovenské národní rady. Její název stejně jako počet komor a poslanců zůstal zachován. Parlament je tak pouze jednokomorový a nevyužívá ani žádné z možností „fiktivní“ druhé komory, které jsou typické např. pro skandinávské státy s jedinou komorou. Poslanců² je 150 a jsou voleni na volební období trvající 4 roky v rovných, všeobecných a přímých volbách tajným hlasováním, formálně tedy naplňují všechny rysy demokratických voleb. Funkce poslance je neslučitelná s výkonem jiné veřejné funkce. Pro tento případ se uplatňuje specifický princip klouzavého mandátu, kdy poslanec, který se stane např. ministrem, svůj mandát nepozbude, jen jej přestane vykonávat a na jeho místo nastoupí náhradník a v případě ukončení funkce ministra se může vrátit zpět do poslaneckého křesla (Just 2004).

Parlament je především legislativním tělesem, což znamená, že iniciuje, přijímá, novelizuje a ruší zákony a to vše nadpoloviční většinou přítomných poslanců (kterých musí být alespoň nadpoloviční většina), případné veto prezidenta může být přehlasováno nadpoloviční většinou všech poslanců. Pro změnu ústavních zákonů je stanovena kvalifikovaná většina ve výši 3/5 všech poslanců. Parlament má také nezanedbatelné kreační a kontrolní pravomoci. Především vyslovuje důvěru vládě, volí předsedu Nejvyššího kontrolního úřadu a navrhuje kandidáty na Ústavní soudce a zřizuje orgány státní správy. Mezi kontrolní pravomoci lze zařadit interpelace vlády a také vyhlášení nedůvěry vládě jako celku či jednotlivým ministrům (Kopeček 2004: 362).

¹ Slovenská ústava obsahuje jeden kontroverzní prvek. Preambuli uvozují slova „My národ slovenský ...“, což ukazuje, že Slovenský stát je státem národním, nikoli občanským, ačkoli zbytek ústavy se drží důsledně občanského principu. Reprezentace maďarské menšiny se opakovaně snaží o změnu tohoto bodu. (Kopeček 2004:359)

² Pasivní volební právo (právo být volen) je omezen věkovým censem stanoveným na 21 let a trvalým pobytem na území Slovenska. Aktivní právo mají občané Slovenska starší 18 let.

Volební systém představuje jednu z nejčistších variant poměrného volebního systému. Poslanci jsou voleni na kandidátkách politických stran či jiných uskupení, které jsou podávány na úrovni celého státu. Slovensko tak tvoří jediný obvod. To s sebou zároveň nese problém s množstvím kandidátů na jedné listině, neboť jich může být až 150 a zároveň přináší jisté potíže pro preferenční hlasování. Každý volič má totiž jen 4 preferenční hlasy a zároveň kandidát musí pro posun na listině získat alespoň 3 %, což by ale vyžadovalo opravdu silnou známost kandidáta nebo koordinaci voličů (Chrupa 2007: 66).

Před samotným určením jmen poslanců jsou ale mandáty rozděleny mezi strany, které překročí 5% klauzuli, Hagggenbach-Bischovovou kvótou. Celkový počet hlasů stran připuštěných do skrutinia je vydělen o jedna navýšeným počtem mandátů (150+1). Výsledek představuje republikové číslo, kterým se pak dělí počet stranami získaných hlasů. Tímto postupem se obvykle nerozdělí všechny mandáty, zbytek se tedy rozdělí podle nejvyšších zbytků dělení (Čaloud, Havlík, Šedo 2004: 23, zákon č. 333/2004 Sb.

5.2.1 Stranický systém

Politické strany jsou hlavním činitelem slovenské demokracie. V průběhu času se ale mění počet i síla relevantních³. V současné době zasedá v parlamentu 6 stran. Vládní koalici tvoří pravicové strany spíše konzervativní Slovenská demokratická a křesťanská unie SDKÚ, liberální Svoboda a Spravedlnost SaS a strana reprezentující maďarskou menšinu Most-Híd. V opozici pak zasedá v současnosti nejsilnější strana Směr - sociální demokracie, krajně pravicová Slovenská národní strana a populistická formace Vladimira Mečiaru Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko ĽS-HZDS (euroskop⁴). Tato strana byla hlavním činitelem ne zcela demokratického vývoje po roce 1993, kdy se vyskytla celá řada událostí, které lze označit minimálně za problematické, ať už jde o zmaření referenda o vstupu do NATO a přímé volbě prezidenta a, únos syna prezidenta bezpečnostní službou, zbavení dvou poslanců mandátu proti jejich vůli a nerespektování ústavního soudu (Kopeček 2004: 376).

5.3 VÝKONNÁ MOC

5.3.1 Prezident

Hlavou státu je prezident volený přímo na pětileté období s možností jednoho znovuzvolení. Volba probíhá podle stejných ústavních náležitostí jako parlamentní volby, jen systém je většinový a to ve své dvoukolové variantě. Kandidáta do voleb může navrhnout 15 poslanců nebo občané peticí s 15000 podpisy. I přes fakt přímé volby nemá prezident mnoho pravomocí. Řada jeho pravomocí je podmíněna kontrasiagnací premiéra či příslušného ministra⁵. Kromě formálního jmenování vlády a zastupování státu navenek nemá ve vztahu k vládě žádné významnější pravomoci. Ve vztahu

³ Sartori (rok: strana) jako relevantní stranu definuje takové uskupení, které disponuje koaličním potenciálem (může se účastnit vládní koalice), případně pak vyděračským potenciálem (ostatní strany s ní koalici nechtějí tvořit, ale strana je dostatečně silná ovlivňovat některé politické procesy).

⁴ <http://www.euroskop.cz/452/sekce/politicky-system-slovenska/>

⁵ Toto opatření bylo přijato po zkušenosti učiněné v roce 1998, kdy po uplynutí mandátu prezidenta Kováče a neschopnosti zvolit nového prezidenta (v té době byla volba prezidenta v rukou parlamentu), využil Mečiar přesunu části pravomocí prezidenta na svou osobu a amnestoval únosce prezidentova syna a aktéry zmařeného referenda (Kopeček 2004: 367).

k parlamentu disponuje vetem, což znamená, že jeho odmítnutí podepsání zákona může být parlamentem přehlasováno. Veto nelze využít v případě ústavních zákonů. Zároveň také v ústavou definovaných případech rozpouští parlament a každoročně zde přednáší Zprávu o stavu Slovenska. Prezident rovněž jmenuje soudce včetně soudců ústavního soudu, kdy tak činí na základě návrhu od Národní rady (Ústava Slovenské republiky).

5.3.2 Vláda

Vláda je vrcholným orgánem výkonné moci, zabezpečuje plnění zákonů a ostatních norem a řídí a kontroluje ministerstva a ostatní orgány státní správy a disponuje zákonodárnou iniciativou. Je odpovědná parlamentu nicméně formálně ji jmenuje prezident. Na základě návrhu pětiny poslanců ji může být nadpoloviční většinou všech poslanců vyslovena nedůvěra. Pak musí vláda podat demisi, stejně tak musí učinit po demisi premiéra. Vláda se usnáší nadpoloviční většinou přítomných členů vlády.

5.4 MOC SOUDNÍ

Moc soudní je vtělena do soustavy obecných soudů a mimo tuto soustavu stojícího ústavního soudu. Důležitou institucí, kterou z českých podmínek neznáme, je Soudní rada, kterou tvoří předseda Nejvyššího soudu, po 3 osobách volí parlament, vláda a prezident, dalších osm je jmenováno přímo soudci. Soudní rada předkládá prezidentovi návrhy na jmenování a odvolávání soudců a volí disciplinární komisi. Soudci jsou dle ústavy nezávislí a jsou prezidentem jmenováni na doživotí.

5.4.1 Ústavní soud

Jeho úkolem je následná kontrola ústavnosti přijatých norem, předmětu referenda a také voleb a ochrana ústavních práv a svobod fyzických i právnických osob, přičemž k zahájení činnosti potřebuje podnět pro přezkoumání. V případě obvinění prezidenta z vlastizrady (může učinit parlament), soudí prezidenta.

5.5 PŘÍMÁ DEMOKRACIE

Občané slovenské republiky svou politickou moc mohou vyjevit i mimo volby různých institucí. Mimo poměrně obvyklou formu referenda je ústavou stanovena také možnost odvolat prezidenta lidovým hlasováním. Návrh na uskutečnění takové hlasování podává Národní rada. Pokud nadpoloviční většina při alespoň 50% účasti rozhodne o odvolání prezidenta, pak je volen nový prezident. V ostatních případech naopak prezident rozpustí parlament a vypíše nové volby do NR.

Co se týče referenda, lze jej rozdělit na dva druhy – obligatorní a fakultativní. Obligatoční referendum se musí uskutečnit v případech vyjmenovaných ústavou. Těmi jsou rozhodování o vstupu do státního svazku (např. EU), referendum je koncipováno zároveň jako ratifikační. Fakultativním referendem se může rozhodovat o ostatních otázkách mimo základních práv a svobod, daní a státního rozpočtu. Takové referendum se koná buďto na návrh Národní rady nebo petice podepsané alespoň 350 000 občany. V obou případech je referendum platné, pokud nadpoloviční většina přítomných odpoví na

otázku referenda ANO při účasti alespoň 50% oprávněných voličů. Vzhledem k nízké volební účasti se na Slovensku uskutečnilo zatím jediné platné referendum, když se hlasování o vstupu do EU zúčastnilo 52 % voličů. Ještě jedno referendum nebylo neplatné, šlo o zmařené referendum o přímé volbě prezidenta a vstupu do NATO v roce 1997, kdy ministerstvo vnitra odmítlo vytisknout otázku o přímé volbě, což vedlo k jeho bojkotu a následnému prohlášení o zmaření ze strany Ústavního soudu. I přes to ale není institut referenda zcela bezvýznamný, posloužil například ke zviditelnění stran Sdružení dělníků Slovenska a SaS před volbami (viz Spáč 2011).

5.6 SAMOSPRÁVA

V řadě otázek disponují samostatnou působností také přímo volené zastupitelské orgány obcí a vyšších územně správních celků. Nicméně míra autonomie krajů je velmi malá, finančně jsou zcela závislé na centrální moci a nedisponují zákonodárnou iniciativou. Vymezení krajských hranic bylo podrobena tvrdé kritice reprezentace maďarské menšiny. Tehdejší vládní strana SMK kvůli tomu dokonce opustila vládní koalici.

Velmi problematický je také volební systém neomezeného hlasování, kterým se místa v hejtmanstvích obsazují. V rámci kraje mohou být zřízeny různě velké (dle počtu mandátů) obvody v závislosti na podílu voličů v daném obvodu na celkovém počtu voličů v kraji. Každý volič pak disponuje tolika hlasy, kolik je obsazováno křesel, a tyto hlasy může rozdělit mezi libovolný počet kandidátů nebo je všechny odevzdat jedinému kandidátovi. Výsledky voleb tak obvykle neodpovídají preferencím obyvatel a jsou ve velké míře závislé na tom, jak voliči strany rozprostřou své hlasy mezi jednotlivé kandidáty. Přímo je volen také předseda kraje a to stejným způsobem jako prezident, jen oslovuje voliče v rámci hranic kraje. Na podobném principu fungují také volby do obecních zastupitelstev (viz Šedo 2007).

5.7 ZÁVĚR

Tímto textem byl stručně představen politický systém Slovenské republiky. Bylo popsáno rozdělení státní moci a hlavní instituce tuto moc vykonávající. Vzhledem ke specifickým podmínkám nebyl opomenut ani institut referenda.

POUŽITÁ LITERATURA

- HAVLÍK, V. – ŠEDO, J. – ČALOUK, D. (2004): *Systémy poměrného zastoupení*, in: Chytilík, R. – Šedo, J. (eds.): *Volební systémy*, Brno: IIPS MU.
- KOPEČEK, L. eds. (2003): *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický systém v prvním desetiletí samostatnosti*, Brno: IIPS MU.
- KOPEČEK, L. (2005): *Slovensko*, in: Strmiska, M. a kol. (eds.): *Politické strany moderní Evropy*, Praha: Portál.
- KOPEČEK, L. (2004): *Slovensko*, in: Kubát, M. a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, Praha: Eurolex Bohemia.
- SARTORI, G. (2001): *Srovnávací ústavní inženýrství*, Praha: Sociologické nakladatelství.
- ŠEDO, J. (2007): *Volební systémy postkomunistických zemí*, Brno: CDK.
- *Zákon č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky* [cit. 2011-04-24]. Dostupné na: <<http://www.zbierka.sk/ciastka.asp?ro=2004&cc=139>>
- *Ústava Slovenskej republiky, č. 460/1992 Zb.* [cit. 2011-04-24]. Dostupné na: <<http://www.government.gov.sk/8576/ustava-slovenskej-republiky.php?menu=1280>>

6 HOSPODÁŘSTVÍ SLOVENSKA

Blanka Axmanová (KGG PŘF UPOL)

6.1 PRŮMYSL SLOVENSKA

Slovensko je průmyslově rozvinutý stát, jehož industrializace se začala rozvíjet po 2. světové válce. Podle toho také vypadá jeho dnešní struktura, která je nejvíce zaměřená na průmysl strojírenský, chemický (Bratislava) a hutnický (železárny v Košicích). Za zmínku taktéž stojí prudký nárůst v odvětví dopravního strojírenství, které se v poslední době rozvinulo díky významným zahraničním investicím firem Volkswagen /Bratislava/, Peugeot /Trnava/ a Kia Motors /Žilina/. Mezi další velké průmyslové podniky patří například Slovnaft (ropný průmysl) a Samsung Electronics (elektronika).

6.2 ZEMĚDĚLSTVÍ SLOVENSKA

Slovenské zemědělství má k dispozici 2,4 mil. ha zemědělské půdy, což představuje necelou polovinu z celkové rozlohy státu. Slovensko má značně rozdílné přírodní podmínky, které jsou nejlepší v nížinách na jihu a nejhorší na horách. Nejhlavnější skupinou plodin, pěstovaných na orné půdě, jsou obiloviny (pšenice, ječmen). Tyto obiloviny jsou nejvýznamnější potravinářskou i krmnou surovinou. Dále potom olejniny (slunečnice, řepka, sója, mák). Pěstuje se zde i zelenina (paprika a brambory) ale již v menším množství. Vinice jsou soustřeďovány do jižních oblastí. Většina vinogradů je na jižních a jihovýchodních svazích okrajových pohoří Podunajské a Východoslovenské nížiny. Mezi nejznámější vinařské oblasti (celkově je jich na Slovensku 6) patří např. Tokajská (ta částečně zasahuje do Maďarska) či Nitranská.

Živočišná výroba (tvoří zhruba 62% hrubé zemědělské produkce) se orientuje na chov skotu a prasat, na rychlém ústupu jsou ovce. Lesy se považují za jedno z hlavních bohatství země a Slovensko patří mezi nejvýznamnější těžitele v Evropě. Na těžbu dřeva navazuje dřevozpracující odvětví, které vyrábí nábytek, celulózu a papír.

6.3 NEROSTNÉ SUROVINY

Nerostné suroviny jsou zde velice pestré, ale zdroje jsou v nedostatečném množství nebo kvalitě. Těžba je tedy vesměs nerentabilní. Těží se jen menší množství hnědého uhlí, lignitu, železné rudy a kamenné soli. Menší zajímavostí je to, že Slovensko patří mezi státy s největším podílem jaderné energie (elektrárny: Jaslovské Bohunice a Mochovce).

7 PRŮMYSL SLOVENSKA, TĚŽBA NEROSTNÝCH SUROVIN

Michaela Nesměřáková (KGG PŘF UPOL)

Současná hospodářská situace na Slovensku je výsledkem dlouhodobého vývoje. Průmysl na Slovensku se začal rozvíjet již před několika staletími, kdy Slovensko spadalo pod Habsburskou monarchii. V té době na jeho území vzniklo několik manufaktur.

Počátkem 20. století pracovala v průmyslu necelá pětina obyvatelstva. I přesto však nemělo Slovensko v průmyslu špatné postavení a to díky poměrně rozvinutému hornictví, některým řemeslným tradicím atd. Významná v té době byla chemická výroba, hutnictví a výroba papíru.

Velkou roli v hospodářství hrály na Slovensku ve 14. – 15. století těžba zlata a stříbra. Od roku 1330 se v Kremnici razily kremnické dukáty, vyráběné z pravého zlata, které byly tehdy známé po celé Evropě.

Po vzniku Československa bylo území Slovenska tou méně rozvinutou částí nově vzniklého státu. Obrat nastal před druhou světovou válkou, kdy se do horských oblastí umisťovaly strojírenské továrny, které byly později přetvářeny za účelem výroby zbraní. Druhá světová válka způsobila zdejší ekonomice značné škody – byla zničena řada továren, mostů a železničních cest. V zemi byl také nedostatek dopravních prostředků a hospodářských zvířat.

Roku 1948 se moci ujali komunisté a následkem toho došlo ke znárodnění průmyslu, bylo zavedeno plánované hospodářství a navázána spolupráce s komunistickými státy v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci, čímž byl značně ovlivněn poválečný průmyslový rozvoj. Byly zde budovány hutní, strojírenské, chemické a ostatní továrny.

Po roku 1989 Slovensko přešlo na tržní hospodářství a začalo navazovat nové hospodářské kontakty v zahraničí.

7.1 PRŮMYSL

7.1.2 Strojírenský průmysl

Nejsilnějším odvětvím strojírenského průmyslu je výroba dopravních prostředků, která tvoří asi 20% celkového průmyslu na Slovensku. V roce 2009 měla produkce strojírenství na průmyslové výrobě podíl 42,3 % - v porovnání s rokem 2008 došlo vzhledem k finanční krizi k poklesu.

Jak již bylo zmíněno, největší podíl v strojírenském průmyslu má výroba dopravních prostředků: Volkswagen Slovakia a.s. (Bratislava), KIA Motors Slovakia s.r.o. (Žilina), PCA Slovakia s.r.o. (Trnava), Panax F.C.S spol. s.r.o. (Tvrdošín).

Počet podniků pro výrobu motorových vozidel (2009): 4

Tržby (2009): 6 130 mil. eur

Počet pracovníků (2009): 12 425

Výroba motorů a turbín: Lombardini Slovakia – výroba kovových součástí, spalovacích motorů a hnacích prvků pro letadla, AVC Čadca a.s. – tepelné zpracování kovů a metalurgie (Čadca), AVC Raková a.s. (Raková)

Výroba čerpadel a kompresorů: Embraco Slovakia s.r.o. (Spišská Nová Ves), Sauer – Danfoss a.s. (Považská Bystrica), Danfoss Compressors spol. s.r.o. (Zlaté Moravce)

Výroba ložisek, ozubených kol, převodových ovládacích prvků, chladicí a ventilační zařízení (klimatizace, ventilátory...), výroba strojů na výrobu kovů a obrábění...

7.1.3 Elektrotechnický průmysl

Elektrotechnický průmysl je jednou z podstatných odvětví celkového průmyslu na Slovensku. Podniků v tomto odvětví neustále přibývá.

Tržby (2009): 8 178 mil. eur

Počet zaměstnanců (2009): 43 284

Výroba počítačových a periferních zařízení: zahrnuje 5 firem, např. Žilinský Emtest (čipové karty, systémy pro dopravní prostředky atd.)

Výroba komunikačních zařízení: Anex Production (elektronické desky či moduly pro Samsung a německé výrobce elektroniky), Tesla Stropkov, společnosti Eltek Valere a Nera Networks (Liptovský Hrádek).

Výroba spotřební elektroniky: Samsung Electronics Slovakia, Panasonic, Sony (Nitra), Universal Corporation.

Výroba nástrojů a zařízení na měření, hodin a hodinek: Prematlak (výroba tlakoměrů), Elster (výroba plynoměrů), GE Sensing and Inspection Technologies (výroba sond).

Výroba elektrických zařízení, počítačových, elektronických a optických výrobků, elektrických motorů, generátorů, transformátorů, elektrických distribučních a kontrolních zařízení...

Nejvýznamnější elektrotechnické firmy na Slovensku:

Samsung Electronics Slovakia – největší elektrotechnický podnik na Slovensku. Tržby v letech 2002 – 2007 dosahovaly 3,4 mld eur.

Whirlpool Slovakia – působí na Slovensku už 18 let, hlavní evropský závod na výrobu praček Whirlpool.

Foxom Slovakia – bývalá firma japonské Sony

Samsung Electronics LCD Slovakia – LC panely (hl. komponenty pro LCD televizory)

Panasonic AVC Networks Slovakia (Krompachy) – DVD přehrávače a rekordéry

Panasonic Electronics Devices Slovakia

7.1.4 Chemický průmysl

Počátkem 90. let vstoupil chemický průmysl do transformačního procesu, jehož výsledkem byl přechod k tržnímu hospodářství. Chemický průmysl měl dobrou výrobní základnu, která byla propojena s kvalitním výzkumným zázemím. Chemické produkty se začaly vyvážet do vyspělých průmyslových států. Velký význam pro chemický průmysl měl mimo jiné vstup Slovenské republiky do Evropské unie v roce 2004.

Nejvýznamnější chemické firmy na Slovensku:

Slovnaft, a.s. (Bratislava)

Slovnaft Petrochemicals, a.s. (Bratislava)

Duslo a.s. Šaľa

Continental Matador Truck Tires s.r.o.

7.1.5 Sklářský průmysl

Dřevozpracující průmysl – Mier a.s. (Topoľčany), Tatranábytok a.s.

Oděvní průmysl – Ozeta Neo, a.s. – Trenčín (největší výrobce pánské konfekce na Slovensku), Makyta a.s. (dánská konfekce), Accord a.s. (pánská konfekce)

Keramika – Modrá, Žilina, Nová Lesna, Michalovce, Bratislava

7.2 TĚŽBA SUROVIN

Antimon – Malé Karpaty, Nízké Tatry, v minulosti – nejvýznamnější ložisko v Podpradské kotlině (Švábovec a Horka)

Měď - Slovinky, Gelnica, Novoveská Huta, Hnilčík, Vysoká – Zlatno, Rudňany

Nikl – ložisko Hodkovce (Moldavská kotlina)

Olovo – ložiska Banská Štiavnica, Hodruša, Pukanec, Zlatá Baňa

Rtuť – ložisko Rákoš (Spišsko – gemereké rudohoří)

Stříbro – ložiska Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Hodruša, Pukanec...

Wolfram – ložiska jasenice – Kyslá, Ochtiná – Rachovce..

Zinek – Západní Karpaty, ložiska Banská Štiavnica, Hodruša, Pukanec..

Železná ruda – Spišsko – gemerské rudohoří

Uran – Západní Karpaty, ložisko Košice – Jahodná, Švábovec, Spišský Štiavnik...

POUŽITÁ LITERATURA

GARDNER, P. – SCOTT, A. – SCOTT ROHAN, M. – SHACKLETON, A. (1993). *Encyclopedia of World Geography*. New York, Banes and Noble Inc., New York

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Charakteristika vývoja strojárského priemyslu v roku 2009*. [cit. 2011 – 04 - 16]. Dostupné na < <http://www.economy.gov.sk/strojarsky-priemysel-5840/127525s> >

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Vývoj elektrotechnického priemyslu na Slovensku v roku 2009*. [cit. 2011 – 04 - 16]. Dostupné na < <http://www.economy.gov.sk/elektrotechnicky-priemysel-5841/127526s> >

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Vývoj chemického priemyslu v Slovenskej republike v roku 2008*. [2011 – 04 - 16]. Dostupné na: < <http://www.economy.gov.sk/chemicky-priemysel-6127/127812s> >

STATISTICAL OFFICE OF THE SLOVAK REPUBLIC: *Regional Statistical Yearbook of Slovakia 2006*. [2011 – 04 - 16]. Dostupné na: < <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=16061> >

SLOVENSKO – INFOWEBY.SK: *Priemysel a energetika*. [2011 – 04 - 16]. Dostupný na: < <http://slovensko.infoweby.sk/priemysel-energetika> >

8 NEJÚSPĚŠNĚJŠÍ PRŮMYSLOVÉ FIRMY NA SLOVENSKU

Mgr. Ondřej Šerý (GÚ PŘF MU)

8.1 POSTAVENÍ PRŮMYSLU NA SLOVENSKU

Průmysl na Slovensku tvoří stále významnou složku tamějšího hospodářství. V roce 2010 bylo v sekundárním sektoru zaměstnáno průměrně více než 650 000 osob, tedy asi jedna třetina praceschopného obyvatelstva. V samotném průmyslu to pak bylo téměř 480 000 osob, což odpovídá podílu 22,3 %. Z jednotlivých odvětví zpracovatelského průmyslu pracovalo nejvíce lidí ve strojírenství (především v oblasti výroby motorových vozidel). Následovaly hutnictví a kovo zpracující průmysl, třetí a čtvrtou pozici obsadily chemický a elektrotechnický průmysl.

Nejvyšší průměrnou měsíční mzdu v průmyslu vykazovalo v roce 2010 odvětví výroby a rozvodu elektřiny, plynu a vody (jako jediné převyšuje hranici 1 000 eur). V případě zpracovatelského průmyslu se jedná o chemický průmysl (876 eur), strojírenství (872 eur), hutnictví a kovo zpracující průmysl (797 eur) a elektrotechnický průmysl (762 eur).

Výší tržeb za vlastní výkony a výrobky dominovalo v roce 2010 slovenskému průmyslu zcela zřetelně strojírenství (16,5 mld. eur). O zhruba 4,2 mld. eur méně zaznamenala výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody. Nadprůměrných hodnot dosahovaly dále rovněž průmysly chemický (10,0 mld. eur), elektrotechnický (9,2 mld. eur) a hutnický a kovo zpracující (8,4 mld. eur).

Všem třem výše popsaným charakteristikám hospodářství (resp. průmyslu) – průměrný počet zaměstnanců, průměrná měsíční mzda a tržby za vlastní výkony a výrobky – se podrobněji věnuje tabulka 1.

Tab. 1: Základní charakteristiky odvětví národního hospodářství Slovenska v roce 2010 s důrazem na průmysl

Odvětví národního hospodářství	Průměrný počet zaměstnanců		Průměrná měsíční mzda	Tržby za vlastní výkony a výroby
	abs.	%	EUR	tis. EUR
Primér	94 539	4,4	592	/
Sekundér	658 603	30,6	736	/
Průmysl celkem	479 052	22,3	795	67 484 077
<i>Těžba nerostných surovin</i>	7 351	0,4	861	507 084
<i>Zpracovatelský průmysl</i>	430 658	20,0	771	54 716 393
potravinářský	36 865	1,7	698	3 757 703
textilní, oděvní a kožedělný	34 766	1,6	518	1 303 950
dřevozpracující	39 122	1,8	656	3 099 110
chemický	58 789	2,7	876	9 983 176
hutnický a kovozpracující	85 769	4,0	797	8 409 197
elektrotechnický	47 263	2,2	762	9 180 062
strojírenský	87 835	4,1	872	16 533 524
ostatní zpracovatelský	40 249	1,9	750	2 449 670
<i>Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody</i>	41 043	1,9	1 030	12 260 600
Terciér	1 398 792	65,0	809	/
CELKEM	2 151 934	100,0	769	/

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky (2011): Podnikateľské štatistiky – Priemysel.

Pokud pomineme poměrně specifické odvětví výroby a rozvodu elektřiny, plynu a vody, lze na základě této stručné analýzy označit za klíčová odvětví slovenského průmyslu strojírenství, chemický průmysl, hutnictví a kovozpracující průmysl a elektrotechnický průmysl. Vybraným firmám právě z těchto odvětví je v další části textu věnována pozornost jakožto nejvýznamnějším průmyslovým podnikům.

8.2 STROJÍRENSKÝ PRŮMYSL

Nejvýznamnější součástí slovenského strojírenství je bezesporu výroba motorových vozidel. Výrazná specializace na automobilový průmysl se projevuje také počtem vyrobených automobilů na 1 000 obyvatel. Například v roce 2008 obsadilo Slovensko v rámci Evropy první místo podle tohoto ukazatele (106,6 automobilů na 1 000 obyvatel). Tradiční výrobci vozů se umístili s mnohem nižšími hodnotami až na dalších místech – ČR (90,0), Německo (64,9), Španělsko (47,2) či Francie (35,2). I z tohoto důvodu jsou níže popsány tři automobilové společnosti a firma Whirlpool Slovakia jako zástupce neautomobilového strojírenství.

8.2.1 Volkswagen Slovakia, a. s. (Bratislava, Martin)

Německý výrobce automobilů Volkswagen AG vstoupil na Slovensko v roce 1991, když podepsal smlouvu o vytvoření nové společnosti s Bratislavskými automobilovými závody a slovenskou vládou (80 % nového podniku držel VW, zbývajících 20 % pak BAZ). Výroba rychle rostla a s ní i počet zaměstnanců. V roce 1997 ve firmě pracovaly už 3 000 osob, o rok později dokonce 5 000 osob. V roce 2000 byl otevřen další výrobní závod společnosti, tentokrát v Martině.

Dnes se bratislavský závod zaměřuje na produkci osobních automobilů a montáž převodovek, v Martině se vyrábějí komponenty pro automobily a převodovky. Volkswagen Slovakia je jedním z největších slovenských exportérů a vývoz samotné společnosti představuje zhruba 7 % celého slovenského exportu. Počet zaměstnanců se v poslední době ustálil na hodnotě 6 500 osob. Firma je v současnosti zapojena do produkce vozů pěti značek – Volkswagen, Škoda, Seat, Audi a Porsche.

8.2.2 PSA Peugeot Citroën Slovakia, s. r. o. (Trnava)

Investiční rozhodnutí vybudovat svůj závod na Slovensku oznámila skupina PSA Peugeot Citroën v roce 2003. Slavnostní zahájení výroby proběhlo o tři roky později. V roce 2009 už byla trnavská automobilka největším producentem aut na Slovensku (denně vyrobí téměř 870 vozů) a zaměstnává více než 3 000 osob. V továrně se v současnosti montují modely Peugeot 207 a Citroën C3 Picasso.

8.2.3 Kia Motors Slovakia, s. r. o. (Žilina)

V roce 2004 podepsala slovenská vláda s jihokorejskou společností Kia Motors Corporation smlouvu o výstavbě prvního automobilového závodu Kia v Evropě. Výroba začala na sklonku roku 2006. Kia Motors je společně s Hyundai Motor součástí Hyundai Motor Group, což sehrálo důležitou roli při výběru lokality pro výrobní závod společnosti Hyundai ve střední Evropě (nakonec byly zvoleny Nošovice na Frýdecko-Místecku).

Kia Motors dnes zaměstnává v Žilině více než 3 000 osob, do závodu dosud investovala asi 1,1 mld. eur. Zatím ještě nebyla naplněna plánovaná výrobní kapacita 300 000 vozů ročně.

8.2.4 Whirlpool Slovakia, s. r. o. (Poprad)

Počátky původního podniku Tatramat sahají na Slovensko až do 19. století, na výrobu automatických praček se začala společnost soustřeďovat až po druhé světové válce. Novodobá historie firmy se začala psát v roce 1991, kdy byla podepsána smlouva o založení nového společného podniku s celosvětovou korporací Whirlpool (podíl 43 %). Výroba je postupně modernizována, od roku 1996 už Whirlpool vlastní 100 % podniku. Sídlo společnosti se však s marketingem, administrativou a servisem přestěhovalo do Bratislavy. V současnosti je výrobní kapacita firmy asi 2 miliony automatických praček ročně a popradský závod zaměstnává více než 1 300 osob.

8.3 CHEMICKÝ PRŮMYSL

Dalším významným odvětvím slovenského průmyslu je chemický průmysl. Je však třeba poznamenat, že jeho součástí jsou i gumárenský a farmaceutický průmysl a zpracování ropy. Právě tyto oblasti patří k těm nejdynamičtějším, a proto byla k dalšímu popisu vybrána rafinerie Slovnaft a púchovská gumárna.

8.3.1 Slovnaft, a. s. (Bratislava)

Největší slovenská rafinérie Slovnaft byla založena v roce 1957 a navázala na dřívější bratislavskou rafinérii Apollo, která byla vybombardována za druhé světové války. V 90. letech 20. století byla provedena technologická modernizace a restrukturalizace. Za účelem zapojení se do mezinárodních podnikatelských struktur podepsal v roce 2000 Slovnaft smlouvu o strategickém partnerství s maďarskou společností MOL Group, která tak drží 98,4 % akcií.

Rafinérsko-petrochemická společnost ročně zpracuje 5,5 až 6 mil. tun ropy. Zároveň provozuje asi 210 čerpacích stanic na území Slovenska, což představuje společně s prodejny výrobků z tohoto oboru největší maloobchodní síť na Slovensku. Zaměstnává více než 3 600 lidí.

8.3.2 Continental Matador Rubber, s. r. o. (Púchov)

Vznik Matadoru lze datovat někdy na počátek 20. století. Výrobu pneumatik započala společnost už ve 20. letech jako první v tehdejší Československu. V Púchově firma působí od roku 1950. V 90. letech 20. století byl podnik úspěšně transformován a začal se uplatňovat i v mezinárodní konkurenci. V roce 2007 získala 51 % gumárenské divize Matadoru německá společnost Continental AG.

Podnik kromě výroby pneumatik také produkuje dopravní pásy pro různá průmyslová odvětví. V současné době zaměstnává necelé 2 000 osob.

8.4 HUTNICKÝ A KOVOZPRACUJÍCÍ PRŮMYSL

Hutnický a kovozpracující průmysl patří k tzv. těžkému průmyslu. Tato část hospodářství je ve většině evropských zemí utlumována. V zemích střední a východní Evropy se jednalo před rokem 1989 o významné (často hlavní) zaměstnavatele. Transformace ekonomiky však pro ně znamenala výrazné omezení nebo ukončení výroby a často se tak do potíží dostaly celé regiony (vznikly tzv. strukturálně postižené regiony). Na Slovensku se tomuto trendu vymyká společnost U. S. Steel Košice. Vzpomenout lze třeba ještě hliníkárnou v Žiaru nad Hronom.

8.4.1 U. S. Steel Košice, s. r. o.

Železo se na východě Slovenska vyrábělo už 600 let před našim letopočtem a jeho výroba neustala ani v následujících staletích. Vše vyústilo v letech 1959 až 1965 v založení firmy Východoslovenské železiarne. V průběhu čtyř dalších desetiletí se z nich stal renomovaný podnik známý po celém světě. Nová etapa v historii firmy začala v roce 2000, kdy se majitelem stala americká společnost The United Steel Corporation.

Výrobní program společnosti je poměrně široký – od za tepla a za studena válcovaných výrobků přes produkty s povrchovou úpravou až po plechy pro elektrotechnický průmysl. U. S. Steel Košice vyrábějí také radiátory a spirálově svařované roury. Podnik zaměstnává více než 13 000 osob a je tak největším průmyslovým zaměstnavatelem na Slovensku.

8.4.2 ZSNP, a. s. (Žiar nad Hronom)

Hliníkárna v Žiaru nad Hronom byla založena v roce 1951, svůj dnešní název dostala o tři roky později (ZSNP = Závod Slovenského národného povstania). Dříve společnost zahrnovala ucelenou výrobu hliníku od výroby primárního hliníku až po finální hliníkové produkty. V průběhu transformace se však rozpadla na individuální organizační jednotky a samostatné právní subjekty podnikající dnes pod vlastním jménem. V roce 2002 byly zbytky ZSNP zprivatizovány skupinou Penta a dodnes probíhá rozsáhlá restrukturalizace společnosti, která v současné době zaměstnává asi 1 000 osob. Provoz firmy měl především v minulosti výrazné negativní dopady na životní prostředí.

8.5 ELEKTROTECHNICKÝ PRŮMYSL

Společně se strojírenstvím je nejčastěji prezentovaným tahounem slovenské ekonomiky elektrotechnický průmysl. Vzhledem k tomu, že po roce 1989 se naplno ukázala nekonkurenceschopnost československé elektrotechniky, jsou hlavními hráči nově příchozí zahraniční společnosti jako jsou Samsung či Foxconn.

8.5.1 Samsung Electronics Slovakia, s. r. o. (Galanta)

Samsung Electronics LCD Slovakia, s. r. o. (Voderady)

Jihokorejská společnost Samsung Electronics vstoupila na Slovensko v roce 2005, když bylo otevřené v Bratislavě její obchodní zastoupení. Firma působí v oblastech spotřební elektroniky, domácích spotřebičů, informačních technologií a telekomunikací. Na Slovensku je však přítomná také formou dvou výrobních závodů.

První z nich se jmenuje Samsung Electronics Slovakia, která působí v Galantě od roku 2002 (kdy si zrekonstruovala prostory bývalých Slovenských nábytkářských závodů). Firma se zaměřuje na výrobu LCD a LED televizorů, LCD monitorů, HDD a Blu-ray přehrávačů a satelitních přijímačů. V průběhu několika let se stala galantská pobočka největším výrobním závodem společnosti Samsung v Evropě, který dává práci asi 3 000 lidí. Investice společnosti do tohoto závodu dosáhly 200 mil. eur.

Druhý výrobní závod dostal název Samsung Electronics LCD Slovakia a je od roku 2008 lokalizován v průmyslovém parku v obci Voderady nedaleko Trnavy. Je to jediný závod společnosti Samsung v Evropě na výrobu LCD modulů. Slovenská vláda mu udělila statut významné investice, která se uskutečňuje ve veřejném zájmu. V současnosti zaměstnává více než 1 000 obyvatel.

8.5.2 Foxconn Slovakia, s. r. o. (Nitra)

Taiwanská společnost Foxconn koupila nitranský závod na výrobu LCD televizorů od japonské firmy Sony v roce 2010. Společnost Sony podnik vybuodovala v letech 2006 až 2008. Foxconn v průběhu roku 2011 plánuje výrazné zvýšení výroby na asi 4,5 milionů LCD televizorů (zdvojnásobení oproti současnosti) a nárůst počtu zaměstnanců ze současných zhruba 3 000 osob na necelé 4 000 pracovníků.

8.6 ZÁVĚR

Závěrem lze říci, že se slovenský průmysl opírá o strojírenství, chemický průmysl, hutnictví a kovozpracující průmysl a elektrotechniku. Výše popsané společnosti patří mezi největší subjekty ve svých odvětvích, s jistou nadsázkou se jedná o symboly slovenské ekonomiky. Nelze však jednoduše přistoupit na tezi, že největší podnik se rovná automaticky nejúspěšnější. Jak mezi podniky z ostatních

oborů slovenského průmyslu, tak mezi malými a středními firmami čtyř nejvýznamnějších oborů se nachází celá řada dalších úspěšných společností. K jejich identifikaci však není v tomto příspěvku prostor, bylo by totiž nutné provést obsáhlejší analýzy.

Každopádně se nachází naprostá většina velkých podniků z dynamických odvětví v zahraničních rukou. Slovenské hospodářství se musí také vypořádat se dvěma hlavními riziky. Zda je dlouhodobě udržitelná přílišná specializace na automobilový průmysl a zda nabízejí klíčové podniku výroby s vyšší přidanou hodnotou, nebo se jedná spíše o tzv. montovny. Ekonomická krize v posledních letech na obě otázky částečně odpověděla, a to směrem v neprospěch slovenského průmyslu.

POUŽITÁ LITERATURA

- CONTINENTAL MATADOR RUBBER: *História*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.matador.sk/index.cfm?Module=ActiveWeb&page=WebPage&s=history&a=1>>.
- FOXCONN SLOVAKIA: *O spoločnosti Foxconn*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.profesia.sk/praca/foxconn-slovakia/C546>>.
- HBI ČESKÁ REPUBLIKA: *On-line databáze firem*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.hbi.cz/>>.
- KIA MOTORS SLOVAKIA: *Výrobný závod Kia*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.kia.sk/index.php>>.
- PSA PEUGEOT CITROËN SLOVAKIA: *Automobilka Trnava*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <http://psa-slovakia.sk/sk/o_nas/automobilka_trnava.php>.
- SAMSUNG ELECTRONICS SLOVAKIA: *Samsung na Slovensku*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.samsung.com/sk/aboutsamsung/samsunginslovakia/SAMSUNGsalesofficeBratislava.html>>.
- SLOVNAFT: *Naša spoločnosť – Profil, Naša História*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <http://www.slovnaft.sk/sk/o_nas/nasa_spolocnost/>.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Databáze SLOVSTAT (Demografia a sociálne štatistiky – Trh práce, Podnikateľské štatistiky – Priemysel)*. [cit. 2011-04-22]. Dostupné na <<http://www.statistics.sk/pls/elisw/metainfo.explorer>>.
- U. S. STEEL KOŠICE: *Info o spoločnosti – História*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.usske.sk/corpinfo/hist-s.htm>>.
- VOLKSWAGEN SLOVAKIA: *O nás, História*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.volkswagen.sk/sk/o-nas/>>.
- WHIRLPOOL SLOVAKIA: *Whirlpool na Slovensku*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <http://www.whirlpool.sk/whirlpool_na_slovensku>.
- ZSNP: *Profil spoločnosti – Milníky v histórii*. [cit. 2011-04-23]. Dostupné na <<http://www.zsnp.sk/genPage.php?id=18>>.

9 NEZAMĚŠTNANOST NA SLOVENSKU

Irena Honsnejmanová (GÚ PŘF MU)

9.1 ÚVOD

V porovnání s Českou republikou byla nezaměstnanost na Slovensku vždy vyšší, a to jak kvůli menší diversifikaci průmyslu, nižšímu počtu drobných a středních podnikatelů i méně výhodné geografické poloze. V posledních letech je míra nezaměstnanosti na Slovensku zhruba dvojnásobkem míry nezaměstnanosti v Česku a stala se obrovským problémem přímo i nepřímo způsobujícím některé negativní jevy ve společnosti i ekonomické problémy.

9.2 VÝVOJ NEZAMĚŠTNANOSTI NA SLOVENSKU OD R. 1990

Do roku 1989 na Slovensku (stejně jako u nás) nefungovala tržní ekonomika, existovalo zde centrálně plánované hospodářství a také uměle udržovaná zaměstnanost. Nezaměstnanost byla uměle držena na nule díky zřizování nepotřebných pracovních míst a velmi nízké produktivitě práce. Po roce 1990 však nastoupila tržní ekonomika, změnily se vlastnické poměry – proběhla privatizace. Státní podniky byly z velké části rozprodány či vráceny soukromým vlastníkům, některé podniky brzy zkrachovaly a nezaměstnanost začala rychle růst. Rychle se zvyšovaly i rozdíly mezi chudými a bohatými lidmi a „chudými“ a „bohatými“ částmi země.

V roce 1993 došlo k rozpadu Československé federativní republiky a tím i k nižší intenzitě styků obou zemí i jejich občanů. V praxi to znamenalo, že postupně stále méně obyvatel Slovenska pracovalo v České republice. Naopak to samozřejmě fungovalo také, i občané Česka jezdili za prací na Slovensko, ale v menší míře. Vzrostla i produktivita práce, což mělo za následek rušení dalších pracovních míst. Postupně se zvyšovala už tak vysoká nezaměstnanost.

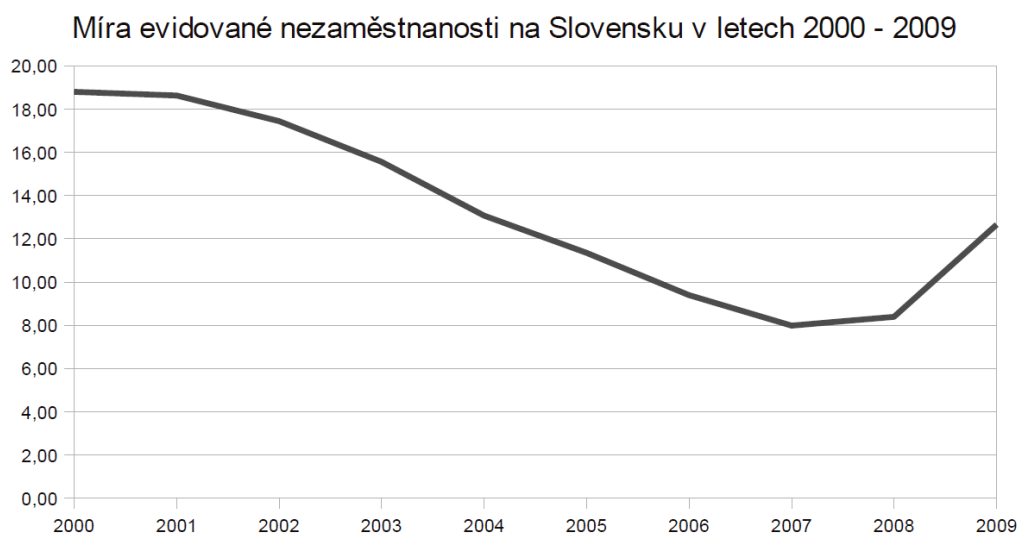
Vůbec nejhorší situace z hlediska nezaměstnanosti byla na Slovensku v letech 2000 a 2001. Míra nezaměstnanosti se vyšplhala nad hranici 18%, bez práce bylo přes půl milionu obyvatel Slovenska. Regionální rozdíly byly obrovské – například ke konci roku 2001 byla míra evidované nezaměstnanosti v okrese Rimavská Sobota 35,45%, v okrese Bratislava II to bylo jen 3,79%. Situace se zlepšovala jen velmi pomalu. Musíme vzít v úvahu také změnu metodiky počítání míry nezaměstnanosti, díky níž tabulkově nezaměstnanost klesala, avšak v reálu spíše stagnovala. Nejlepších výsledků Slovensko dosáhlo v roce 2007, kdy byla míra evidované nezaměstnanosti 7,99%. Počet nezaměstnaných klesl na necelých 250 000 a počet volných pracovních míst se zvýšil na cca 23 000. V roce 2008 už však začala na Slovenskou ekonomiku dopadat ekonomická krize, která postupně zasáhla naprostou většinu států světa. Od konce roku 2008 míra nezaměstnanosti i počet nezaměstnaných rostou.

Tab.1: Míra nezaměstnanosti (%), počet nezaměstnaných a počet volných míst v SR mezi roky 2000 a 2009

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Míra nezaměstnanosti	18,80	18,63	17,45	15,56	13,07	11,36	9,40	7,99	8,39	12,66
Počet nezaměstnaných	506 497	533 652	504 077	452 224	383 155	333 834	273 437	239 939	248 556	379 553
Počet volných pracovních míst	6 026	10 086	17 238	15 511	14 705	13 607	23 911	22 533	11 023	5 027

Zdroj dat:

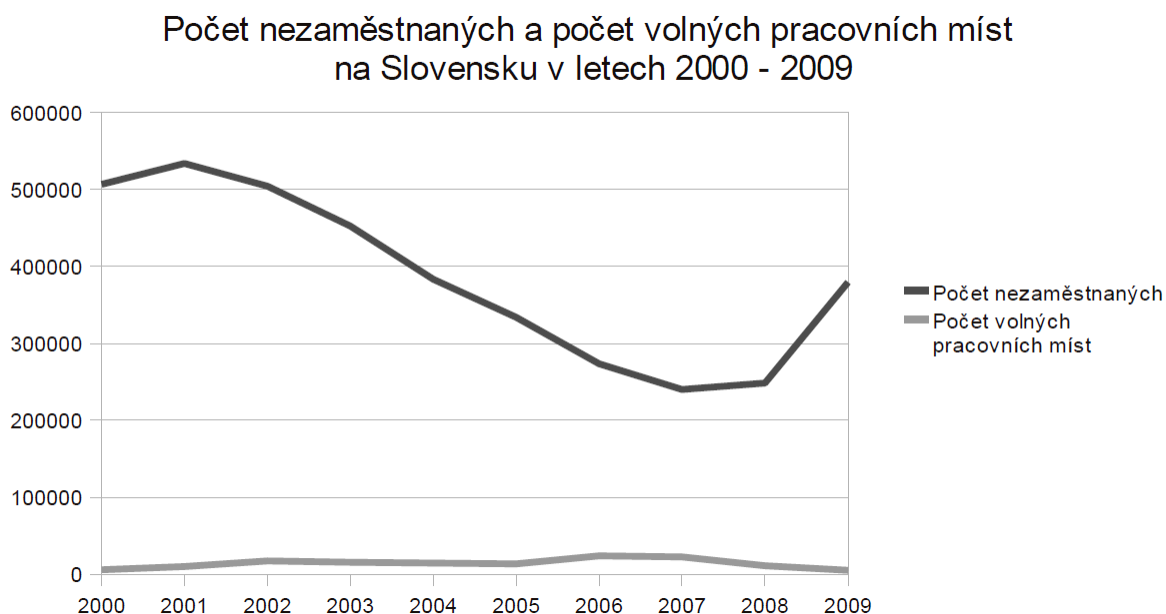
http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

Obr.1: Míra evidované nezaměstnanosti na Slovensku v letech 2000 - 2009

Zdroj dat:

http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

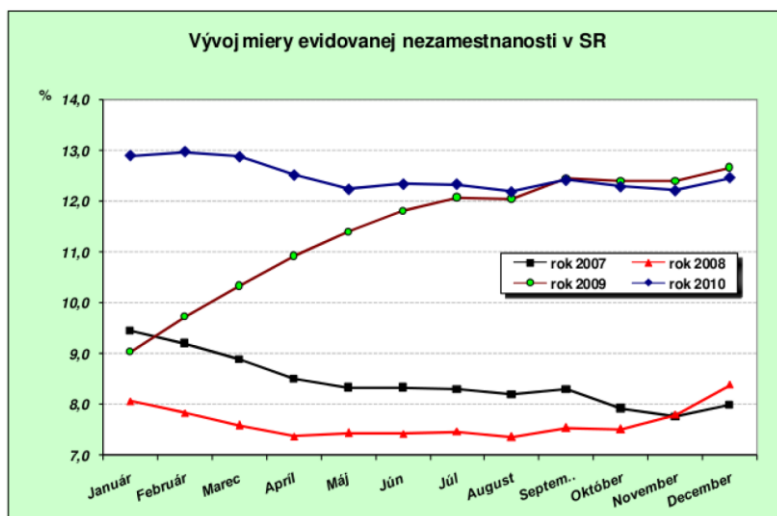
Obr.2: Počet nezaměstnaných a počet volných pracovních míst na Slovensku v letech 2000 - 2009

Zdroj dat:

http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

9.3 NEZAMĚŠTNANOST V SOUČASNOSTI

Ke konci roku 2010 bylo na Slovensku 381 209 nezaměstnaných, z toho 334 903 schopných nastupu ihned. Míra evidované nezaměstnanosti k 31.12.2010 byla 12,46%. Oproti roku předchozímu tedy došlo ke stagnaci a nárůst nezaměstnanosti se už dále neprohluboval. Počet volných pracovních míst byl ke konci roku 2010 7 986, což je vzhledem k počtu nezaměstnaných extrémně nízké číslo. Z hlediska nezaměstnanosti byl pro Slovensko nejhorší rok 2009, kdy došlo k prudkému nárůstu nezaměstnanosti, míra evidované nezaměstnanosti za tento jediný rok vzrostla zhruba o 4%. Zdá se tedy, že Slovensko má v této oblasti nejhorší za sebou a v budoucnosti bude nezaměstnanost spíše klesat.

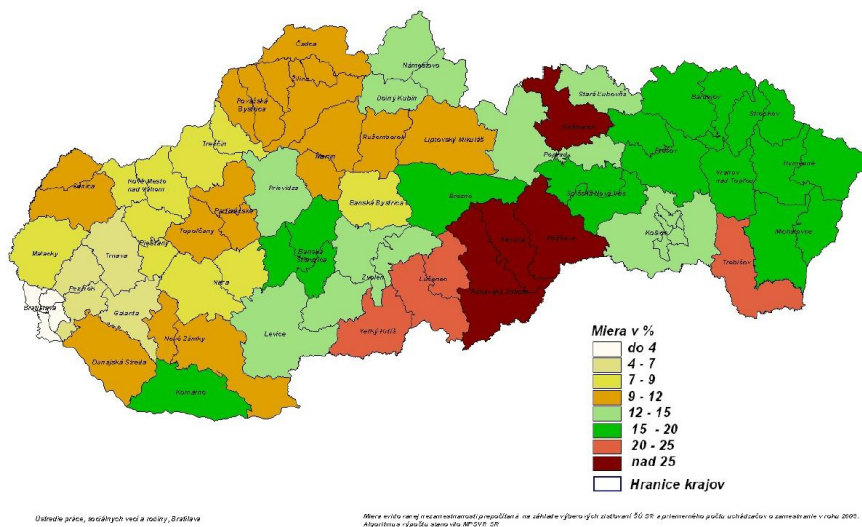
Obr.3: Vývoj evidované míry nezaměstnanosti v SR v letech 2007 - 2010

Zdroj dat:

http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

Míra nezaměstnanosti se ovšem na Slovensku v jednotlivých okresech i krajích velmi liší. Nejvyšší míru nezaměstnanosti měly ke konci roku 2010 okresy Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Kežmarok a Sabinov, kde se míra nezaměstnanosti pohybovala nad hranicí 25%, v Rimavské Sobotě dosahovala dokonce hodnoty 33,64%. Naopak nejnižší nezaměstnanost byla tradičně v Bratislavě; míra nezaměstnanosti ve všech pěti bratislavských okresech se pohybovala pod hranicí 5%; v Bratislavě I dosahovala hodnoty 3,18%. Co se týče celých krajů, nejhorší byla situace v Banskobystrickém, Prešovském a Košickém kraji, nejnižší míru nezaměstnanosti naopak vykazovaly kraje Bratislavský, Trnavský a Trenčianský. Obecně tedy můžeme říci, že nejhorší situace z hlediska nezaměstnanosti je v jižní části Slovenska a zhoršuje se od západu k východu.

Míra evidované nezaměstnanosti v regionech SR k 31.12.2010
(v zmysle zákona č. 453/2003 Z.z. o orgánech štátnej správy)

Obr.4: Míra evidované nezaměstnanosti v regionech Slovenska k 31.12.2010

Zdroj dat:

http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254

9.4 ZÁVĚR

Nezaměstnanost je na Slovensku dlouhodobě velkým problémem, v letech 2000 a 2001 míra evidované nezaměstnanosti překračovala hranici 18%. Poté se nezaměstnanost snižovala, od roku 2008 však v důsledku ekonomické krize opět rostla a v současné době stagnuje na hodnotách okolo 12,5%. Je ovšem stále důležité mít na paměti obrovské regionální rozdíly v jednotlivých okresech Slovenska.

POUŽITÁ LITERATURA

- ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY: *Nezamestnanosť – mesačné statistiky*. [on-line]. Dostupné na <http://www.upsvar.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky.html?page_id=1254>.
- LIBĚNA ČERNOHORSKÁ: *Komparace vývoje nezaměstnanosti v České republice a na Slovensku*. [on-line]. Dostupné na <<http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/32228/1/CL576.pdf>>.
- EUROSTAT: *Employment and unemployment (Labour Force Survey)*. [on-line]. Dostupné na <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database>.

10 CESTOVNÍ RUCH NA SLOVENSKU

Alena Strmisková (KGG PŘF UPOL)

10.1 PODMÍNKY PRO CESTOVNÍ RUCH

Slovensko má velmi dobré přírodní podmínky i geografické postavení pro rozvoj cestovního ruchu. Využívá je však nedostatečně. Slovensko nadále zaostává v rozvoji cestovního ruchu za sousedními zeměmi. Ekonomické aktivity cestovního ruchu se podílejí přibližně šesti procenty na hrubém domácím produktu Slovenska, což je na úrovni světového průměru.

Severní části Slovenska jsou svým charakterem vhodné pro aktivity spojené s horskou a zimní turistikou a jižní Slovensko poskytuje možnosti pobytu u vody a využívání termálních pramenů.

10.2 LOKALIZACE ČR

Ročně přijede na území Slovenské republiky téměř 25 milionů zahraničních návštěvníků, Tradičně nejvíce přijíždí turistů ze sousedních zemí, již dlouhodobě si prvenství udržují turisté z České republiky. Druhý nejvyšší počet turistů přijíždí z Německa, ve srovnání s českými turisty stráví na Slovensku téměř dvojnásobnou průměrnou dobu pobytu.

Turisticky atraktivní jsou zejména městské památkové rezervace, kterých je na území Slovenska celkem 18 a památky, které byly zapsány na Seznam UNESCO (Bardejov, Banská Štiavnica, Špišský hrad a okolí, Vlkolánc, jeskyně Slovenského krasu). Na území Slovenska je 21 lokalit přírodních léčebných lázní, z toho šest má statut klimatických lázní (lázně Lučivná na Spiši, Horný a Nový Smokovec a Štrbské Pleso ve Vysokých Tatrách, lázně Štós ve Volovských vrších a Liptovský Ján na Liptově). Mezi největší lázně (kapacitou) patří Piešťany, Trenčianské Teplice, lázně Sliač a Dudince. Vysoká pohoří poskytují v zimě velmi dobré podmínky pro lyžování. Ve Vysokých Tatrách začíná v prosinci a končí v březnu. Hlavním lyžařským střediskem je Štrbské Pleso, Hrebionok, Skalnaté pleso, Ždiar, Podbanske, Zverovka nebo Tatranská Lomnica. V Nízkých Tatrách jsou vyhledávané Donovaly, Čertovince, Jasná, Tále, Vyšná Boca nebo Telgárt. V posledních letech se postavila řada nových moderních areálů. Příkladem je Velká Rača - Oščadnica (areál Sun paradise).

Na Slovensku se nachází asi 3800 jeskyní. Veřejnosti je jich zpřístupněných 12, z toho tři jeskyně Slovenského krasu (Domica, Gombasecká jeskyně, Jasovská jeskyně). Jeskyně Slovenského krasu společně s Ochtinskou aragonitovou jeskyní a Dobšinskou ledovou jeskyní jsou zapsané na Seznam UNESCO.

11 CESTOVNÍ RUCH NA SLOVENSKU (PŘEDPOKLADY, POTENCIÁL)

Mgr. Linda Sudíková (GÚ PŘF MU)

Slovensko má majestátní štíty i úrodné nížiny, velké řeky i malé bystřinky. Dýchá tu slavná historie i pulzuje moderní život. Klid přírodních krás doplňují přírodní léčebné prameny, jídlo a víno dotváří kulturu včerejška, i dneška. Venkovská přívětivost vyvažuje ruch velkoměst – je to Malá Velká Krajina.

11.1 ÚVOD

Rozvoj a podpora cestovního ruchu je ve Slovenské republice upraven zákonem č. 91/2010 „o podpoře cestovního ruchu“ a patří pod Ministerstvo kultury Slovenské republiky. Odvětví cestovního ruchu tvoří 2,56 % HDP Slovenska. Ročně se v hromadných ubytovacích zařízeních ubytuje téměř 3,4 mil. turistů, kteří zde stráví průměrně 3,1 dne. Nejvíce zahraničních návštěvníků pochází z České republiky, Německa a Polska. Nejvyšší návštěvnost mají kraje Bratislavský, Žilinský a Prešovský. Na území Slovenska se nachází 9 národních parků, 14 chráněných oblastí, nespočet jezer, lesy, hory, téměř 4 000 jeskyní, z nichž je 12 přístupných veřejnosti, 12 tisíc kilometrů značených turistických tras, desítky hradů, zámků a bohatá historie a kultura, 19 městských památkových rezervací a 5 památek zapsaných na seznamu UNESCO, 350 lyžařských středisek, množství termálních pramenů a převažující venkovský charakter krajiny. To vše vytváří vhodné podmínky pro rozvoj téměř všech hlavních druhů a forem cestovního ruchu.

11.2 PŘÍRODNÍ PŘEDPOKLADY

Přírodní předpoklady mají ve vztahu k rozvoji cestovního ruchu význam v tom, že jsou stacionární a plošně rozsáhlejší. Vytvářejí předpoklady pro konkrétní formy cestovního ruchu. Atraktivita jsou jednotlivé přírodní zvláštnosti, jejichž ojedinělost a exotika činí konkrétní oblast pro cestovní ruch přitažlivější.

11.2.1 Reliéf a morfologické poměry

Povrch Slovenska symbolizují Tatry. Jsou součástí Západních Karpat, které zabírají podstatnou část povrchu Slovenska. Tatry se dělí na Západní a Východní. Nejznámější a nejvyšší (25 vrcholů je vyšších než 2 500 m) jsou Vysoké Tatry tvořené odolnými žulami a krystalickými břidlicemi s vrcholy modelovanými ledovcem poskytujícími nádhernou scenerii ledovcových dolin, ples, vodopádů a štítů. Vlastní západokarpatský oblouk se na území Slovenska rozpadá ještě na několik víceméně rovnoběžných horských pásem (z nejnavštěvovanějších jsou to například Nízké Tatry, Malá a Velká Fatra), které jsou většinou oddělené sníženinami. Snížená pásma nejčastěji tvoří za sebou uspořádané kotliny, které jsou spojené někde úzkými, jinde širšími říčními dolinami. Různorodost povrchu Slovenska doplňují tři nížiny: Záhorská nížina na západě, Podunajská nížina na jihozápadě a Východoslovenská nížina na jihovýchodě Slovenska.

11.2.2 Klimatické poměry

Slovensko se nachází v mírném podnebném pásmu, na rozhraní atlantické a kontinentální části Evropy. Klimatické podmínky se na Slovensku liší v nížinách a v pohořích. Nížiny jsou suché a teplé se stabilnějším rázem počasí, pohoří jsou naopak vlhčí a chladnější s proměnlivějším počasím. Nejteplejší oblastí je Podunajská nížina s průměrnou roční teplotou přes 10 °C, nejchladnější pak jsou Tatry s teplotou pod -3 °C. Nejteplejším měsícem je červenec, nejchladnějším je leden. V létě se poměrně často vyskytují tropické dny (teplota přes 30 °C) a tropické noci (teplota vzduchu v noci neklesne pod 20 °C). Nejsušší oblastí je Podunajská nížina s ročním úhrnem srážek 500 až 600 mm. Nejvlhčí jsou Tatry, kde spadne ročně více jak 2 000 mm srážek (velká část ve formě sněhu). Nejdeštivějšími měsíci v roce jsou červen a červenec, naopak nejsušší jsou podzimní měsíce.

11.2.3 Hydrologické poměry

Územím Slovenska prochází část hlavního evropského rozvodí, které odděluje úmoří Baltského a Černého moře a zároveň zde protéká i druhá největší řeka Evropy – Dunaj, která tvoří státní hranici s Rakouskem a Maďarskem. Většina ostatních řek je oblíbená mezi vodáky, které lze vidět na kajacích na Hronu a malém Dunaji, na raftech na Belé a Oravě. V létě jsou nejoblíbenější přírodní jezera a umělé nádrže vybudované na větších slovenských řekách. Oblíbeným výletním místem domácích i zahraničních návštěvníků je vodní dílo Gabčíkovo na Dunaji s umělým kanálem pro vodní slalom, kde si mohou všichni příchozí vyzkoušet jízdu na kajaku či raftu na divoké vodě.

Území Slovenska je bohaté na zásoby podzemní a minerální vody. Velká část z nich je termální, má léčivé účinky a je využívána při lázeňské léčbě (Piešťany, Trenčianske Teplice, Bojnice, Sliač, Bardejov). Vyhledávaná, zejména rodinami s dětmi, jsou také termální koupaliště v jihozápadní části Slovenska. Každého návštěvníka očarují svým specifickým zbarvením jezera ledovcového původu nacházející se v Tatrách. Největší z nich (20 ha) a nejhlubší (53 m) je Velké Hincovo pleso. Naopak nejznámějšími a nejnavštěvovanějšími v Tatrách jsou Vodopády Studeného potoka. Vytvářejí složitý systém vícestupňových kaskád. Horní Obrovský vodopád padá úžlabinou mezi dvěma skalami do hloubky 20 m k nižšímu Trojitému vodopádu. Raritou slovenských vod je slavný Herlianský gejzír, který vyvěrá ze země v bývalých lázních Herľany na východním Slovensku. Voda zde tryská 20 až 30 minut do výšky maximálně 20 m.

11.2.4 Rostlinstvo a živočišstvo

Slovenská příroda je velkým lákadlem pro návštěvníky. Třetinu rozlohy státu pokrývají lesy. V důsledku pestrých ekologických podmínek je Slovensko velmi bohaté na flóru a faunu. Vyskytuje se zde asi 2 400 původních druhů rostlin.

Fauna Slovenska je mimořádně pestrá. Živočiškové, kterých je více než 40 tisíc druhů, žijí většinou v lesích. Mezi lesní obyvatele patří medvěd hnědý, vlk dravý, prase divoké či jelen lesní, v oboře žije zubr evropský, v Tatrách se lze setkat s kamzíkem, svištěm či orlem skalním, na poli se zajícem, koroptví, syslem nebo dropem velkým. Vodní toky, jezera a rybníky jsou intenzivně využívány k chovu ryb. Z vodních ptáků zde žijí čápi, volavky a labutě.

11.3 KULTURNĚ-HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY

Kulturně-historické předpoklady zahrnují takové atraktivitu cestovního ruchu, které svou hodnotou přitahují určitý okruh návštěvníků, přičemž samy o sobě vystupují jako součást potenciálu krajiny a určují směry jejich funkčního využívání. Jejich význam se zvyšuje, pokud jsou lokalizované do oblastí vhodných i pro další formy cestovního ruchu. V turisticky atraktivních oblastech vhodných pro dlouhodobou rekreaci doplňují kulturní a historické objekty atraktivitu krajiny.

Slovensko se může pyšnit několika památkami zapsanými na seznamu UNESCO. V roce 1993 byly na seznam kulturních památek zapsány tři lokality: Spišský hrad s okolím, Banská Štiavnica a Vlkolínec, v roce 2000 se připojilo historické město Bardejov a v roce 2008 dřevěné kostely Karpatského oblouku.

Obr. 1: Památky zapsané na seznamu UNESCO (zdroj: SACR, 2011)

Nejrozsáhlejší lokalitou je Spišský hrad - největší hradní středověký komplex ve střední Evropě a jeho okolí s městečkem Spišské Podhradí (s typickými renesančně-barokními měšťanskými domy), církevním městečkem Spišská Kapitula (sakrální památky a katedrála sv. Martina) a gotickým kostelíkem Ducha svatého v Žehre ze 14. století s interiérem zdobeným freskami ze 14. a 15. století. Zachovalost těchto památkových souborů spolu s přilehlým okolím národní přírodní rezervace Dreveník, vytváří ojedinělý celek. V červnu 2009 se ke Spišskému souboru připojilo i historické město Levoča. Banská Štiavnica je městskou památkovou rezervací reprezentující hornickou tradici na Slovensku, Vlkolínec představuje památkovou rezervaci tradiční lidové architektury a starobylý Bardejov je cenný souborem gotických staveb.

Tab. 1: Kulturní zajímavosti a jejich „nej“ na Slovensku (zdroj: SACR, 2011)

Typ zajímavosti	Název zajímavosti	Poznámka
KULTURNÍ NEJ		
Nejrozsáhlejší hradní komplex ve stř. Evropě	Spišský hrad	Rozloha 40 000 m ² , 1. písemná zmínka z r. 1120, sídlo spišského župana
Nejrozsáhlejší podzemní prostory	Pivnice pod hradem Červený Kameň	
Nejvyšší dřevěný gotický oltář na světě	Oltář sv. Jakuba v Kostele sv. Jakuba v Levoči	výška 18,6 m, ze 16. st., z lipového dřeva, autorem Mistr Pavol z Levoče.
Největší mozaika na světě vytvořená z oběhových mincí	Tatranská Madona, Aquapark Tatralandia u Liptovského Mikuláše	Tříbarevná mozaika Madony s dítětem ze 115 tis. Kusů slovenských mincí s rozlohou 52,5 m ²
Nejvýše položený hrad v SR	Liptovský hrad, Chočské vrchy	Ve výšce 993 m n. m.
Nejstarší sakrální stavba v SR	Kostel sv. Margity Antiochijské v Kopčanech.	Z 9. st. (období Velké Moravy)
Největší pohyblivý betlém v SR	betlém v Rajecké Lesné	Vyřezávaný, dřevěný s více než 230 pohyblivými sochami na ploše 16 m ² .
Nejdelší most s celodřevěnou konstrukcí v Evropě	Dřevěný most v Kolárovo	Most přes Malý Dunaj, délka 86 metrů a široký 2,25 m
Nejdelší železniční tunel na Slovensku	Čremošnianský tunel	na trati Banská Bystrica - Dolná Štubňa, dlouhý 4 697 m

Výjimečnou celosvětovou hodnotu mají i dřevěné kostely Karpatského oblouku: římskokatolické kostely v Hervartově a Tvrdošíně, evangelické kostely v Kežmarku, Leštínách a Hronseku, pravoslavné kostely v Bodružali, Ladomírové a Ruské Bystré.

V roce 2005 byl na seznam nehmotného dědictví UNESCO zapsán také nejtypičtější slovenský hudební nástroj Fujara. Jedná se o druh píšťaly dlouhé až 1,8 m s charakteristickým zádumčivým zvukem původem z oblasti kolem Poľany a severního Gemeru. Jedná se o nástroj hojně používaný pastýři a zdobený ornamenty a figurálními vzory.

Přírodní památky jsou na seznamu UNESCO reprezentovány jeskyněmi a propastmi Slovenského krasu a Dobšinskou ledovou jeskyní. Slovenský kras při hranicích s Maďarskem je největším krasovým územím ve střední Evropě a je tvořen asi 1 110 jeskyněmi a propastmi. V roce 2007 byly na seznam připsané také pralesy Stučica, Rožok, Havešová v Bukovských a Vihorlatských vrších na východě Slovenska. Slovensko se snaží zapsat na seznam i další významné přírodní lokality jako např. Tatranský národní park, NP Slovenský ráj a NP Malá Fatra.

Tab. 2: Přírodní zajímavosti a jejich „nej“ na Slovensku (zdroj: SACR, 2011)

Typ zajímavosti	Název zajímavosti	Poznámka
PŘÍRODNÍ NEJ		
Nejrozsáhlejší krasové území ve střední Evropě	Slovenský kras	Rozloha 440 km ² , 1 110 jeskyní a propastí
Největší ledová jeskyně na Slovensku a jedna z největších v Evropě	Dobšinská ledová jeskyně	Charakterem zalednění patří mezi nejvýznamnější na světě, v r. 1882 první elektricky osvětlená jeskyně v Uhrách
Jediná aragonitová jeskyně v Evropě	Ochtinská aragonitová jeskyně, Revúcká vrchovina ve středním Slovensku.	
Největší říční ostrov v Evropě	Žitný ostrov na Dunaji	Rozloha 132 612 ha, nejúrodnější oblast SR s největší zásobárnou pitné vody
Nejvýše položené místo	Gerlachovský štít ve Vysokých Tatrách	Výška 2655 m n. m.
Nejnižše položený bod	V obci Klin nad Bodrohem, Východoslovenská nížina	94 m n. m.
Nejdelší slovenská řeka	Váh	
Největší a nejhlubší jezero	Velké Hincovo pleso ve Vysokých Tatrách	plocha 20,1 ha, hloubka 53 m
Největší umělá vodní nádrž	Liptovská Mara	kapacita 360,5 miliónů m ³ vody
Nejvyšší vodopád	Kmeťov vodopád, v Kôprové dolině, ve Vysokých Tatrách	Výška 80 m
Největší přírodní park	NP Nízke Tatry	rozloha 728 km ² , ochranné pásmo 1 102 km ²
Jediný studenodvodný gejzír na Slovensku	gejzír v Herľanech	Evropská rarita (obdoba islandských gejzírů), voda do výšky 15 – 20 m

11.4 POTENCIÁL CESTOVNÍHO RUCHU

Cestovní ruch má na Slovensku příznivé předpoklady díky přírodnímu potenciálu a kulturním hodnotám vytvořených člověkem, z tohoto důvodu má vysoký potenciál zaujmout významné postavení v národním hospodářství i ve společnosti. Rozvoj slovenského cestovního ruchu se však musí uskutečnit na základě cíleného programu, který umožní optimální využívání jak přírodních zdrojů, tak i vybudovaných kapacit, zařízení a služeb v nich poskytovaných s cílem respektovat požadavky trvale udržitelného rozvoje cestovního ruchu.

I přes příznivé předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu na Slovensku není stále zdejší potenciál využit naplno. Velké rezervy lze spatřovat zejména v kvalitě poskytovaných služeb a odborné kvalifikaci personálu. Z tohoto důvodu byla vytvořena Státní politika cestovního ruchu Slovenské republiky. Jejím cílem je získání nových trhů a optimální uspokojení potřeb domácích a zahraničních návštěvníků se zřetelem na kvalitu života domácího obyvatelstva. Rozvoj a podpora cestovního ruchu se bude orientovat na čtyři hlavní oblasti:

1. zvyšování konkurenceschopnosti Slovenska,
2. rozvoj zaměstnanosti,
3. regionální rozvoj a rozvoj podnikání
4. prezentace a propagace Slovenska.

V rámci podpory a rozvoje cestovního ruchu byly navrženy následující turistické regiony (viz Obr. 2).

Obr. 2: Turistické regiony na Slovensku (zdroj: Slovakia travel)

Budoucnost cestovního ruchu na Slovensku leží v podpoře níže uvedených hlavních forem cestovního ruchu:

- letní turistika a pobyt u vody
- lázeňský a zdravotní cestovní ruch
- zimní cestovní ruch a zimní sporty
- městský a kulturní cestovní ruch
- venkovský cestovní ruch a agroturistika.

POUŽITÁ LITERATURA

- SLOVENSKÁ AGENTURA PRO CESTOVNÍ RUCH [cit. 2010–04–22]. Dostupné na <<http://new.sacr.sk/>>.
- SLOVAKIA TRAVEL [on-line]. [cit. 2010–04–22]. Dostupné na : <<http://www.slovakia.travel/>>.
- MINISTERSTVO KULTURY SLOVENSKEJ REPUBLIKY [cit. 2010–04–22]. Dostupné na <<http://www.culture.gov.sk/cestovny-ruch>>.
- STÁTNÍ POLITIKA CESTOVNÍHO RUCHU SLOVENSKEJ REPUBLIKY [cit. 2010–04–22]. Dostupné na www: <<http://www.culture.gov.sk/cestovny-ruch/statna-politika-cestovneho-ruchuslovenskej-republiky>>.
- NOVÁ STRATÉGIA ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU SLOVENSKEJ REPUBLIKY DO ROKU 2013 [cit. 2010–04–22]. Dostupné na <http://www.culture.gov.sk/uploads/b7/e8/b7e8e86669416943d386b37619e2c594/03_01_no-va-stratagia-rozvoja-cestovnacho-ruchu-sr-do-roku-2013.pdf>.
- ZÁKON O PODPOŘE CESTOVNÍHO RUCHU [cit. 2010–04–22]. Dostupné na <http://www.culture.gov.sk/uploads/4b/51/4b5173ead864de771bb874575964dbde/index_za-kon-c.pdf>.
- VYSTOUPIL, J. (2006): *Základy cestovního ruchu*. 1. vyd. Brno, MU, 119 s.

12 VÁŽSKÁ KASKÁDA

Michael Bolha (KGG PŕF UPOL)

12.1 VÁH – RIEKA, KTORÁ SPÁJA

Váh je najväčšou a zároveň aj najdlhšou slovenskou riekou (403 km). Svojím povodím (19 696 km²) zaberá až 40 % územia Slovenska (49 035 km²). Vzniká v Liptove ako sútok Bieleho a Čierneho Váhu pri obci Kráľova Lehota v nadmorskej výške 665 m.n.m. Biely Váh pramení vo Vysokých Tatrách v ľadovcovom kare Zeleného plesa na juhovýchodnej strane Kriváňa vo výške 2026 m.n.m., Čierny Váh pramení v Nízkych Tatrách v severnom kotli Kráľovej hole vo výške 1670 m.n.m. Biely Váh tečie juhozápadne, Čierny Váh severozápadne až západne a pri Kráľovej Lehote sa spájajú. Od sútoku až po ústie hovoríme už len o Váhu.

Od sútoku po Vrútky tečie prevažne západným smerom, potom severozápadne po Žilinu. V tejto hornej časti preteká pomerne úzkymi údoliami s výraznejšími úžinami medzi Ružomberkom a Krpeľanmi a medzi Lipovcom a Strečnom. Údolia sa miestami rozširujú na rozsiahlejšie kotliny (Liptovskú, Turčiansku a Žilinskú). Pod Žilinou sa náhle stáča a až po Nové Mesto nad Váhom pokračuje juhozápadným smerom. V tejto strednej časti preteká už širšími údoliami s úžinami od Žiliny po Horný Hričov a od Považskej Bystrice po Nosice. Od Nového Mesta sa smerovanie mení na južné, od Serede na juhovýchodné a pri Komárne vo výške 106 m.n.m. sa vlieva do Dunaja. V tejto dolnej časti tečie až po ústie prevažne rovinným územím.

Pozdĺžny profil Váhu sa od prameňa až po ústie postupne znižuje. Horná časť má bystrinný charakter so sklonom nad 10 ‰. Od sútoku Bieleho a Čierneho Váhu po Belú je priemerný sklon okolo 4 ‰, od Belej po Oravu 3,6 ‰ a od Oravy po Kysucy 2,1 ‰. V úseku od Žiliny po Piešťany sa pohybuje medzi 2 - 1 ‰, od Piešťan až po ústie 1 - 0,1 ‰.

Povodie Váhu hraničí na severe s povodiami riek Visly a Odry, na západe s povodím rieky Moravy, na juhu s čiastkovým povodím Dunaja, v hornej časti s povodím Hrona, na východe s Popradom a Hornádom, v dolnej časti s riekou Nitrou. Väčšie a významnejšie pravostranné prítoky sú Belá, Orava, Kysuca, Vlára a Malý Dunaj, ľavostranné Boca, Revúca, Ľubochnianka, Turiec, Rajčanka a Nitra.

12.2 GENERÁLNY PROJEKT VÁHU – VÁŽSKÁ KASKÁDA

Vážskou kaskádou nazývame sústavu vodných elektrární využívajúcich hydroenergetický potenciál Váhu na Slovensku. Okrem energetického využitia má vážska kaskáda i vodohospodársky význam ako ochrana pred povodňami a zároveň slúži i na rekreáciu a športové činnosti. Najvyššie je položená horná nádrž prečerpávacej vodnej elektrárne Čierny Váh a najnižšie je vodná elektrárň Kráľová. Výstavba Vážskej kaskády sa začala okolo roku 1930 (VE Ladce), rozvinula sa po 2. svetovej vojne a pokračuje dodnes (VE Žilina, VE Sereď). Výstavbou elektrární bol využitý hydroenergetický potenciál Váhu asi na 60 %.

12.2.1 Ciele projektu

V roku 1930 spracoval bratislavský Krajinský úrad Projekt komplexného využívania Váhu. Cieľom projektu bolo:

- vyriešiť odtokové pomery údolia pomocou systematickej úpravy koryta Váhu,
- využiť vodnú silu Váhu na zintenzívnenie hospodárskych aktivít a na elektrifikáciu Slovenska,
- postupne splavnenie Váhu po Žilinu,
- zlepšiť zásobovanie obcí a rozvíjajúceho sa priemyslu vodou a odvodnenie území s poľnohospodárskou výrobou.

12.2.2 Realizácia projektu

V roku 1936 bola uvedená do prevádzky hať v Dolných Kočkovciach a stupeň Ladce. Elektrifikácia Slovenska pokračovala výstavbou ďalších stupňov 1. vážskej kaskády: Ilava (1940–1946), Dubnica (1943–1949), Trenčín (1952–1956).

Po druhej svetovej vojne pokračovala výstavba aj na 2. vážskej kaskáde. V rokoch 1943–1955 sa postavila hať Trenčianske Biskupice a stupne: Kostolná (1943–1953), Nové Mesto nad Váhom (1943–1954) a Horná Streda (1946–1954).

V päťdesiatych rokoch prebehla výstavba hornovážskej kaskády s haťou v Krpel'anoch a dvoch stupňov: Sučany (1953–1958) a Lipovec (1956–1960).

V rokoch 1958–1963 sa vybudovala stredovážska derivačná kaskáda Hričov – Mikšová - Považská Bystrica.

Šesťdesiate roky priniesli stagnáciu vodných diel, budovali sa len menšie nádrže na prítokoch.

Oživenie výstavby nastalo v sedemdesiatych rokoch s cieľom komplexnejšieho využitia vodných zdrojov na výrobu elektrickej energie, akumuláciu a distribúciu vody pre priemysel, poľnohospodárstvo a rekreačné účely. V roku 1975 sa začala napúšťať vodná nádrž Liptovská Mara, ktorá patrí s vyrovnávacou nádržou Bešeňová medzi najvýznamnejšie vodné diela, nakoľko ovplyvňujú prevádzkový režim celej Vážskej vodnej cesty. Svojím objemom 360 mil.m³ je najobjemnejšou vodnou nádržou na Slovensku. Priehrada je schopná zachytiť storočné povodňové vlny, inštalovaný výkon štyroch turbín predstavuje 198 MW.

V roku 1982 bolo uvedené do prevádzky vodné dielo Čierny Váh umiestnené v národnom parku Nízke Tatry. Vodné dielo pozostáva z hornej nádrže umiestnenej v nadmorskej výške 1160 m.n.m., dolnej nádrže, privádzača a vodnej elektrárne s inštalovaným výkonom 665 MW pracujúce v špičkovom režime.

V roku 1985 sa vybuďovalo vodné dielo Kráľová s objemom 52 mil. m³. Vodné dielo pozostáva z hate, vodnej elektrárne s výkonom 45 MW a plavebnou komorou s rozmermi 110 x 24 x 4,5 m (trieda VI.a). Vodné dielo slúži ako povodňová ochrana, na ťažbu štrkopieskov a výrobu elektrickej energie.

Vodné dielo Selice je vybavené plavebnou komorou (rozmary ako na VD Kráľová) a haťou (dve polia klapkovej hate). Slúži ako vyrovnávací nádrž pre vodné dielo Kráľová. Umožňuje iba časovo obmedzenú plavbu v priemere 220 plavebných dní za rok.

Zatiaľ posledným vodným dielom vybudovaným na Váhu je vodné dielo Žilina postavené nad Žilinou. Dielo sa postavilo za účelom ochrany územia pred povodňami, sanácie kopca Dubeň, výroby elektrickej energie ako aj skultúrnenia životného prostredia a vytvorenia podmienok pre rekreačnú činnosť. Nápusťný objekt je situovaný pod ústím rieky Varínky. Dĺžka nádrže je 7,1 km, jej šírka predstavuje 250 až 600 m. Vodná elektrárň je vybavená dvomi Kaplanovými turbínami s hlnosťou 150 m³.s⁻¹ a spádom 24,1 m, inštalovaný výkon predstavuje 62 MW.

POUŽITÁ LITERATURA

FAST VUT v Brně: *Vážska vodná cesta / The Váh Waterway* [cit. 2011-04-16]. Dostupné na <http://www.fce.vutbr.cz/veda/dk2004texty/pdf/03_Vodni%20hospodarstvi%20a%20vodni%20stavby/3_01_Vodni%20hospodarstvi%20a%20vodni%20stavby/David_Andrej.pdf>.

JAVYS – JADROVÁ A VYRAĐOVACIA SPOLOČNOSŤ: *Energetický slovník* [cit. 2011-04-16]. Dostupné na <<http://www.javys.sk/sk/index.php?page=energeticky-slovník/V/3382>>.

13 OCHRANA PŘÍRODY A KRAJINY NA SLOVENSKU

Petra Langerová (KGG PŘF UPOL)

13.1 ÚVOD

Slovensko má rozmanitou přírodu. Na jihu se nachází nížinná krajina, která přechází v pahorkatinu a vrchovinu a na severu pak nalezneme velehory. Převážná část Slovenska je ale mírně zvlněná, kopcovitá (především východ země). Na ochranu přírody se dbá především v **Karpatech**, kde se nachází převážná většina slovenských národních parků. Na Slovensku je dále několik chráněných parků, areálů, přírodních rezervací a přírodních památek. Jádrem ochrany jsou hory severního a západního Slovenska a to z toho důvodu, že zde národní parky a chráněné krajinné oblasti skoro souvisle navazují na sebe. Přírodním místem, zapsaným v seznamu světového kulturního a přírodního dědictví **UNESCO** jsou Jeskyně Slovenského a Aggteleckého krasu. Koncem 19. a začátkem 20. století se postupně zabezpečovala ochrana přírody na právní úrovni a vznikla první území, která měla status rezervace (nejstarší z roku 1895). V roce 1955 byl přijat zákon o státní ochraně přírody. Stát jako hlavní vlastník půdního fondu současně určoval a kontroloval způsob a podmínky využívání krajiny. Území bylo rozděleno do základních kategorií pro polnohospodářské a lesohospodářské využití krajiny. Toto rozdělení pokrývalo více než 5/6 území.

13.2 CHRÁNĚNÉ KRAJINNÉ OBLASTI

Na území Slovenska se nachází 14 chráněných území.

13.2.1 CHKO Biele Karpaty

Oblast Bílých Karpat se rozkládá na slovenské části pohoří Bílé Karpaty a kopíruje hranici mezi Slovenskem a Českou republikou v délce 80 km. CHKO byla založena 12. července 1979. Z hladkého flyšového reliéfu vystupují skalní vápencové bradlové útvary, ve kterých jsou místy vyvinuté menší krasové jevy. Lesnatost tohoto území je 67% (převážně se jedná o původní druhové složení – buk, dub, habr, javor, lípa...), další část tvoří polnohospodářské vesnické krajiny s ornou půdou, loukami a pastvinami s typickou květenou (celkový počet vyšších rostlin se odhaduje na 1200 druhů). Vhodné podmínky umožnily rozvoj čeledi vstavačovitých. Bielokarpatské louky jsou největším evropským nalezištěm několika ohrožených druhů motýlů.

13.2.2 CHKO Cerová vrchovina

CHKO Cerová vrchovina leží na jihu Slovenska při hranicích s Maďarskem. Byla založena roku 1989. Pohoří Cerové vrchoviny patří k nejmladším pohořím na Slovensku. Typickou horninou je pískovec. Nachází se zde nejdelší pseudokrasová jeskyně na Slovensku – Labyrintová jaskyňa 182 m dlouhá. Nejcharakterističtějšími rostlinnými společenstvími jsou teplomilné duboviny a dubohabřiny. Vzácné druhy rostlin a hmyzu se vyskytují na xerothermních skalních stepích.

13.2.3 Dunajské luhy

CHKO Dunajské luhy je nejmladší chráněnou oblastí Slovenska. Rozkládá se na území tří krajů, Bratislavského, Trnavského a Nitranského. Celková rozloha činí 122,84 km² záplavových území,

mokřadů a různých jezer, rybníků či vodních toků. Nachází se zde Žitný ostrov, největší říční ostrov v Evropě.

13.2.4 CHKO Horná Orava

CHKO byla vyhlášena roku 1979 a má rozlohu 58 738 ha. Rozprostírá se v oblasti horního povodí Oravy. Je to typická flyšová krajina s rašeliništi. Na pískovcových masivech se chrání porosty smrku a alpská bylinná společenstva. Ze živočichů se chrání vodní ptactvo a biotop vydry říční.

13.2.5 CHKO Kysuce

CHKO se nachází na severozápadě Slovenska. Tvoří ji dvě navzájem oddělené části, západní javornická a východní beskydská. Více než polovinu území pokrývají lesy. Vyhlášena byla roku 1984, rozlohu má 65 462 ha. V dolině Chmúra se nachází Múzeum kysuckej dediny.

13.2.6 CHKO Latorica

Nachází se na jihovýchodě Slovenska v okresech Trebišov a Michalovce. Vyhlášena byla roku 1990 s rozlohou 156,2 km². Krajinná oblast se skládá ze soustavy ramen, obklopených lesy a mokřadami. Chráněné jsou především lužní lesy s výskytem dubu letního. Vyskytuje se zde pestrá škála vodního ptactva, bohaté je zastoupení žab a výskyt vzácné a chráněné želvy bahenní.

13.2.7 CHKO Malé Karpaty

Chráněná oblast se nachází v Malých Karpatech, které jsou součástí Karpat, na západě Slovenska. Chráněná oblast má rozlohu 646,1 km² pohoří.

13.2.8 CHKO Poľana

CHKO byla vyhlášena roku 1981 a má rozlohu 20 079 ha. Poľana je nejvyšší sopečné pohoří na Slovensku.

13.2.9 CHKO Ponitrie

CHKO byla vyhlášena roku 1985 a má rozlohu 37 665 ha. Patří do geomorfologických celků Tribeč a Vtáčnik. Hlavním předmětem ochrany jsou souvislé porosty a lokality s výskytem stepní a lesostepní fauny a flóry. Příkladem může být slunečná Zoborská lesostep.

13.2.10 CHKO Strážovské vrchy

Nachází se na středním Slovensku, byla založena roku 1989 a má rozlohu 30 979 ha. Váže se na dva celky, Strážovské vrchy a Súľovské vrchy. Běžnými horninami jsou zde slepence. Mezi rozšířené lesní společenstva patří bučiny, ve vyšších oblastech jedlo - bukové společenstva s vyšším zastoupením jehličnanů.

13.2.11 CHKO Štiavnické vrchy

CHKO se nachází na středním a západním Slovensku. Byla vyhlášena 22.zář 1979 na rozloze 77 630 ha. Jejím hlavním cílem je ochrana širšího území Banskej Štiavnice.

13.2.12 CHKO Vihorlat

CHKO bylo založeno roku 1973 a je originální svojí stratovulkanickou stavbou. Sesunem neogenních hornin vznikly jezera Morské oko, Malé morské oko a močály se zajímavou biocenózou. Převažují bukové porosty.

13.2.13 CHKO Východné Karpaty

CHKO se nachází na severovýchodě Slovenska v Prešovském kraji. Zabírá území při státní hranici s Polskem. Oblast byla vyhlášena roku 1977, dnes činí celková rozloha 253,07 km². Chráněné jsou zde především bučiny a jedlobučiny flyšovských pohoří, které si místy zachovaly pralesovitý charakter. V odlehlých lesích se vyskytují druhy živočichů jako např. medvěd, vlk, rys, zubr, vydra či orel.

13.2.14 CHKO Záhorie

Jedná se o nížinnou chráněnou oblast. Nachází se na západním Slovensku. Rozloha oblasti je 275,22 km² a je rozdělena na dvě části, západní a východní.

Do roku 1989 na Slovensku (stejně jako u nás) nefungovala tržní ekonomika, existovalo zde centrálně plánované hospodářství a také uměle udržovaná zaměstnanost. Nezaměstnanost byla uměle držena na nule díky zřizování nepotřebných pracovních míst a velmi nízké produktivitě práce. Po roce 1990 však nastoupila tržní ekonomika, změnily se vlastnické poměry – proběhla privatizace. Státní podniky byly z velké části rozprodány či vráceny soukromým vlastníkům, některé podniky brzy zkrachovaly a nezaměstnanost začala rychle růst. Rychle se zvyšovaly i rozdíly mezi chudými a bohatými lidmi a „chudými“ a „bohatými“ částmi země.

13.3 NÁRODNÍ PARKY

Celkem se na území Slovenska nachází devět národních parků.

13.3.1 Tatranský národní park TANAP

Leží na severu Slovenska v Západních a Východních Tatrách. Národní park se rozprostírá na ploše 738 km² a ochranné pásmo okolo parku zabírá 307 km²; to je dohromady 1045 km². V parku je celkem 600 km turistických stezek a 16 značených a udržovaných cyklistických tras. V Tatranském národním parku se nachází nejvyšší vrchol Slovenska, Gerlachovský štít. Vypíná se do výše 2655 metrů. Park je významný pro svoji rozmanitou faunu a flóru s mnoha endemity, včetně tatranských kamzíků a svišťů. Park byl zřízen 1. ledna 1949. Je nejstarším národním parkem na Slovensku. Roku 1993 se stal TANAP biosférickou rezervací UNESCO. V parku se nachází více než sto horských ples. Největší je Velké Hincovo pleso, které zabírá 0,2 km² a je současně i nejhlubší z tatranských ples – 58 m. Prostor u Štrbského plesa je hranicí mezi dvěma úmořími. Na východ teče řeka Poprad, která patří do úmoří Baltského moře. Na východě pramení přítoky Váhu, který náleží k úmoří Černého moře. Téměř dvě třetiny parku jsou zalesněny, převážně smrkem a jedlí. Nejrozšířenějším stromem je smrk ztepilý následovaný borovicí lesní, borovicí limbou, modřínem opadavým a borovicí kleč. V parku roste okolo 1300 cévnatých rostlin, 37 z nich neroste nikde jinde, než v Tatrách. V parku žije 155 druhů ptáků, 42 druhů savců, 8 druhů plazů a 3 druhy obojživelníků. Domov zde má také mnoho bezobratlých. Ze savců zde žije například medvěd hnědý, svišť horský, kamzík horský a rys ostrovid.

Pieninský národní park

Národní park na severním Slovensku. Park je umístěn v západních Pieninách na hranici s Polskem. Rozlohou 37,5 km² je nejmenším národním parkem Slovenska, jeho ochranné pásmo zabírá 224,44 km². Byl založen 16. ledna 1967. Je známý svou krásnou krajinou, zejména řekou Dunajec, která je vyhledávanou oblastí vodáků a turistů. Park nabízí tradiční folklor a architekturu, zejména ve vesnici Červený Kláštor s Muzeem národní kultury.

13.3.2 Národní park Nízké Tatry NAPANT

NAPANT leží na středním Slovensku mezi údolím řek Váh a Hron. Národní park a jeho ochranné pásmo chrání celé horské pásmo Nízkých Tater. Park byl založen roku 1978 a rozprostírá se na 1830 km². Nejvyšším bodem parku je hora Ďumbier 2043 m n.m. Pod Kráľovou hoľou pramenní čtyři slovenské řeky: Váh, Hron, Hnilec a Hornád.

13.3.3 Národní park Malá Fatra

Národní park leží v severní části Slovenska v severní části pohoří Malá Fatra. Rozloha chráněného území je 22 630 ha. Park byl vyhlášen 1. dubna 1988. Vzhledem k pestrému geologickému podkladu i reliéfu pohoří se v národním parku vyskytuje bohatá fauna i flóra. Území je asi z 83% pokryto lesy, převážně smíšenými s převládajícími listnatými stromy (ponejvíce bukem). Bylo zde identifikováno přes 900 druhů vyšších rostlin, 1 endemit Malé Fatry – jeřabina Margittaiho. V parku žije přes 30 druhů savců, 118 druhů ptáků a více než 1000 druhů hmyzu.

13.3.4 Národní park Slovenský ráj

Národní park se nachází na východě Slovenska v severní části Slovenského Rudohoria. Národní park Slovenský ráj se rozprostírá na 197,63 km² a ochranné pásmo okolo parku pokrývá 130,11 km². Park nabízí 300 km turistických stezek, často opatřených žebříky, řetězy a mosty. Ve Slovenském ráji je okolo 350 jeskyní, ale jen Dobšinská ledová jeskyně, která je od roku 2000 zapsána na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO, je otevřena pro veřejnost. Řeky, z nichž nejvýznamnější je Hornád, a potoky zformovaly na území parku mnoho roklí, kaňonů, údolí, jeskyní a vodopádů. Les pokrývá 90% rozlohy parku.

13.3.5 Národní park Poloniny

Je národní park v severovýchodním Slovensku na hranicích s Polskem a Ukrajinou. Park leží v horském pásmu Bukovské vrchy, které náleží k Východním Karpatům. Národní park Poloniny byl vyhlášen 1. října 1997 na ploše 298,05 km². Vybrané oblasti parku jsou zapsány mezi Původní bukové lesy Karpat, které patří do Světového kulturního dědictví UNESCO. 80 % území parku pokrývají lesy; převažují přitom bukové a jedlo-bukové porosty. V Národním parku Poloniny je nejvyšší koncentrace pralesů na Slovensku. Pralesy jsou vyhlášeny národními přírodními rezervacemi. Časté jsou také louky. V parku roste okolo 1000 druhů cévnatých rostlin. Mnoho z nich je ohrožených a chráněných. V roce 2004 bylo do parku reintrudováno malé stádo zubra.

13.3.6 Národní park Velká Fatra

Národní park vznikl 1. dubna roku 2002 na ploše 606,1 km². Národní park Velká Fatra je také díky vydatným srážkám a nízkému výparu v oblasti důležitým zdrojem pitné vody. Jádru pásma je složeno ze žuly. Jsou zde také různé krasové oblasti, převážně jeskyně. Pro veřejnost je zpřístupněna Harmanecká jaskyňa. V hojném počtu zde žijí všechny evropské druhy velkých

šelem: medvěd hnědý, vlk obecný a rys ostrovid. Park je oblíbený mezi turisty, především díky pěším túrám. Nedaleko se nachází lokalita světového kulturního dědictví UNESCO, osada Vlkolíneec.

13.3.7 Národní park Slovenský kras

Vyhlášená 1973, je nejrozsáhlejší krasovou oblastí Slovenska. Nachází se zde jeskyně Domica, Gombasecká, Ochtinská aragonitová, Silická ľadnica.

13.3.8 Národní park Muránská planina

Slovenský národní park Muránské planina se rozkládá jižně od Nízkých Tater a horního Hronu.

14 NP SLOVENSKÝ RÁJ

Eva Krásenská (GÚ PŘF MU)

14.1 POLOHA

Slovenský ráj se rozkládá na východě Slovenska v severní části Slovenského Rudohoria. Slovenský ráj tvoří severní část Spišsko-gemerského krasu. Na západě je ohraničen Nízkými Tatrami, na jihu centrálními částmi Slovenského rudohoří Stolickými a Volovskými vrchy a Hornádskou kotlinou na severu a severovýchodě.

Leží v okrese Brezno, Poprad, Rožňava a Spišská Nová Ves.

14.2 GEOLOGIE

Kras je tvořen světlými vápenci středního triasu (wettersteinské vápence), které leží, na nepropustných spodnotriasových břidlicích.

14.3 DŮVOD OCHRANY

Slovenský ráj tvoří horský **krasový reliéf**. Potoky a řeky, z nichž nejvýznamnější je Hornád, zformovaly na území parku mnoho krasových forem - hlubokých roklí, kaňonů, údolí, jeskyní a vodopádů, najdeme zde planiny, závrtky, bradla, sklani věže. Jedná se o kopcovitý terén, 90 % celkové plochy území pokrývají lesy, vyskytují se tu i lučiny a mokřadní biotopy.

Na malém území o ploše 197,63 km², to je asi poloviční KRNAP, najdeme výjimečné množství rostlinných i živočišných druhů, a tak z hlediska biodiverzity patří Slovenský ráj k nejhodnotnějším územím Slovenska.

Kolem NP je ještě 130,11 km² označeno za ochranné pásmo.

Co je na parku vskutku zajímavé je to, že v této oblasti je více jak 300 jeskyní. Většina z nich je malých rozměrů a navíc pro laickou veřejnost je zpřístupněna jen Dobšinská ledová jeskyně. Už z celkového počtu jeskyní nebude překvapením, pokud uvedeme, že na čtvereční kilometr je zde největší hustota jeskyní na celém Slovensku. Krom toho se tu nachází nejmohutnější jeskynní systém na Slovenku - Stratenská jaskyňa.

Už proto, že krajina není zrovna ideálním místem pro hospodaření a běžný život, je hustota osídlení Slovenského ráje velmi malá.

14.4 HISTORIE A ROZLOHA

Samotný Národní park byl vyhlášen v lednu 1988. Tomu však o mnoho dříve, v roce 1964, předcházelo vyhlášení území chráněnou krajinou oblastí. Ve Slovenském ráji je okolo 350 jeskyní, ale jen Dobšinská ledová jeskyně, která je od roku 2000 zapsána na seznamu světového kulturního dědictví UNESCO, je otevřena pro veřejnost.

Některé části parku jsou od roku 2004 součástí Nature 2000.

Nejvyšším vrcholem NP Slovenský ráj Predná hoľa (1545 m.n.m.), hustě zalesněný vrchol s drobnými paloučky.

14.5 DOBŠÍNSKÁ LEDOVÁ JESKYNĚ

Podzemní prostory vznikly mechanickou a chemickou činností vod Hnilce v druhohorních vápencích. Výskyt říčních štěrků splavených Hnilcem z Kráľové hole, jako i zachovalé oválné tvary chodeb v krápníkových částech svědčí o tom, že vznikla erozí podzemního toku řeky ve dvou vývojových úrovních s relativním výškovým rozdílem 50 m. Vlastní jeskynní prostor vznikl korozivní činností prosakující vody a jeskyně má v základních znacích normální krasový charakter. Řeka Hnilec svojí erozivní činností, často za pomoci unášených oblázků patřících až ke komplexu Kráľové hole v Nízkých Tatrách, promodelovala podzemní prostory a částečně utvořila příznivé předpoklady pro propadávání stropů a říčení skal. Tyto děje vytvořily i vlastní prostor jeskyně s osobitým mikroklimatickým režimem.

Dnešní prostory Dobšinské ledové jeskyně byly původně spojené se Stratenskou jeskyní. Osamostatnily se až po zřícení jeskynního stropu, kdy je zával sutí oddělil od ostatních částí systému a částečně uzavřel cirkulaci vzduchu. Jeskyně tak získala tvar kapsové dutiny široké 180 m a hluboké 70 m s jediným otvorem na povrch, co bylo příčinou vzniku osobitých mikroklimatických poměrů a jejího zalednění. V zimním období otvorem vnikal do jeskyně z vnějšku studený vzduch, který zchladil její ovzduší i stěny pod 0 °C. Prosakující voda mrzla a vytvářela ledové stalaktity, stalagmity, ledopády a podlahový led. Tloušťka podlahového ledu dosahuje 25 m, plocha okolo 11 200 m² a objem se odhaduje na 145 000 m³ ledu. Led je zřetelně vrstevnatý, s tloušťkou vrstviček přibližně 3–5 mm. Průměrná roční teplota jeskyně (Velké síně) je -1 °C, relativní vlhkost 96 – 99 %.

Zaledněné jsou jen vstupní části jeskyně, kam má přístup prochlazený vnější vzduch. Zadní a spodní prostory jsou bez ledu se zvětralými krápníkovými útvary.

Z celkové délky jeskyně 1388 m je veřejnosti zpřístupněný okruh dlouhý 475 m.

V nezaledněných částech jeskyně byly pozorované tyto druhy netopýrů: netopýr velký, netopýr vousatý, netopýr východní, netopýr ušatý a netopýr severní.

14.6 FAUNA

Pokud se vydáme do Národního parku Slovenský ráj, můžeme očekávat klasický středokarpatský ráz nejen co se týče flory, ale také v případě fauny. Kromě běžných dravců a šelem se zde vyskytují i vzácné druhy zvířat, zejména se jedná o velké šelmy (medvěd hnědý, rys ostrovid, vlk šedý, kočka divoká). Zubr evropský, bobr evropský a norek evropský byli vyhubeni.

Hnízdí tu vzácní dravci, hlavně sokoli, kteří se do parku uchylují i vzhledem k tomu, že jde o oblast civilizací ještě relativně málo narušenou.

Významnou skupinou jsou zde motýli. V čistých tocích rak říční.

Velkým tématem je kamzík horský, který je alpského původu – probíhá snaha eliminovat jeho počty, kvůli tomu, že ničí vzácnou flóru. Ve Vysokých Tatrách jsou tato zvířata symbolem ochrany přírody, ale ve Slovenském ráji jsou lovnou zvěří. Příčina je v tom, že zatímco ve Vysokých Tatrách žije původní kamzík tatranský, do Slovenského ráje a Velké Fatry lidé vysadili před 40 lety kamzíky alpské, kteří zde údajně likvidují původní rostlinstvo. I když kamzík alpský a tatranský jsou na první pohled k nerozeznání, jde o dva odlišné poddruhy: tatranský je chráněn zákonem, znamená jedinečnou populaci na světě. Kamzík alpský se nyní ocitl na černé listině a podle nového zákona už není chráněným druhem.

Národní park je domovem 65 ohrožených druhů, včetně roha velkého, vydry říční a sysla obecného.

14.7 FLÓRA

Jak již bylo naznačeno výše, oblast Slovenského ráje je z větší části zalesněna. Zbytek pak tvoří kromě vodních ploch i menší palouky. Ze stromů mají nejhojnější zastoupení vápencové bučiny, pozměňené smrčiny, dále zde jsou také jedle, borovice, tis červený a v minimálním počtu i další. Bukové lesy však v poslední době ustupují smrku.

Na dně roklin a kaňonů se vyskytují horské druhy rostlin:

Kruhatka Matthiolova (na dně roklin, u nás pouze v Macošě)

Dřípátka uherská

Jižní vápencové skály jsou domovem teplomilných druhů:

Koniklec velkokvětý

Prvosěnka lysá

Zvonek karpatský

Kosatec bezlistý

Území je typické teplotními inverzemi v roklích.

Kopanecké lúky mají výjimečnou diverzitu cévnatých rostlin i v rámci Evropy – 75 druhů na m². V parku roste také 6 endemických rostlin, které rostou jen ve Slovenském ráji a 19 endemických rostlin, které rostou jen v Západních Karpatech.

POUŽITÁ LITERATURA

BÁRTA, Vladimír; BURKOVSKÝ, Július. Národné parky Slovenska. Banská Bystrica: AB ART press, 1996. 79 s. ISBN 8088817005

NÁRODNÝ PARK SLOVENSKÝ RAJ. [on-line]. Dostupné na <<http://www.slovensky-raj.sk>>

SLOVENSKÝ RAJ. [on-line]. Dostupné na na <<http://www.slovensky-raj.org>>

DOBŠINSKÁ LEDOVÁ JESKYNĚ. [on-line]. Dostupné na <<http://www.slovensky-raj.org>>

C. POLSKO

15 RELIÉF POLSKA

Dominika Žochová (KGG PŘF UPOL)

15.1 TYPY RELIÉFU POLSKA

Polsko je z hlediska přírodních podmínek velice podobné sousednímu Německu. Povrch velice pozvolna stoupá od severního pobřeží k soustavě horských masivů podél jižní hranice země. Téměř celé území zejména střed a sever) zabírají rozsáhlé nížiny.. Do výšky 200 m leží 75 % státního území. I přes svůj mnohde romantický venkovský ráz není polská krajina tak atraktivní jako jiné země. Přesto i zde lze nalézt pozoruhodné lokality. V celku je to ale země rovinatá, s velice monotónní do dálav rozprostřenou krajinou. Za tuto skutečnost vděčí Polsko ledovci, povrch modeloval ve čtvrtohorách a pokrýval přes 80 % území dnešního státu.

15.2 JEDNOTLIVÉ OBLASTI

Polsko můžeme rozčlenit na pět specifických oblastí v rovnoběžkovém směru. Nejseverněji leží pobřeží Baltského moře s řadou písčiny kos {nejvýznamnější Helská) a lagunovitých jezer. Dále na jih povrch pozvolna stoupá do jezerních plošin (Pomořanská, Mazurská) s množstvím jezer ledovcového původu a až 300 vysokých morénových pahorků. Na jezerní plošiny navazuje ve středním Polsku soustava rozlehlých a plochých nížin s úrodnými sprašovými půdami, dále na jih je to pak pásmo nevysokých pahorkatin a vrchovin, z nichž vynikají nejvyšší a hustě zalesněné Svatokřížské hory (Lysica, 612 m). Skutečné hory se ale zvedají až při hranicích s Českem a Slovenskem. Jsou to Krkonoše, pásmo Beskyd, zejména však Tatry s nejvyšším vrcholem země, kterým jsou pohraniční Rysy (2.499 m). Prakticky celé území je odvodňováno do Baltského moře dvěma velkými řekami - Odrou a zejména národní řekou Vislou. Většina řek je splavných daleko do vnitrozemí, v provozu je navíc na 300 km průplavů. Ledovcovou činností vzniklo v Polsku na 9.300 jezer větších než jeden ha, především na severu v jezerních plošinách a v Tatrách. Největším z nich jsou Śniardwy (113 km²), nejhlubší Hańcza (106 m).

Stejně jako vyšších hor ani lesů není mnoho. Většina Polska je dnes využívána zemědělsky. Některé lesní komplexy ale patří k velmi významným (podél Odry, kolem Varšavy a především Bělověžský prales na východě). Příroda je chráněna v celkem 23 národních parcích.

16 POLSKÉ ŘEKY

Markéta Králová (KGG PŘF UPOL)

16.1 VISLA

Visla je nejdůležitější a nejdelší řeka v Polsku. Zároveň je také nejdelším a druhým nejvodnatějším (po Něvě) přítokem Baltského moře. Pramení na západním svahu Beraní hory ve Slezských Beskydech jako Bílá a Černá Viselka.

Tok Visly se dělí na tři části. Horní tok začíná u pramenů a končí u města Sandoměř. První část v Beskydech má charakter horské bystřiny. Pod Krakovem se díky mnoha přítokům z Karpat stává vodnatější. Šířka koryta pod ústím Dunajce už dosahuje 200 m a pod ústím Sanu 600 až 1000 m. V těch místech začíná střední tok, který vede až k soutoku s Narewem. Dolní tok pak dále ústí do Baltického moře. Protéká středem země od jihu k severu.

Je 1047 km dlouhá. Povodí má rozlohu 194 424 km² (z toho přibližně 150 000 km² v Polsku). Protéká Krakovem, Varšavou, Toruní, Gdaňskem. Vodní režim je ve značné míře ovlivněn přítoky, které stékají z Karpat. Hlavní přítoky Dunajec, San, Narew.

16.2 ODRA

Odra pramení v České republice a teče přes západní Polsko, dále vytváří severní 187 km dlouhou hranici mezi Polskem a Německem. Pramení pod Fidlovým kopcem v Oderských vrších na Moravě. Ve Štětínské deltě severně od polského Štětína se řeka ve třech ramenech vlévá do Baltského moře.

Je 854 km dlouhá řeka, z toho 112 km v České republice, 742 km v Polsku a je druhou nejdelší řekou Polska. Odvádí vodu ze 118 861 km².

16.3 NAREW

Narew má prameny v Bělorusku (Brestská oblast). Je pravým přítokem Visly. Délka řeky činí 484 km (z toho 448 km v Polsku). Povodí má rozlohu 75 200 km².

Teče zalesněnou a většinou bahnitou a bažinatou rovinou, často v několika rovnocenných korytech. Tok řeky pod soutokem s Bugem reguluje přehradní nádrž. U města Dembe se nachází hráz a hydroelektrárna.

16.4 WARTA

Warta je řeka ve středozápadním Polsku. Je to pravý přítok Odry. Délka Warty je větší než délka Odry nad místem soutoku. Je 762 km dlouhá. Povodí má rozlohu 53 700 km².

16.5 DUNAJEC

Dunajec je řeka v jižním Polsku. Od roku 1993 je to hranice Polska se Slovenskem a to v úseku od Lysé nad Dunajcem až po soutok s Lesnickým potokem. Poté pokračuje na svém toku Polskem. Je to pravostranný přítok Visly.

Dunajec je typickou horskou řekou s proměnlivým stavem průtoku vody. Patří mezi nejčistší řeky střední Evropy.

17 OBYVATELSTVO A OSÍDLENÍ V POLSKU

Bc. Marie Zlámalová (GÚ PŘF MU)

17.1 HISTORIE OSÍDLENÍ

První zprávy osídlení Polska pochází z 2. století př. n. l., kdy se na území Polska vyskytovala przeworská kultura (jedna z možných praslovanských kultur, především se ale jedná o první „organizovanou“ společnost). Dřívější známky osídlení jsou nejasné. Během stěhování národů se do oblasti mezi Vislou a Odrou dostávají Slované. V 7. století Slované zakládají primitivní hradiště. Kmenová (a otrokářská – náčelníci prodávali otroky do Říma) společnost se postupně formuje do společnosti feudální. Sofistikovanější hrady jsou zakládány během 10. století, při ustanovení dvou nezávislých států na území. Stát Vislanů v oblasti kolem Krakova) a na severo-západě (stát Polanů kolem Hnězdna). Hrady kolem sebe koncentrují výrobu, obchod, obyvatelstvo a správu (vládnoucí elitu, soudní moc, obranné složky, kulturu a vzdělání). Velmi důležitým aspektem měst je jejich význam v dálkovém obchodu, města se stávají dopravními uzly (tuto funkci již měly předtím), kde se setkávají různé kultury a dochází k směně a míšení.

Během christianizace území jsou zakládány rovněž arcibiskupství a kláštery, kde dochází k rozvoji školství a rovněž přítomnost těchto institucí dodává sídlům větší význam v sídelní hierarchii. První arcibiskupství vzniklo kolem Hnězdna. Na přelomu raného a vrcholného středověku se politické a kulturní centrum přesouvá z Hnězdna do Krakova – nové sídlo polských knížat. Změny v sídelním systému se odehrávají i pod taktovkou přichozích německých kolonizátorů, kteří přichází do Polska na pozvání Jindřicha I. Bradatého (1163 - 1238). Němečtí kolonizátoři zakládají především města a vesnice na „zelené louce“ nebo jim jsou přiděleny zastaralé městské čtvrti. Hlavním důvodem jejich pozvání je šíření technologických inovací. Přináší sebou ale také odlišný právní městský systém, který se zasazuje o rozšíření pravomocí měst a odlišnou organizaci života.

Na další vliv sídelních struktur mají vliv především války, nemoci (morové epidemie) a hladomory, které korelují se změnami klimatu během středověku a novověku. Po celý středověk a novověk má vliv na sídelní hierarchii lokalizace těžby a později průmyslu. Významnou roli hraje těžba zlata,

stříbra, kovů a soli. Významná městská prostředí vznikají v Slezsku Złotoryje, Lwówka Śląskiego, Legnickiego Pola, Mikołajowa a také v mnohých místech na území Kłodské pánve (Złoty Potok, Złotucha, Złte Jamy). Dosud je málo známé o těžbě zlata na území Sovích. Výjimečný význam má však těžba původního ložiska ve Zlotej Potoku. vrcholného středověku se horizontálně sídelní struktura významně neproměňuje (mimo války, nemoci). Na sklonku 16. a 17.

století se sídlo sněmu (hlavní město) přemísťuje z Krakova do Varšavy.

Dalším výrazným vlivem je až průmyslová revoluce, ta se v jednotlivých regionech odráží různě kvůli různé správě území (trojí dělení Polska mezi Prusko, Rakousko a Rusko). Města se územně i populačně rozrůstají, Varšava pozbývá svého centrálního postavení. Prusko získává hospodářsky nejsilnější území Slezsko a Poznaňsko s rozvinutějším průmyslem a železnicemi (Varšava, Poznaň, Bydgoszcz, Gdaňsk). Krakov, Lvov a Lublin (západní část zůstale Haliče) připadají Rakousku – Uhersku, kde se díky nízké cenzuře stávají polským kulturním centrem, a východní nejzaostalejší oblasti Rusku.

Po první světové válce se Polsko sjednocuje a Varšava se opět stává hlavním městem, Krakov zase kulturním centrem a části Slezska získané na úkor Německa a ČR průmyslovým centrem. Za II. světové války dochází k zániku několika vesnic, města jsou poničena. Jen významná města jsou renovována (historická jádra Varšavy, Krakova, Vroclavy, Čenstochové, ...), menší města nikoli, vývoj po válce začínají téměř „od nuly“ v duchu socialismu. Především ale dochází k zdecimování obyvatelstva (Poláci, Židé, Ukrajinci). Po II. světové válce Polsko ztrácí východní zůstale území (převážně ta, která byla při trojím dělení pod Ruskem) a získává území na západě (německá města), což vyvolává velkou migraci obyvatel – etnických skupin v řádu statisíců.

Z nejvýznamnějších poválečných procesů je početní růst střední dělnické třídy, druhým je rozsáhlá migrace venkovského rolnictva z venkova do měst. Místy se lze na venkově setkat s panelovou zástavbou jako reliktem socialistické ideje rovnosti (město - venkov), víceméně ale venkov zůstává nedotčen a díky úbytku obyvatelstva chátrá. Centrální plánování nebere ohled na problémy v lokálním měřítku (př. poválečná revitalizace v menších městech, bytová politika...), podporuje jižní oblasti těžby a těžkého průmyslu (výrazná linie Vratislav – Katowice - Krakov), střední a severní části jsou oblastmi zemědělství. Severní přístavy (Gdyně, Sopot, Gdaňsk = Trojměstí) jsou další významné obchodní a průmyslové uzly. Centralismus, neexistence soukromého vlastnictví a urbanizace vede k extenzivnímu růstu měst.

17.2 HISTORIE PO ROCE 1989 A AKTUÁLNÍ STAV

Po roce 1989 dochází k privatizaci (malá forma, velká forma a restituce). Tržní ekonomika a soukromé vlastnictví vytváří podmínky pro migraci, která se po revoluci výrazně projevuje v procesu suburbanizace a pohybu uvnitř měst. Suburbanizace se tak silněji

„...varuje na titulní straně list Rzeczpospolita: Za posledních deset let se počet obyvatel města Łódź, ve kterém kdysi žilo 800 000 obyvatel, snížil na 740 000 a toto číslo by se v následujících dvaceti letech mohlo dále snížit na 600 000. Se stejným problémem se potýkají i další polská města, počet obyvatel trvale roste jen v případě Varšavy, která má dnes 1,72 milionu obyvatel. „Lidé odcházejí za lepšími pracovními místy,“ říká 39letý počítačový odborník, který se nedávno přestěhoval z Łódže do Krakova, kde má dnes třikrát vyšší plat. Podle Hlavního statistického úřadu (GUS) je vylidňování polských měst projevem širšího demografického trendu. Odhaduje se, že vzhledem k poklesu porodnosti, emigraci a „krátkozrakým“ politickým opatřením se počet obyvatel v Polsku do roku 2035 sníží ze stávajících 38 milionů na 35 milionů.“

Zdroj: Wielka ucieczka z wielkich miast

Piotr Kobalczyk 06-01-2011. Dostupné on-line: http://www.rp.pl/arttykul/2,589935_Wielka-ucieczka--z-wielkich-miast-.html

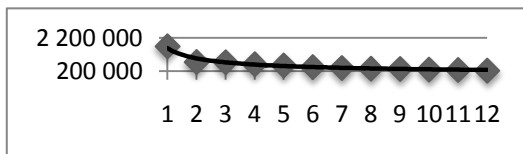
podepisuje na přeměně krajiny než dosavadních 40 let socialismu. V centrálních částech měst dochází k úbytku počtu obyvatel (viz rámeček).

Po začlenění Polska do EU se dostává většího významu městům, která leží na významných koridorech. Přesto je nutné silniční infrastrukturu renovovat a zhustit. Mezinárodní letiště se nachází v 11 městech. Na rozvoj v pohraničních oblastech a venkova získává podporu Polsko především ze strukturálních fondů EU.

realita	tabulkové hodnoty
1,62	0 plně koncentrované
	1 náhodné
	2,15 pravidelné

Tabulka⁶ (zdroj wikipedie + vlastní výpočet) s hodnotou analýzy „nejbližšího souseda“ poukazuje na víceméně rovnoměrnou sídelní strukturu, jejíž polycentricita by se dala obhájit přítomností mezinárodních letišť ale zároveň popřít úbytkem počtu obyvatel, odcházející za prací do 2 – 3 největších měst (viz rámeček), přílišnou koncentrací aglomerací v jižním Polsku, zaostalostí severovýchodního Polska nebo nízkou efektivitou spojení se zbytkem kontinentu.

Nejvýznamnějšími aglomeracemi jsou varšavská (1,7 mil. obyvatel ve městě a aglomerace cca 3,3) a největší katovická (312 obyvatel ve městě / 5 mil. obyvatel v aglomeraci). Další dvě aglomerace se nachází kolem Krakova a Lodže, významná je i severní přímořská aglomerace zvaná Trojměstí, seskupující přístavy, Gdyně, Sopot a Gdaňsk (dohromady 750 000 obyvatel).

$$1. = (2.+3.+4.) = (5. + \dots + 12.)$$

$$1\ 67596 = 2\ 160\ 189 = 3\ 022$$

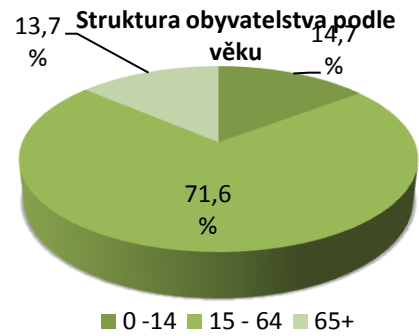
Obr. 1 Rank – size – rule dvanácti populačně největších měst. Srovnáním pořadí a velikostí populace lze sledovat koncentrací obyvatel. Podle vzorce (počet obyvatel 1 města = počet 2. + 3. + 4. = počet 5. - 12.) vyplývá, že Varšava si nedrží výslovné monopolní postavení, „sekundární“ města jí významně konkurují, zbylá města koncentrují rovněž významný počet obyvatel. Vliv na rozložení obyvatel má víceméně rovnoměrná vzdálenost mezi nimi, nízká migrace obyvatel a dřívější historický vývoj jednotlivých měst, kdy každé město bylo pod jinou správou a po sedmdesáti let společného státu si každé město drží svůj regionální význam (Vratislav, Poznaň, Opole, Lodž).

⁶ Zdroj: <http://cs.wikipedia.org> + <http://maps.google.com/> + vlastní výpočty

17.3 OBYVATELSTVO

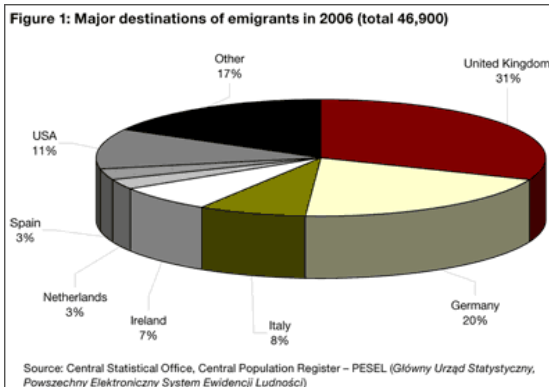
počet obyvatel	38 092 000	2010	
dětská úmrtnost (do 1 roku)	5,6 ‰	2009	
naděje na dožití	muži	71,5 let	2009
	ženy	80,1 let	2009
věkový medián	37,3 let	2007	
přirozený přírůstek	0,3%	2010	
migrační saldo	-14 865	2008	
podíl cizinců	cekem	3,3%	2002
	Němci	0,4%	
	Bělorusové	0,1%	
	Ukrajinci	0,1%	
	ostatní	2,7%	
vyznání	křesťané	91,4%	2002
	katolíci	89,8%	
	pravoslavní	1,3%	
	protestanti	0,3%	
	nespecifikováno	8,3%	
hustota	121,8 o/m ²	2010	
městské obyvatelstvo	60,8%	2010	

Polsko patří se svou populací a rozlohou k velkým státům EU a jako všechny státy střední

a východní Evropy trpí nízkým nebo žádným přirozeným přírůstkem a záporným migračním saldem. Do roku 2035 je projektováno snížení obyvatel na 94 % k dnešnímu stavu. Naproti tomu dochází k zvyšování naděje na dožití a to díky stále se zlepšujícímu přístupu k zdravotní péči, snižování dětské úmrtnosti a zlepšujícím se životním podmínkám (vyšší mzdy, pestrá nabídka potravin). V důsledku dochází k zvyšování věkového mediánu (39,1 v ČR).

V minulosti bylo Polsko heterogenním státem s 2/3 Poláků, významným podílem Ukrajinců, Němců a Židů. Během II. sv. války přišlo Polsko o židovskou menšinu (za komunismu pogromy na Židy pokračovaly, zřejmě kvůli majetkovému vyrovnávání), která byla v Polsku největší na světě. Krátce po II. sv. válce došlo k odsunu Němců ze zabraných území (viz Historie osídlení) a ztrátě území s významnou ukrajinskou menšinou. Dnes Polsko patří národnostně k nejhomogenizovanějším národním státům na světě. Polsko ale zároveň patří k národům se silnou diasporou ve světě – viz graf.

Nejvíce Poláků žije či spíše pracuje ve státech západní Evropy a USA, motivem je především práce (levná pracovní síla). Celkově se k polské národnosti hlásí 60 miliónů obyvatel, 47% žije mimo hranice Polska.

Jako homogenní se jeví Polsko, s převažujícím počtem křesťanů, i v otázce náboženského vyznání. Přihlášení se ke katolickému vyznání lze považovat také jako za projev národního citění (Rusko – pravoslavní, Německo - protestanti) a vymezení se oproti okolí.

S 60,8 % městského obyvatelstva lze Polsko v kontextu Evropy zařadit mezi státy s převažujícím venkovským způsobem života. Polsko je často charakterizováno jako agrárně průmyslová země.

POUŽITÁ LITERATURA

- ENCYCLOPEDIA BRITANNICA: *Poland*. [on-line]. Dostupné na <http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=cs&sl=en&tl=cs&u=http://www.britannica.com/EBchecked/topic/466681/Poland/28236/People&rurl=translate.google.cz&twu=1&anno=2&u_sg=ALkJrhFBg3kNZAGqJTzvyqePgi5G09evw#ref397112>
- KOTER, M. and KULESZA, M.: *Forms of rural settlements in Poland and their transformation in the course of history*. [on-line]. Dostupné na <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/dela_25/04%20koter.pdf>
- THE WORLD FACTBOOK: Europe - Poland [on-line]. Dostupné na <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pl.html>>
- KROPIWNICKI, J.: *Naléhavé úkoly pro Evropu v oblasti územního rozvoje Polska*. [on-line]. Dostupné na <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/1999/1999-01/05_ukoly.pdf>
- BUSINESSINFO.CZ. *Oficiální portál pro podnikání a export*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.businessinfo.cz>>
- PRESSEEUROP [on-line]. Dostupné na <<http://www.presseurop.eu>>
- MRAVENEC. *Nabídka pro dětské a mládežnické organizace* [on-line]. Dostupné na <<http://www.mravenec.cz/>>
- KOPALNIA ZŁOTA – ZŁOTY STOK: *Dějiny těžby zlata*. [on-line]. Dostupné na <<http://kopalniازلota.pl/index.php/cs/article/14>>
- VYDRA, Z.: *Židé v carském Rusku*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.nkp.cz/seminar/zide.htm>>
- EUROSKOP.CZ: *Polsko v Evropské unii*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.euroskop.cz/466/sekce/polsko-v-evropske-unii/>>
- EUROSKOP.CZ: *Nejvíce cizinců žije v EU v Lucembursku*. [cit. 2006-05-22]. Dostupné na <<http://www.euroskop.cz/38/4965/clanek/nejvice-cizincu-v-eu-zije-v-lucembursku/>>
- KOPEČEK, L.: *Polsko – ukrajinské vztahy: úspěšný model řešení etnických problémů?* In: *Středoevropské politické studie* [on-line]. Dostupné na <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=140>>
- GŁOWNY URZAD STATYSTYCZNY – Portal informacyjny. [on-line]. Dostupné na <<http://www.stat.gov.pl/gus>>

18 POLSKÁ NÁRODNOSTNÍ MENŠINA V EVROPĚ A V USA (HISTORIE A SOUČASNOST)

Mgr. Denisa Witoszová (GÚ PŘF MU)

18.1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY

Národnostní menšinu lze definovat ze dvou hledisek: zaprvé z hlediska státní legislativy a zadruhé z hlediska kulturních souvislostí koexistence dvou početně nerovnocenných národních či etnických subjektů, které žijí na určitém teritoriu, v současné době vymezeném hranicemi státu.

V kulturních souvislostech je za národnostní menšinu považována každá skupina lidí, která se odlišuje významnými etnickými znaky od většinové společnosti (jazykem, kulturními tradicemi, mentalitou, historickým kontextem atd.), nepřijímá národní identitu většinové společnosti, disponuje etnickým či národním vědomím a projevuje kolektivní vůli se deklarovat ve své osobitosti⁷.

18.2 POLÁCI V ZAHRANIČÍ

Bouřlivé dějiny a nedávná historie 20. století zapříčinila, že se milióny Poláků ocitly mimo hranice polského státu, a to ne vždy vlastním zapříčiněním. Zejména ekonomické problémy a vrtkavé politické změny přispěly velmi výrazně k masové emigraci Poláků během posledních dvou století. V současné době se počet Poláků žijících v zahraničí odhaduje zhruba na 15 miliónů. Největší skupinu tvoří polští Američané (zhruba 8-10 miliónů), kteří mají stejně jako Češi velmi silnou základnu v Chicagu (hlavně v polské čtvrti Jackowo). V Evropě žijí významné polské komunity v Německu a Francii (dohromady 2 milióny) a také ve Velké Británii, kde se hodně Poláků usídlilo během 2. světové války. Londýn se stal v roce 1939 sídlem polské exilové vlády, která sem dorazila současně s mnoha uprchlíky a polskými ozbrojenými silami. Mnoho Poláků žije také v oblastech východně od polských hranic, které v minulosti patřily Polsku. Se vstupem Polska do EU opouští zemi stále více obyvatel, především s cílem najít lépe placenou práci. Navzdory tomu, že mnoho z Poláků žije v zahraničí, jsou stále dobře obeznámeni s polskou kulturou a tradicemi a jejich potomci často studují polštinu jako druhý jazyk. Většina z nich udržuje styky se svými blízkými příbuznými z Polska, kteří je informují o aktuálním dění v zemi. Na příkladu některých zemí lze přiblížit historický kontext a současnou situaci polské diaspory ve světě.

18.2.1 Poláci na Ukrajině

Na Ukrajině se nachází velmi početná a dobře zorganizovaná polská menšina, což je dáno zejména společnou historií a setrváním po dlouhou dobu obou národů ve společném státě. Dle nejrozumnějších statistik se na Ukrajině nachází od 149,7 tisíc (na základě sčítání lidu z roku 2001 – dle mnoha expertů a organizací zabývajících se sčítáním a demografickými procesy jsou tyto údaje značně nepřesné a podhodnocené) do 2 miliónů Poláků. Polská národnostní menšina se sdružuje především ve Lvově, v Žytomyrské a Chmelnycké oblasti. Menší skupiny se nachází také v Kyjově, Charkově, Oděse a na Krymu. Na Ukrajině již od pradávna žila početná polská národnostní menšina, jež odehrávala významnou roli v utváření vztahů a navazování spolupráce mezi oběma národy. Rozvoj polské kultury na Ukrajině byl významně brzděn v období carské vlády během Trojího dělení Polska v letech 1772 –

⁷ <http://www.icm.cz/mensiny-zakladni-informace>

1795. V této době spadalo Polsko s Ukrajinou do společného státu – Polsko-litevská unie nebo Republika obou národů – státní útvar existující mezi lety 1596 až 1795. Další významné zásahy do polské kultury následovaly v období polsko-ruské války v letech 1830-1831 (listopadové povstání) a v období lednového povstání v letech 1863-1964. Po první světové válce sehrála polská národnostní menšina významnou roli při formování Ukrajinské lidové republiky (1917-1919). Řada Poláků se stala členy tehdejší ukrajinské vlády, čímž byly zaručeny práva polské národnostní menšiny na základě společné dohody z 21. dubna 1920 mezi Polskem a Ukrajinou. Avšak po událostech roku 1921 (dohoda podepsána ve městě Riga) připadla jedna část Ukrajiny Polsku a druhá část Sovětskému svazu, čímž Ukrajinská lidová republika přestala existovat. V dnešní době funguje na Ukrajině řada polských organizací, které mají za cíl udržovat polské národnostní cítění a polskou tradice a kulturu. K hlavním organizacím utužujícím a šířícím polské povědomí patří Federace polských organizací na Ukrajině, která sdružuje ostatní organizace a také jim významně pomáhá. Tato organizace vznikla v roce 1992 v Kyjevě a spolupracuje s řadou organizací jako například: Sdružení „Polská komunita“ (*Stowarzyszenie „Wspólnota Polska“*), nadace „Pomoc Polákům na Východě“ (*Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie“*), nadace „Vzdělání pro demokracii“ (*Fundacja „Edukacja dla Demokracji“*), Sdružení „Lékaři naděje“ (*Stowarzyszenie „Lekarze Nadziei“*) a řadou dalších mimovládních organizací na Ukrajině. Federace pořádá četné konference, setkání mládeže, semináře, přednášky, symposia, kurzy, regionální sjezdy, festivaly, soutěže, sportovní klání, besedy a řadu dalších kulturních, sportovních a společenských událostí, díky čemuž udržuje polskou komunitu při životě. Federace se zasloužila také o vznik „Sdružení polských učitelů na Ukrajině“ v roce 1996 (*Zjednoczenie Nauczycielstwa Polskiego na Ukrainie*), což přineslo integraci do té doby izolovaných polských škol a výukových středisek v rámci celé Ukrajiny. „Sdružení polských učitelů“ stálo mezi jinými u zrodu „Metodického centra výuky polského jazyka a kultury“ (*Centrum Metodyczne Nauczania Języka i Kultury Polskiej*) v Drohobyči. „Federace polských organizací“ se nepodílí jenom na šíření polského povědomí na Ukrajině či organizaci řady kulturních či společenských akcí, ale také se zapojuje do pomoci lidem postiženým živelnou katastrofou (povodněmi) nebo také významně pomáhá polským spisovatelům žijícím na Ukrajině při vydávání knih. Federace získává značné finanční prostředky od polského senátu a řady dalších organizací působících na území Polska a Ukrajiny. Další organizací, jež se podílí na šíření polské tradice je „Svaz Poláků na Ukrajině“ (*Związek Polaków na Ukrainie*), jež vznikl v roce 1991 v Kyjevě a na jeho působnost přispívá ve velké míře především ukrajinský parlament. Svaz se posílí zejména na popularizaci polské literatury, hudby a umění, dále pořádá tábory pro děti či kurzy polského jazyka a také významně napomáhá při zakládání polských knihoven. V Kyjevě funguje také „Polský dům“ (*Dom Polski*), jež mimo jiné plní funkci hlavního sídla „Federace polských organizací“, ale především se významně podílí na šíření polské kultury, zejména zakládáním výukových a studijních center polského jazyka. Z dalších organizací působících na Ukrajině nelze opomenout „Polský Institut“ (*Institut Polski*) v Kyjevě, jež spadá pod Ministerstvo zahraničních věcí Polska. Každý měsíc jsou pořádány kulturní a společenské akce všeho druhu: setkání s významnými polskými novináři, vědci, publicisty, literáty či vládními představiteli, divadelní představení, festivaly, filmové večery pro veřejnost a řada dalších akcí. Institut také spolupracuje s řadou dalších organizací jako například s knihovnou € (je) nebo populárním ukrajinským týdeníkem *Ukraińskij Tyżeń*. Na Ukrajině se můžeme také setkat s řadou polských časopisů, novin a periodik, některé z nich sahají svou tradicí až do devatenáctého století – např. *Gazeta Lwowska* – vydávána již od roku 1811 s větší přestávkou po druhé světové válce. Od roku 2007 vychází také polské noviny *Kuriei Galicyjski*, jehož cílem je informovat Poláky žijící na Ukrajině o polském kulturním, politickém a společenském dění a také o vztazích mezi Poláky a

Ukrajinci. Tyto noviny jsou finančně podporovány Senátem Polské republiky. Z dalších periodik lze uvést: *Dziennik Kijowski* vycházející od roku 1992 jako součást ukrajinského deníku *Hołos Ukrainy*, jež je považován za oficiální periodikum ukrajinského Parlamentu, dále od roku 2002 *Gazeta Polska* vycházející na Volyni, v Kyjevské oblasti a ve Východní Haliči, pak dvouměsíčník „Volání z Volyně“ (*Wolania z Wołynia*) vydávaný od roku 1994 římskokatolickou církví souběžně v polském a ukrajinském jazyce.

18.2.2 Poláci v Bělorusku

K polským kořenům se v Bělorusku hlásí několik tisíc osob. Patří k druhé největší menšině v tomto státě hned po Rusech. Práva menšin jsou zakotvena v ústavě Běloruska z roku 1992, jež byla pozměněna v letech 2004 a 2007. Práva polské menšiny jsou také stanovena společnou polsko-běloruskou Dohodou garantující dobré sousedské vztahy a přátelskou spolupráci z roku 1992. Avšak opak je skutečností, neboť i přes existenci těchto dvou právních dokumentů, jež by měly zajišťovat ochranu a rozvoj polské národnostní menšiny, tak dochází v tomto autoritativně řízeném státě spíše k formám projevu útlaku na polské menšině. Počet Poláků žijících v Bělorusku a jejich procentuální podíl na celkovém počtu obyvatel se rok od roku zmenšuje. Dle nejnovějších výsledků sčítání lidu, jež proběhlo v Bělorusku ve dnech 14 až 24 října 2009 se celkový počet obyvatel zmenšil téměř o půl miliónů (nyní činí 9,5 miliónů) v porovnání se sčítáním lidu z roku 1999. Etnické složení státu se také změnilo: vzrost počet osob hlásících se k běloruské národnosti (procentuální podíl vzrostl z 81 % (1999) na 84 % (2009), počet osob hlásících se k jiné národnosti než běloruské (Rusové, Poláci, Ukrajinci atd.) naopak poklesl z cca 1,9 miliónů (1999) na 1,5 miliónů (2009). Procentuální podíl obyvatel hlásících se k polské národnosti poklesl z 4 % (1999 – cca 400 tisíc) na 3,1 % (2009 – cca 295 tisíc). Zhruba 80 % Poláků žije v Hrodenské oblasti a tvoří téměř jednu pětinu celkového obyvatelstva. Tento pokles obyvatel hlásících se k polské národnosti také může být vysvětlován zaprvé neochotou sčítacích komisařů zapisovat do formulářů jinou národnost než běloruskou a zadruhé obavou některých Poláků z následných represí, proto nemůžeme tyto údaje považovat za zcela pravdivé. Situace národnostních menšin v Bělorusku není dvakrát růžová. Ačkoliv je formálně polská národnostní menšina reprezentována organizací ZPB (*Związek Polaków na Białorusi*) – „Sdružení Poláků v Bělorusku“, tak již od roku 2005 zde panují spory ve vedení celé organizace. V tomto roce vláda Běloruska neuznala prezidentku – Andželiku Borys, jež byla jmenována během sjezdu Sdružení a místo toho dosadila na post nejvyššího svého kandidáta – Józefa Łuczniaka, jež poté nebyl uznán polskou vládou. V září roku 2009 byl sice Józef Łuczniak ve své funkci vystřídán, avšak i to nezabránilo tomu, že v polovině roku 2010 došlo také k odchodu některých členů Sdružení a založení si vlastního Sdružení, jež není oficiálně uznáváno běloruskou vládou. Tato separovaná část Sdružení má svá sídla například v Braslavi, Brestu, v obci Grodno (nebo Hrodna), v Ivenci, v obci Lelčycy, Porozova, Vaŭkavysk, tj. především v menších městech. Oproti tomu, oficiální Sdružení, jež je uznáváno běloruskou vládou, sídlí především ve větších městech Běloruska. Také není výjimkou, že v jedné obci mohou vedle sebe fungovat jak oficiální tak separovaná část zmíněného Sdružení, jež je podporováno Polskou republikou. Opět se Sdružení zabývá především pořádáním kulturních, výukových, sportovních a řadou dalších společenských akcí, dále se podílejí na opravě kostelů a hřbitovů, organizují výjezdy pro děti z polských rodin na tábory konané v Polsku a také mají své internetové stránky. Obě tato Sdružení, ať už oficiální nebo opoziční, mají vlastní vydavatelství. Oficiální Sdružení vydává *Głos znad Niemna* a opoziční vydává *Głos znad Niemna na uchodźstwie* spolu s *Magazyn Polski na uchodźstwie*. Oba tyto tábory vedou mezi sebou informační válku a pečlivě

si střeží své soukromí, což zrovna nepřispívá k popularitě polské menšiny v Bělorusku. Poláci žijící v Bělorusku spíše podporují mimovládní opoziční část Sdružení, avšak oficiální Sdružení podporováno běloruskou vládou se dostává více ke slovu a moci. Úsměvné ale zůstává, že současný prezident oficiálního Sdružení Siemaszko se teprve učí mluvit polsky. Běloruská vláda se snaží všemi silami zničit opoziční část Sdružení, což se děje prostřednictvím zabavování budov, nezajištěním potřebné infrastruktury a informačních bariér. Opoziční část Sdružení se snaží bránit, avšak často bezvýsledně. Zvláštějista zůstává, že pouze 5 % běloruských Poláků hlásících se k polské národnosti uvedlo při sčítání lidu v roce 2009 jako svůj mateřský jazyk polštinu. Oproti tomu téměř 60 % Poláků uvedlo jako svůj mateřský jazyk běloruštinu a 34 % Poláků uvedlo ruštinu. Tato situace bohužel pramení z nedostatku polských škol na území Běloruska, neboť zde nejsou vytvořeny dostatečné podmínky – jsou zde opět vytvářeny četné politické, administrativní a organizační obstrukce ze strany běloruské vlády. Polské školy se nacházejí pouze ve dvou obcích – Vaŭkavysk a Hrodna (celkem 300 dětí), dále se polština vyučuje na církevní půdě nebo během jazykových kurzů. Rozvoj polského jazyka a kultury v Bělorusku podporuje také Sdružení *Polska Macierz Szkolna* („Polská matice školská“), jež spravuje gymnázium v obci Hrodna určeno pro téměř tisíc žáků. V obci Hrodna funguje také Ústav polské filologie spadající pod Univerzitu J. Kupały.

18.2.3 Poláci na Litvě

Dle posledního sčítání lidu z roku 2001 se na území Litvy hlásí 234 989 osob k polské národnosti, což představuje 6,47 % z celkového počtu obyvatel. Poláci patří k nejpočetnějším menšinám na Litvě (Rusové – 6,31 %, Bělorusové – 1,23 %, Ukrajinci – 0,65 %). Poláci žili na území Litvy už od pradávna, žijí zejména na jihovýchodě v okolí hlavního města Vilnius. 85 % Poláků žijících na území Litvy uvádí jako svůj mateřský jazyk polštinu. Polské cítění na Litvě je posilováno především činností řady organizací a sdružení a také politických stran – *Akcja Wyborcza Polaków na Litwie*. Na území Litvy je vydáváno celkem šest periodik v polském jazyce – nejdůležitější z nich je *Kurier Wileński* a *Tygodnik Wileńszczyzny*, dvoutýdeník *Spotkania* a také měsíčník *Magazyn Wileński*. 1. července 1992 zahájilo svou činnost polské rádio *Znad Willi*, disponující vlastní informační sítí – *Polska Agencja Prasowa*, ELTA a Baltic News Service.

18.2.4 Poláci v České republice

Polská národnostní menšina je po slovenské druhou nejpočetnější ve struktuře obyvatelstva České republiky. V České republice se k polské národnosti (podle posledního sčítání lidu z roku 2001) přihlásilo 52 095⁸ osob. Většina z nich, cca 80 % je soustředěna převážně v oblasti Těšínského Slezska (zejména okresy Frýdek-Místek a Karviná). Část žije na území hlavního města Praha. Kromě toho žije v České republice cca 20 000 občanů Polské republiky. Dle sčítání lidu z roku 1991 (59 383 osob), tak sledujeme mírný pokles počtu osob hlásících se k polské národnosti (pokles počtu osob s polskou národností v úhrnu za republiku o téměř 7,5 tisíce⁹). O oblast Těšínska s výraznou polskou menšinou se vedly po první světové válce velmi ostré spory, v roce 1938 ji dokonce okupovala polská armáda.

Samozřejmě jako v jiných státech, o nichž jsem se zmiňovala dříve, tak jsou práva národnostních menšin zakotvena v ústavě České republiky. Ve Slezsku funguje řada mateřských škol a základních škol s polským jazykem vyučovacím, téměř v každé obci v okrese Karviná a Frýdek-Místek se nachází

⁸ <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=16124>

⁹ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/polska_narodnost

alespoň jedna mateřská škola nebo základní škola do šesté třídy, poté se výuka přesouvá do větších měst. V posledních letech bohužel dochází k uzavírání některých polských škol, a to nejen kvůli poklesu počtu narozených dětí (trend postihl i české školy), ale především kvůli „omezenosti“ některých polských rodičů, kteří ač oba plynule mluví polsky či v našem případě *Po naszymu* nebo *Po gorolsku*, tak se nakonec rozhodnou poslat své děti do českých škol. Argumentují to velmi nesmyslně – prý aby se děti dobře zasimilovaly s českou národností a kulturou. Bohužel tak ale připravují své děti o možnost hovořit zcela plynule dvěma jazyky. Na území České republiky funguje dokonce gymnázium s polským jazykem vyučovacím, sídlící v Českém Těšíně. Do roku 2009 byla část výuky organizována také v Karviné, bohužel s klesajícím počtem žáků hlásících se na polské gymnázium se rozhodlo pro uzamčení karvinské odnože gymnázia. V základních školách s polským vyučovacím jazykem bylo ve školním roce 2003/2004 celkem 2097 žáků, na středních školách pak 708 žáků. V roce 2004/2005 pak 222 žáků v ZŠ a 702 žáků na SŠ (do tohoto výčtu byli rovněž započítáni žáci z polských tříd na Střední zdravotnické a na Střední průmyslové škole v Karviné). V současné době již tyto třídy neexistují, studenti vzdělávající se v polštině jsou zařazeni do českých tříd s tím, že hodiny polštiny mají navíc oproti českým spolužákům.

Kulturní život Poláků na území České republiky je velmi bohatý, funguje zde řada společenských, kulturních, sportovních, studentských a skautských sdružení a organizací, jež šíří polskou ideu mezi lidmi. Je pořádáno nespočet kulturních a společenských zážitků v průběhu celého roku. Za nejvýznamnější sdružení, jež stojí v pozadí řady společenských akcí, lze považovat PZKO – Polský kulturně osvětový svaz (*Polski Związek Kulturalno-Oświatowy*), téměř v každé malé obci se nachází „pobočka“ této organizace sdružující Poláky. A také Kongres Poláků v České republice (*Kongres Polaków w Republice Czeskiej*) spolu s dalšími 28 občanskými sdruženími a více než 20¹⁰ organizací. Kromě bohaté spolkové činnosti vydává polská menšina periodika, a to obdeník *Głos ludu*, čtrnáctideník pro děti a mládež *Nasza Gazetka*, měsíčník *Zwrot* a do konce roku 2005 i měsíčník *Kurier Praski*. Za povšimnutí stojí také činnost loutkového divadla Bajka a Polské scény Těšínského divadla.

Každoročně jsou konány tradiční společenské akce jako například: ZLOT – setkání všech generací u polské rockové hudby, GOROL – tradiční přehlídka místních tradic, hudby, tance, krojů, jídla – prostě náhled do duše Poláka žijícího na území České republiky, nespočet plesů, sportovních klání a jiné. Polská mládež studující na polských či českých vysokých školách se sdružuje především v organizace SAJ – *Sekcja Akademicka „Jedność“*, jež připravuje pestrý společenský a kulturní program pro své členy zejména ve větších univerzitních městech – Praha, Brno, Olomouc, Ostrava, Karviná, Opava. Jako ve většině států, kde žijí Poláci, tak i zde lze často narazit na nepochopení zejména mladých lidí, jež neznají historické pozadí polské národnostní menšiny na Těšínském Slezsku, ale přitom si na ně ukazují, jako by zde ani nepatřili. V současné době jsou vedeny ostré spory o polsko-české nápisy, jež se objevují zejména v názvech ulic především v Českém Těšíně. Významným problémem Poláků v České republice je jejich nesoudržnost a časté vedení sporů mezi sebou – viz česko-polské tabule v ulicích

¹⁰ <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=16124>

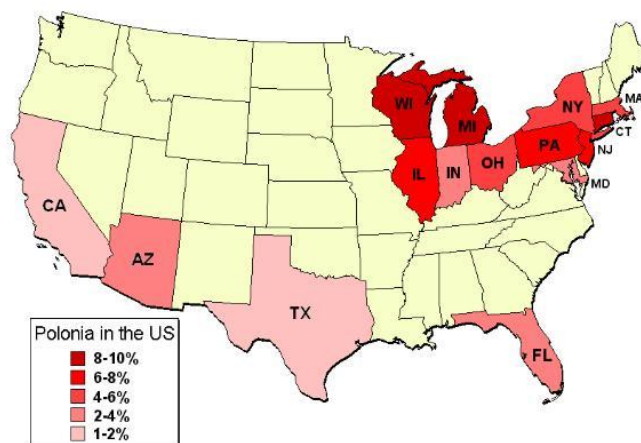
(část je pro, část proti) nebo pořádání dvou akcí pod tímtéž názvem (ZLOT), jež původně reprezentoval jednu společnou velkou akci, neboť se organizátoři vzájemně nedohodli.

18.3 POLÁCI V USA

V USA se nachází největší zahraniční komunita Poláků na světě. Bydlí především v následujících městech: Chicago, Denver, Detroit, Los Angeles, New York a Seattle. Je odhadováno, že zhruba 10,6 miliónů lidí má polské kořeny (údaje z roku 2001), z toho 667 tisíc lidí (dle sčítání lidu z roku 2000) používá polštinu v každodenním životě. V Chicagu žije druhá nejpočetnější skupina Poláků hned po rodné Varšavě.

18.3.1 Historie polské emigrace do USA

První Poláci se v USA objevili již na začátku 17. století, kdy byla vybudována první anglická osada – Jamestown (1. října 1608), jež byla založena kapitánem Johnem Smithem. Poláci sem byli dopraveni anglickou lodí „Mary and Margaret“, aby pomáhali při stavbě. Jednalo se zejména o řemeslníky, výrobce mýdla a skla. Jsou rovněž známá jejich jména – Michał Łowicki, Zbigniew Stefański, Jan Bogdan, Jan Mata, Stanisław Sadowski. Dle historických pramenů bylo Polákům v roce 1619 odňato právo hlasovat, což vedlo k zorganizování stávky, která přinesla opětovné navrácení hlasovacích práv. Na konci 18. století došlo k trojímu dělení Polska, čímž ztratilo Polsko definitivně nezávislost. Část významných polských patriotů, mezi nimi i Kazimierz Pułaski a Tadeusz Kościuszko, se proto rozhodla odjet do Ameriky, aby pomohla v boji za znovuzískání nezávislosti. Počet Poláků migrujících do USA významně stoupl již v průběhu 19. století, především v období po národním povstání. Osídlovali především státy Nová Anglie a Illinois. Následující větší vlna přistěhovalců z Polska byla vyvolána především touhou vydělat si více peněz (především v období od poloviny 19. století až do roku 1939 a poté po roce 1980). Další vlny byly vyvolány politickými událostmi (především po druhé světové válce) nebo ekonomickými událostmi (zejména osmdesátá léta 20. století). Dle statistických údajů bylo více než 1,5 miliónů polských imigrantů zaznamenáno na Ellis Island mezi lety 1988 – 1931. Následuje přehled amerických států, ve kterých bydlí Američané hlásící se k polským kořenům dle sčítání lidu z roku 2001: New York (986 141), Illinois (932 996), Michigan (854 844), Pensylvánie (824 146), New Jersey (576 473), Wisconsin (497 726), Kalifornie (491 325), Ohio (433 016), Florida (429 691), Massachusetts (323 210), Connecticut (284 272), Minnesota (240 405), Texas (228 309), Maryland (184 364), Indiana (183 989), Arizona (126 665), Virginie (124 647), Kolorado (101 190), Missouri (90 448) a Georgia (82 765).

Obr.1: Procentuální zastoupení Poláků ve vybraných státech USA (Wisconsin 9,3 %, Michigan 8,6 %, Connecticut 8,3 %, Illinois 7,5 %, New Jersey 6,9 %). Zdroj: <http://www.polonia.net/niezbednik-imigranta/polacy-w-usa>

POUŽITÁ LITERATURA

Internetové zdroje:

- ČSU: *Polská národnost na území ČR*. [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/polska_narodnost>
- NIMC: *Menšiny – základní informace* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://www.icm.cz/mensiny-zakladni-informace>>
- POLONIA.NET: *Polacy w USA* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <http://www.polonia.net/niezbednik-imigranta/polacy-w-usa>>
- STAYPOLAND.COM: *Poláci v zahraničí* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <http://www.staypoland.com/polaci_v_zahranici.html>
- *Świat z ciekawszej strony: Bartłomiej Cieszczyk: Polska diaspora na Litwie* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://www.psz.pl/tekst-37423/Bartlomiej-Cieszczyk-Polska-diaspora-na-Litwie>>
- *Świat z ciekawszej strony: Piotr Furmaniak: Polacy na Ukrainie – sytuacja polskiej mniejszości* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://www.psz.pl/tekst-37424/Piotr-Furmaniak-Polacy-na-Ukrainie-sytuacja-polskiej-mniejszosci>>
- *Świat z ciekawszej strony: Paweł Hińcza: Polska mniejszość narodowa na Białorusi* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://www.psz.pl/tekst-37425/Pawel-Hincza-Polska-mniejszosarodowa-na-Bialorusi>>
- VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY: *Polská národnostní menšina* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=16124>>
- WIKIPEDIA.ORG: *Polacy w Czechach* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <http://pl.wikipedia.org/wiki/Polacy_w_Czechach>
- WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN: *Polonia, emigraci i Polacy w świecie* [cit. 2011 – 04 – 26]. Dostupné na <<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3959692>>

19 ÚZEMNÍ VÝVOJ POLSKA

Miroslav Šibrava (KGG Přf UPOL)

19.1 HISTORIE ÚZEMNÍCH SPORŮ

Sjednocování všech polských kmenů začalo až v 10. století. Za zakladatele polského státu je považován kníže Měšek z rodu Piastovců. Za jeho vlády, kolem roku 990, se mu podařilo sjednotit čtyři polské regiony do jednotného státu. Polsko se v té době rozkládalo na ploše zhruba 250 000 km², hlavní městem bylo Hnězdno a od roku 1040 Krakov.

V době rozpadu v letech 1138-1320 Polsko ztratilo některá území – v roce 1181 Přední Pomořansko. Brandebursko obsadilo v letech 1249-1252 Zemi Lubuska a pohraničí Pomořanska-Velkopolska. V letech 1308-1309 bylo Gdaňské Pomořansko obsazeno křižáky.

Po krátkou dobu na počátku 14. století bylo Polsko spojeno s českým státem v personální unii. V roce 1320 Vladislav I. Lokýtek sjednotil Polsko, bez Slezska, které bylo připojeno k Českému království, a Mazovska.

Hranice se posunula dále na východ za vlády krále Kazimíra III. Velikého, který připojil v letech 1340-1366 Haličko-Volyňsko a lénem získal Červenou Rus (Haličská Rus) a západní Podolí. V roce 1370 země, spolu s lény, měla rozlohu asi 240 000 km².

V roce 1466 bylo k Polsku znovu připojeno Pomořansko, Chlumno Warmiňsko (tzv. Královské Prusko) a Mazovsko.

V letech 1462-1529 bylo dokončeno začleňování Mazovska. V roce 1569 bylo k Polsku připojeno také Podlasie, Volyň, Podolí a oblast Kyjeva. Ve stejném roce došlo ke spojení s Velkovévodstvím Litvy a došlo k vytvoření polsko-litevského společenství. V roce 1582 se polské území rozkládalo na ploše kolem 815 000 km². Po válkách s Ruskem v roce 1609 bylo území postupně rozšiřováno, získalo oblast Smolenska a Siewierz czernihowską, a Polsko se rozkládalo na největším prostoru ve své historii čítající 990 000 km² v roce 1634.

Země trpěla neustálými válkami se Švédskem. To roku 1665 Polsko dobylo. Polsko v té době ztratilo ve prospěch Ruska Livonsko a Ukrajinu, a Prusko se vymanilo z polského vlivu. V období let 1672-1699 došlo i k dočasné ztrátě Podolí. V roce 1699 činila rozloha Polska 733 000 km², toto území vydrželo Polsku až do roku 1772, kdy došlo k rozdělení Polska.

V Polsku probíhaly vnitřní boje polské šlechty, čehož využilo Prusko, Rusko a Rakousko. Tyto státy si v roce 1772 při tzv. Prvním dělení Polska rozdělili asi 30% polského území. Tento akt byl počátkem konce polské státnosti na dobu 120 let. V roce 1793 došlo ke Druhému dělení Polska mezi Rusko a Prusko. Proti Druhému dělení nebylo Polsko životaschopné a roku 1794 vypuklo povstání vedené Tadeuszem Kościuskem. Povstání bylo poraženo a v roce 1795 došlo ke Třetímu dělení Polska mezi Rusko, Prusko a Rakousko a polský stát přestal existovat. V roce 1806 Napoleon I. zřídil varšavské knížectví, které se roku 1809 rozšířilo do oblastí, která byla při třetím dělení přidělena Rakousku. V roce 1815 na Vídeňském kongresu byla dohodnuta přeměna knížectví na království, které bylo spojeno s Ruskem v personální unii, která trvala až do roku 1918, kdy opětovně vznikl polský stát.

Podmínky pro vytvoření moderního polského státu byly umožněny porážkou Německa a Rakouska v první světové válce. Polské armádě se podařilo zadržet útok bolševické armády a rozšířila hranice Polska dále na východ, toto území bylo po roce 1945 obsazeno Sovětským svazem.

Polsko po první světové válce ke svému území připojilo i Vilnius – na etnickém principu (populace byla převážně polská) a na historickém principu (historická polsko-litevská unie). Oblast Vilniusu ovšem požadovala i Litva, která existovala po roce 1918 jako nezávislý stát.

Polsko také vedlo spor o malou oblast Horního Slezska, kde byla polská národnostní většina, ale z historického hlediska byla začleněna do Československa.

Etnicky německé město Gdaňsk (Danzig) mělo status svobodného města a sloužilo jako koridor mezi německým územím Východního Pruska a Pomořanska.

Polsko mělo v meziválečném období jen omezený přístup k moři, jediným důležitým přístavem byla Gdyně.

19.2 SOUČASNÉ HRANICE

Rozloha: 312 685 km²

Délka hranic: Německo (467 km), Česko (796 km), Slovensko (541 km), Ukrajina (535 km), Bělorusko (418 km), Rusko (210 km), Litva (104 km), baltské pobřeží (440km- vymezení teritoriálních vod, základní linie pobřeží je 770km)

– celkem 3511km

Současné hranice Polska jsou výsledkem jednání během druhé světové války v Teheránu, v roce 1943, a na Jaltě, v roce 1945. K Polsku byla připojena nová území na západě, která byla zabrána Německu: Slezsko, Pomořansko, jižní části Východního Pruska, která byly etnicky očištěny od německého etnika. Bylo rozhodnuto, že východní část Polska bude připojena k Sovětskému svazu. Velká města jako Vilnius, Lvov, Grodno atd. byla etnicky převážně polská. Venkovské oblasti na východě, v oblasti dnešní Ukrajiny, Běloruska a Litvy, byly etnicky také převážně polské. Po roce 1945 byla většina Poláků z těchto oblastí nuceně přesídlena do nového území Polska, převážně do nových západních území. Během války a těsně po válce, byla přesídlena třetina všech obyvatel Polska.

19.3 ČESKOSLOVENSKO – POLSKÝ SPOR O TĚŠÍNSKO

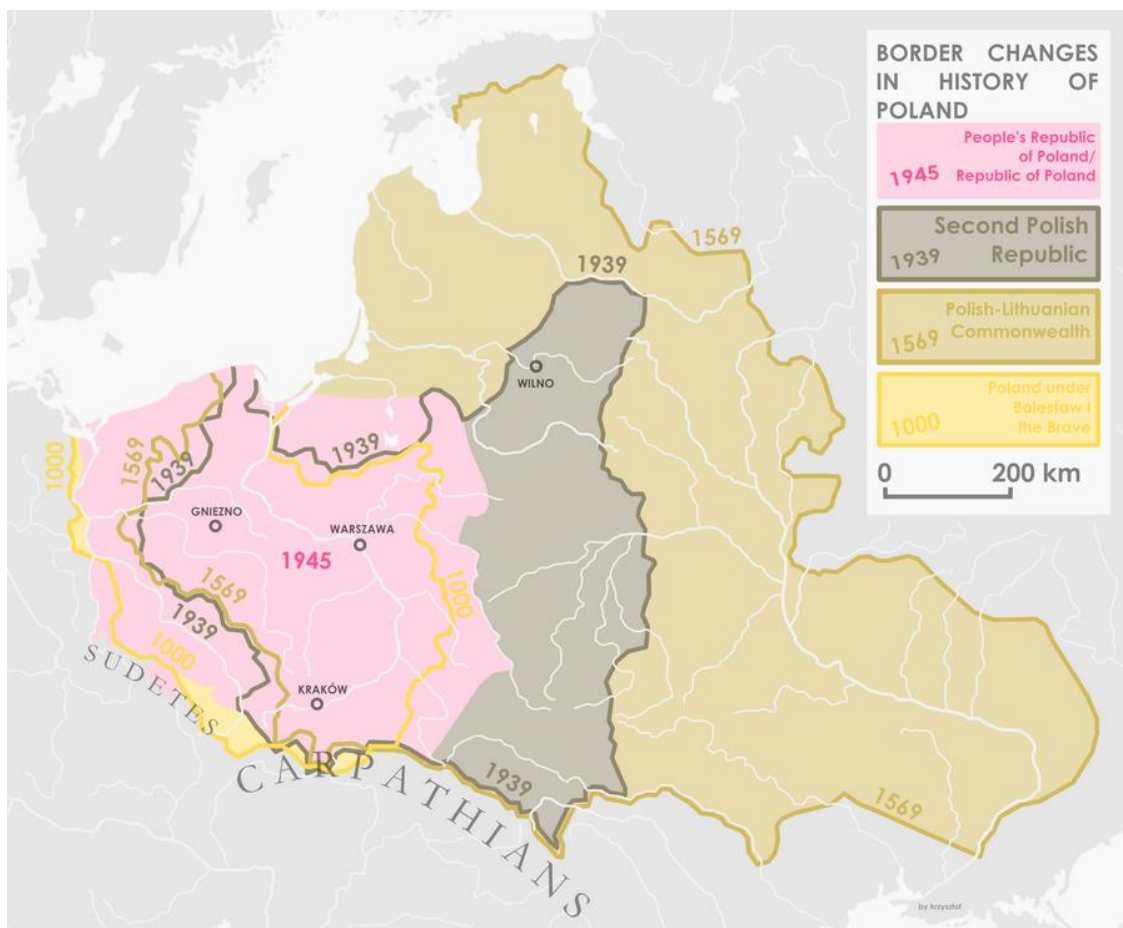
Byl to jeden z československo-polských pohraničních sporů a vedl se mezi těmito státy od roku 1918 do roku 1958. Vrcholil v letech 1918 až 1920 a v roce 1938. S konečnou platností byl ukončen až československo-polskou smlouvou z roku 1958.

Po zániku Rakouska-Uherska vznikl mezi nově vzniklým Československem a Polskem spor o území Těšínska. Po krátkém vojenském střetnutí rozhodla 28. července 1920 konference velvyslanců ve Spa o rozdělení sporného území mezi oba státy. V roce 1938 Polsko východní část české části Těšínska vojensky obsadilo a anektovalo. Po druhé světové válce se hranice vrátily do stavu před polským

obsazením. Spor byl ukončen uzavřením smlouvy o vzájemných hranicích v roce 1958.

obr. 1: Vývoj státního území Polska

obr. 2: Historické změny státních hranic Polska

POUŽITÁ LITERATURA

ALTERNATEHISTORY.COM – *discussion forum*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.alternatehistory.com>>

STAYPOLAND.COM – *incoming travel and reservation systems*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.staypoland.com/>>

MALY ROCZNIK STATYSTYCZNY POLSKI 2007 [on-line]. Dostupné na <http://www.stat.gov.pl/gus/5840_737_PLK_HTML.htm?action=show_archive>

STRAŻ GRANICZNA – Komenda Główna Straży Granicznej. [on-line]. Dostupné na <<http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal>>

HISTORYCY.ORG [on-line]. Dostupné na <<http://www.historycy.org>>

20 POLITICKÝ SYSTÉM A ADMINISTRATIVNÍ ČLENĚNÍ POLSKA

Mgr. Jan Kuchyňka (GÚ PŘF MU)

20.1 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA POLITICKÉHO SYSTÉMU

Polsko je parlamentní demokracií. Polský parlament je dvoukomorový. Skládá se ze Sejmu a Senátu. Sejm tvoří 460 poslanců, kteří jsou voleni na čtyřleté funkční období. Senát se skládá ze 100 senátorů, volených také na čtyři roky. Volby do obou komor probíhají současně, ale podle jiného volebního systému (do Sejmu poměrným systémem a do Senátu systémem většinovým). Hlavou státu je prezident, který je volen v přímých a všeobecných volbách na pětileté období. Přímá volba posiluje politické postavení prezidenta. Přímou jsou také voleni starostové obcí. Model veřejné správy je oddělený.

Místní samosprávě je věnována kapitola VII Ústavy Polské republiky. Čl. 164 stanoví, že „základní jednotkou místní správy je obec. Ostatní jednotky regionální nebo místní samosprávy upravuje zákon“. Územně správní členění Polska je třístupňové - obec (gmina), okres (powiat) či město s právem okresu a vojvodství (województwo). Na všech třech úrovních funguje samospráva. V čele vojvodského parlamentu stojí předseda (představitelem státní moci na úrovni vojvodství je vojvoda, který je jmenován a odvoláván předsedou vlády).

20.2 OBECNÍ ZŘÍZENÍ

V Polsku existuje téměř 2500 obcí. Podle zprávy vydané Radou Evropy (2000) má obec v Polsku průměrně 15 575 obyvatel a průměrná rozloha obce činí 117,4 km². I když polské obce prošly v 70. letech také procesem slučování, po roce 1989 zde neproběhl dezintegrační proces tak, jak jsme se s ním setkali v ČR, na Slovensku a v Maďarsku. Svými parametry se proto polské obce výrazně liší od obcí ve zbývajících zemích V4.

Polsko nemá žádnou obec s počtem obyvatel menším než 1 000. Nejmenší obcí je obec Krynica Morska (vojvodství Pomořanské), která má cca 1 280 obyvatel.

Tab. 1. Velikostní kategorie obcí v Polsku v roce 2000

velikostní skupina	počet obcí (abs.)	počet obcí (%)
1000 - 4999	579	23,3
5000 a více	1910	76,7
celkem	2489	100,0

Zdroj: Council of Europe (2004)

Spolupráce obcí není jen výsadou malých obcí. Funguje také v Polsku. Podle K. Svobody (2006) působilo v Polsku v roce 2003 celkem 226 svazků obcí. Jsou zaměřeny především na dodávku pitné vody, čištění odpadních vod, veřejnou dopravu, zásobování plynem, telekomunikace a ochranu životního prostředí.

20.3 REFORMA ÚZEMNÍ VEŘEJNÉ SPRÁVY

Reforma veřejné správy byla v Polsku stejně jako v ostatních zemích V4 započata v roce 1990 obnovením územní samosprávy na úrovni obcí. Systém veřejné správy v Polsku zahrnoval 49 vojvodství a 2 489 obcí. Zvolený systém plně neodpovídal principům decentralizace a demokratizace a proto musely logicky následovat další kroky.

Po dvou letech, v roce 1992, vláda rozběhla další kroky na reformě. Bylo rozhodnuto o obnovení třístupňového modelu územního členění, které existovalo před reformou v roce 1973. V lednu 1994 byl spuštěn tzv. pilotní projekt reformy veřejné správy. Účelem projektu byl přenos úkolů a kompetencí budoucích okresů na 46 největších polských měst s cílem otestovat funkčnost navrhovaného nového systému před jeho celoplošnou realizací (Committee of the Regions, 2000). Tímto krokem se Polsko jednoznačně vymyká přístupům ostatních zemí V4, kde podobné pilotní projekty před spuštěním reformy územní veřejné správy, chyběly.

Zásadní reforma v Polsku proběhla v roce 1998 a k 1. 1. 1999 byl nahrazen starý systém novým. Reformou veřejné správy byla založena dvojkolejnost veřejné správy, tzn. v Polsku je důsledně oddělena státní správa od samosprávy. K 1. 1. 1998 byly nově zavedeny dvě úrovně samosprávy, a to na úrovni okresů a vojvodství. Do té doby byla uskutečňována samospráva pouze v obcích. Územně správní členění Polska je tak třístupňové – obec (2 489), okres (308) či město s právem okresu a vojvodství (16).

Obr. 1. Polská vojvodství v roce 2011

Zdroj: <http://www.poland.gov.pl/Territorial,division,281.html>

Vojvodství jsou v rámci V4 jedinou samosprávnou jednotkou na úrovni NUTS 2. V ostatních zemích V4 byla úroveň NUTS 2 vytvořena uměle ze samosprávných krajů, resp. žup. Průměrná rozloha vojvodství je 19 543 km². V rozloze vojvodství existují výrazné rozdíly. Největší vojvodství Mazovské (35 598 km²) je téměř 4krát větší než nejmenší vojvodství Opolsko (9 412 km²). Na jedno

vojvodství připadá v průměru 2 386 913 obyvatel. Nejvyšší počet obyvatel má opět Mazovské vojvodství (cca 5,1 mil.), nejméně pak Lubušské (cca 1 mil. obyvatel). Průměrně na jedno vojvodství připadá 19 okresů a 156 obcí. Průměrná rozloha obce je cca 126 km².

Polsko se při vytváření územněsprávní struktury inspirovalo v historii. Obě nově zavedené úrovně samosprávy (vojvodství i okresy) mají svoji tradici. Polsko se podobně jako Česká republika vrátilo k územněsprávnímu členění z 50. let, ovšem s tím rozdílem, že polský návrat je k jednotkám větším, český k menším.

D. Stulík (2000) uvádí, že na rozdíl od České republiky, byly v Polsku zároveň se změnami teritoriální struktury státy přijaty potřebné kompetenční zákony, kterými se nově upravovaly pravomoci administrativních orgánů jak nových územně správních celků, tak i existujících orgánů ústřední státní správy a místní samosprávy včetně jejich vzájemných vztahů. V České republice i na Slovensku byly nezbytné zákony přijaty až po vymezení krajů.

Karel Svoboda (2000b) uvádí, že v roce 2001 Sejm, Senát a vláda zhodnotily nové základní územní členění státu a dospěly k závěru, že odpovídá požadavkům reformy veřejné správy a že bylo veřejností ve značné míře akceptováno. Naopak Jan Olbrycht, vedoucí polské delegace v Kongresu místních a regionálních orgánů Rady Evropy, v rozhovoru se Zbyňkem Hutarem (2004) uvádí, že striktní oddělení státní správy a samosprávy na úrovni vojvodství v tomto případě neshledává šťastným a řešení vidí v posílení regionů a odstranění principu dvojkoľejnosti. Uvádí, že po vstupu do Evropské unie se ukázalo, že polský systém je roztříštěný, příliš komplikovaný a že určité příjdu změny ve směru redukce správy tak, aby se napříště nedublovala. Jako problém vidí, že např. při naplňování programu ekonomického rozvoje regionu nese zodpovědnost částečně maršálek a částečně vojvoda, ve skutečnosti však rozhoduje ministr, který musí svým rozhodnutím překlenout velkou horizontální roztříštěnost správ, kde v prostoru mezi maršálkem a vojvodou se pohybuje příliš mnoho aktérů. Co se týká okresů, uvádí, že diskuse o jejich smyslu je velmi živá. Zkoumá se, zda se v trojstupňovém systému osvědčily a jak vlastně fungují. Na jejich adresu dále uvádí, že nedávné diskuse o jejich zrušení ustoupily do pozadí a nyní jsou aktuální diskuse o redukci jejich počtu. Na stále živou debatu o účelnosti existence úrovně okres naráží ve své práci také Jackiewicz I. (2005). Zmiňuje se mj. také o debatách o změně počtu vojvodství, jako konkrétní příklad uvádí snahy z roku 2003 o vytvoření dalšího vojvodství Środkowopomorskie.

20.4 KLASIFIKACE NUTS

Klasifikace územních jednotek sloužící pro statistické účely se skládá ze 5 úrovní, přičemž tři úrovně reprezentují územní jednotky, které jsou základem územně správního členění Polska a jsou doplněny dalšími dvěma jednotkami, které nemají administrativní charakter, ale pouze statistický. Jedná se o úrovně NUTS 1 a NUTS 3. Z Tab. 2. vyplývá, že na úrovni NUTS 1 Polsko vytvořilo celkem 6 regionů. Regiony jsou tvořeny 2-4 vojvodstvími. Rozlohou největším regionem je region Wschodni (74 829 km²), který je tvořen čtyřmi vojvodstvími. Nejmenším je naopak region Poludniowy (27521 km²).

Úroveň NUTS 2 reprezentuje samosprávná jednotka vojvodství. Jak již bylo řečeno výše, Polsko je jedinou zemí ze států V4, kde úroveň NUTS 2 reprezentují samosprávné celky. Základní charakteristiky úrovně NUTS 2 (resp. vojvodství) jsou uvedeny v tab. 4.4. Na úrovni NUTS 3 byly vytvořeny tzv. subregiony, vytvořené sdružením jednotlivých okresů. Úrovně LAU 1 a LAU 2 reprezentují stejně jako v České republice okresy a obce.

Tab. 2. Základní údaje o jednotkách NUTS a LAU v Polsku

Jednotky	Počet jednotek	Průměrná rozloha (v tis. km ²)	Průměrný počet obyvatel (v tis.)
NUTS 1 (regiony)	6	52,1	6367,5
NUTS 2 (województwa)	16	19,5	2387,8
NUTS 3 (subregiony)	45	7,0	849
LAU 1 (powiaty i miasta na prawach powiatu)	379	0,8	100,8
LAU 2 (gminy)	2478	0,1	15,4

Zdroj: Polský statistický úřad (<http://www.stat.gov.pl>)

POUŽITÁ LITERATURA

Publikace:

- COMMITTEE OF THE REGIONS (2000): *A Europe of Regions and Cities*. Luxemburg, 141 s.
- COUNCIL OF EUROPE (2004): *Structure and operation of local and regional democracy – Hungary*. 3rd edition, Strasbourg, 44 s.
- HUTAR, Z. (2004): *Co komplikuje Polsku čerpání ze strukturálních fondů?* Moderní obec, roč. 9, č. 6, s. 22-23.
- JACKIEWICZ, I. (2005): *Local government in Poland – conditions, precesses, problems*. Inner material of Ministry of the Interior, 37 p.
- MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH (2001): *Ustrój samorządu terytorialnego w Polsce – podstawowe założenia i rozwiązania* (materiał informacyjny dla grupo ekspertów państw Grupy wyszehradzkiej). Warszawa, 30 s.
- STULÍK, D. (2000): *Čtrnáct krajů a co dál?* Integrace, roč. 1., č. 1, s. 26 – 26.
- SVOBODA, K. (2000a): *Reforma veřejné správy v Polsku (1)*. Moderní obec, roč. X, č. 1, s. 30.
- SVOBODA, K. (2000b): *Reforma veřejné správy v Polsku (2)*. Moderní obec, roč. X, č. 2, s. 32-33.
- SVOBODA, K. (2000c): *Reforma veřejné správy v Polsku (3)*. Moderní obec, roč. X, č. 3, s. 21-22.
- SVOBODA, K. (2006): *Spolupráce obcí v nových členských státech Evropské unie*. Veřejná správa, roč. XVII, č.6, příloha.

Internetové zdroje:

- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. [cit. 2011 – 20 – 4] Dostupné na: <<http://www.czso.cz>>.
- OFICIÁLNÍ PORTÁL PROPAGACE POLSKÉ REPUBLIKY. [cit. 2011 – 20 – 04]. Dostupné na <<http://www.poland.gov.pl/Territorial,division,281.html>>.
- POLSKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD [cit. 2011 – 20 - 04] Dostupné na <<http://www.stat.gov.pl>>.

21 PREZIDENTI POLSKA

Radka Reková (GÚ PŘF MU)

Prezident Polska je hlavou Polské republiky. Jeho pravomoce a úlohu definuje Ústava Polské republiky. Podle ní je prezident hlavou polského státu, nejvyšším reprezentantem Polska a garantem kontinuity vlády. Za tímto účelem vlastní rozsáhlé pravomoci, které jsou mnohem rozsáhlejší, než u jeho spíše ceremoniálně definovaných kolegů z ostatních států střední Evropy, jako je Česká republika, Rakousko nebo Německo.

Prezident je formální hlavou výkonné moci, reprezentuje polské zájmy na mezinárodní scéně a je zodpovědný za bezpečnost státu. Vyhláší volby do Sejmu i Senátu a za mimořádných okolností může obě komory rozpustit a vyhlásit předčasné volby. Může též vyhlásit celonárodní referendum o významných otázkách. Má volnou ruku ve výběru premiéra (zpravidla ji však nevyužívá) a může předkládat návrhy nebo dotazy k Ústavnímu soudu. Má právo vetovat zákony, jeho veto však může být přehlasováno 3/5 většinou přítomných poslanců Sejmu, je-li přítomna alespoň polovina celého sboru.

Není-li funkce prezidenta Polska obsazena např. po rezignaci, odvolání, v důsledku zdravotní nezpůsobilosti, smrti, zastává úřad prozatímního prezidenta maršálek Sejmu, a to až do zvolení nového prezidenta ve volbách konaných nejdéle do dvou měsíců od jejich vyhlášení. Ty musí prozatímní prezident vyhlásit do dvou týdnů od příchodu do funkce. Pokud je neschopen výkonu úřadu, pak tento mandát přechází na předsedu Senátu.

21.1 POLSKÁ REPUBLIKA (1918-1939)

Józef Klemens Piłsudski (5. prosince 1867 Zułów, dnes Zalavas v Litvě – 12. května 1935 Varšava) byl polský revolucionář. Piłsudski zasvětil svůj život vizi svobodného Polska a boji proti carské nadvládě. Svým politickým talentem, charismatu, širokého uznání, autority a mýtu, který se kolem něho vytvořil, dosáhnout krátkodobého sjednocení rivalizujících politických proudů, které k tomu, aby se vytvořilo jedno zřetelné centrum nastupující státní moci. uznání ze strany polských orgánů v Haliči a převedení nejvyšší vojenské jeho rukou 11.11.1918 je považováno za den vzniku nezávislého Polska. V prosinci 1922 jej po prezidentských volbách nahradil v čele státu jeho přítel Gabriel Narutowicz, který však byl týden po nástupu do funkce zavražděn. Piłsudski v roce 1923 znechucen opustil své funkce v armádě a odešel do důchodu, nicméně vzrůstající chaos a výbuchy násilí jej nakonec přiměly k tomu, že v roce 1926 vyvolal státní převrat, kterým se nastolil režim zvaný sanace. Ačkoliv formálně po většinu času třímal pouze vojenské hodnosti a post ministra obrany (výjimkou byl post premiéra v letech 1926–1928 a 1930), zůstal až do své smrti faktickým vládcem Polska.

pomocí
dokázal
stačilo
Jeho
moci do

Gabriel Narutowicz (17. března 1865, Telšiai, Ruské impérium – 16. prosince 1922, Varšava) byl polský politik a první prezident druhé polské republiky. Narutowicz byl vynikající stavební inženýr. Roku 1922 byly vypsané prezidentské volby. Poté co Piłsudski tuto volbu odmítl s poukazem na slabé pravomoci hlavy státu, stal se jí přes odpor pravice Gabriel Narutowicz podporovaný představiteli levice a národnostních menšin. Ten nejprve odmítal kandidovat za Lidovou stranu, nakonec ale přijal. Jeho odpůrci, zejména národní demokraté, pak na Narutowicze, který za své vítězství vděčí hlasům

„Nepoláků“, rozpoutali politickou štvanici. Narutowicz byl prezidentem pouhých pět dní. Dne 16. prosince 1922 byl zavražděn při návštěvě umělecké výstavy v Národní galerii umění. Vrahem byl malíř Eligiusz Niewiadomski, který byl spřízněný s národními demokraty.

Stanisław Wojciechowski (15. března 1869, Kalisch, Prusko - 9. dubna 1953, Golobky) se stal za relativního konsenzu novým prezidentem. Do prezidentských voleb zastával funkci ministra vnitra ve třech vládách. Roku 1922 byl zvolen do Sejmu za Polskou rolnickou stranu. Během vykonávání funkce se Wojciechowski pro své autoritářské přesvědčení dostával do konfliktů s vládou. Jeho dávný přítel Piłsudski zinscenoval povstání (tzv. Květnový převrat). Ačkoli na Wojciechowského straně stáli premiér Wincenty Witos, ministr války generál Juliusz Tarnawa-Malczewski či generálporučík Władysław Anders, byl Wojciechowski nucen odstoupit z funkce.

Ignacy Mościcki (1. prosince 1867 Mierzanówě u Ciechanówa - 2. října 1946 Versoix u Ženevy, Švýcarsko) byl polský vědec, politik a meziválečný prezident. Po Květnovém převratu Józefa Piłsudského v květnu 1926, byl Mościcki navržen maršálem Piłsudským do funkce prezidenta. Tím byl také 1. června 1926 Sejmem zvolen. Do roku 1935 zůstal Mościcki v politickém stínu maršála Piłsudského bez toho, že by měl výrazný politický vliv. 23. dubna 1935 (19 dnů po Piłsudského smrti) vstoupila v platnost nová polská ústava, která dávala dalekosáhlé pravomoci (např. právo během války nebo výjimečného stavu nominovat svého nástupce). Ačkoliv všichni očekávali, že prezident Mościcki po nabytí platnosti nové ústavy odstoupí a budou se konat volby podle nových pravidel, Mościcki odstoupit nechtěl (jeho volební období končilo teprve v roce 1940). Polská porážka v září 1939 jej donutila k odstoupení. Nejprve uprchl do Rumunska, odkud v prosinci 1939 odcestoval do Švýcarska.

21.2 POLSKÁ VLÁDA V EXILU (1939-1990)

- Edward Rydz-Śmigły (září 1939)
- Bolesław Wieniawa-Długoszowski (září 1939)
- Władysław Raczkiewicz (1939 - 1947)
- August Zaleski (1947 - 1972)
- Stanisław Ostrowski (1972 - 1979)
- Edward Raczyński (1979 - 1986)
- Kazimierz Sabbat (1986 - 1989)
- Ryszard Kaczorowski (1989 - 1990)

Komunisté po druhé světové válce zprvu ponechali v platnosti některé předválečné zákony i funkci prezidenta, v roce 1952 ji však zrušili a změnili jméno země. Rada státu teoreticky byla kolektivní hlavou státu; nejdůležitější osobou však byl generální tajemník (v polském prostředí zvaný „první tajemník“) ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany:

- Bolesław Bierut (1948–1956)
- Edward Ochab (březen 1956)
- Władysław Gomułka (1956–1970)
- Edward Gierek (1970–1980)
- Stanisław Kania (1980–1981)
- Wojciech Jaruzelski (1981–1989)

21.3 POLSKÁ LIDOVÁ REPUBLIKA (1989)

Wojciech Witold Jaruzelski (6. června 1923 Kurów) je bývalý polský komunistický generál, politik

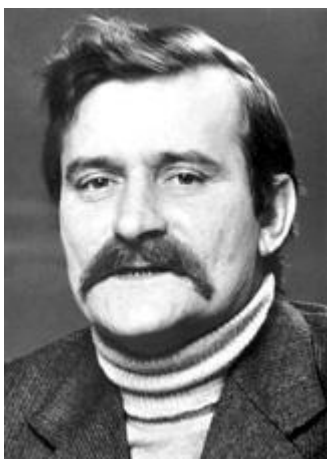

a krátce i prezident. V letech 1961 - 1989 byl poslancem Sejmu. Od roku 1968 do roku 1983 byl polským ministrem národní obrany. V této funkci nechal podle záznamů vatislavské milice 16. července 1975 sestřelit nad Slovenskem civilní letadlo, jehož amatérský pilot Dioniz Bielanski se pokoušel v dvojplášniku AN-2 uprchnout z Polska do Rakouska. Letadlo bylo sestřeleno pilotem československé stíhačky 8 kilometrů od rakouských hranic, ale Jaruzelski tvrdí, že si na to nepamatuje. V letech 1981 až 1985 vykonával funkci předsedy vlády. 13. prosince 1981 vyhlásil v Polsku výjimečný stav, aby zastavil rostoucí vliv opozičního hnutí Solidarity. Od listopadu 1985 do července 1989 byl předsedou státní rady, od července 1989 do listopadu

1990 byl prezidentem nejprve Polské lidové republiky a potom i Polské republiky, když jeho strana zanikla.

21.4 POLSKÁ REPUBLIKA (OD ROKU 1990)

Lech Wałęsa (29. září 1943 Popowo) je polský politik, aktivista za lidská práva a v letech 1990 – 1995 byl také prezidentem. 14. srpna 1980, v době kdy začaly protesty v Gdaňských loděnicích, byl Wałęsa v čele těchto protestů, které se z Gdaňsku rozšířily do celého Polska a nepřímou zahájily rozpad východního bloku. Po tom, co polská vláda částečně ustoupila požadavkům loďařů a dovolila jim zakládat odborové organizace, se Wałęsa stal odborovým předákem a tuto funkci zastával do 13. prosince 1981, kdy byl zatčen na základě stanného práva vyhlášeného polským vůdcem Jaruzelskim.

Propuštěn byl až 14. listopadu 1982. Roku 1983 se vrátil do loděnic na post řadového elektrotechnika a zároveň byl nominován na Nobelovu cenu míru, kterou skutečně dostal. V rozmezí let 1987-90 vedl pololegální zákonný výbor odborových organizací v Gdaňských loděnicích a v roce 1988 znovu zavedl stávkou s cílem zlepšit postavení Solidarity v Polsku. Po osmdesáti dnech vláda souhlasila s jednáním a jednání přinesla více méně to, co Wałęsa požadoval. Solidarity se stala de facto legitimní nekomunistickou politickou stranou Polska a vyhrála první volby v roce 1989. Jednalo se o první nekomunistický politický útvar v Sovětských vazalských státech. 9. prosince 1990 vyhrál Wałęsa prezidentské volby a stal se tak na dalších 5 let prezidentem Polska. Jeho éra se vyznačovala bouřlivou výměnou vlád každý rok. Sám Wałęsa

proslul jako kritik, kterému se pořád něco nelíbí. Toto i spousta dalších problémů (např. s ekonomickou transformací země) mu uzmulo většinu veřejné podpory, proto nebyl ve volbách roku 1995 znovuzvolen.

Aleksander Kwaśniewski (15. listopadu 1954) byl prezidentem Polské republiky v letech 1995 – 2005. Během studia působil v Socialistickém svazu polských studentů a už ve 23 letech vstoupil do Polské sjednocené dělnické strany a byl jejím členem až do rozpuštění v roce 1990. V letech 1981 - 1990 byl mimo jiné novinářem. V letech 1985-1987 byl ministrem mládeže a sportu (stal se jím jako nejmladší ve věku 31 let). V letech 1988-1991 byl předsedou Polského olympijského výboru. Od

února do dubna 1989 se účastnil jednání s demokratickou opozicí, kde zastupoval vládní (komunistickou) stranu. V letech 1988-1991 byl předsedou Polského olympijského výboru. Kwaśniewski stál při vzniku obnovené levice v Polsku. Od ledna 1990 je předsedou Hlavní rady Sociální demokracie Polské republiky (SdPR), která je hlavní silou koalice Svaz demokratické levice (SLD), která zvítězila v parlamentních volbách 1993.

Lech Aleksander Kaczyński (18. června 1949 Varšava – 10. dubna 2010 Smolensk, Rusko) byl polský politik a prezident. V roce 1971 se odstěhoval do Gdaňska, kde se stal v roce 1977 prostřednictvím svého bratra spolupracovníkem Výboru na obranu dělníků (KOR). Od roku 1978

pracoval v nezávislých odborech, které se později staly základem pro Nezávislé odborové hnutí Solidarita. V roce 1981 se stal delegátem Solidarity a členem její programové komise. Po zavedení vojenského stavu byl v prosinci 1981 zadržen policií a vězněn až do října 1982. V druhé polovině 80. let byl blízkým spolupracovníkem Lecha Wałęsy a od roku 1988 se účastnil rozhovorů mezi vládními představiteli a Solidaritou, v roce 1989 byl účastníkem jednání mezi polskou vládou, opozicí a církví u tzv. kulatého stolu. V letech 1989 až 1991 byl senátorem a poté 1991 až 1993 poslancem Sejmu. V roce 1991 byl bezpečnostním poradcem prezidenta Lecha Wałęsy, po konfliktu s Wałęsou a šefem jeho kanceláře ale odešel. Od roku 1992 do 1995 byl předsedou Nejvyššího kontrolního úřadu. V roce 1995 kandidoval

na prezidenta, ale odstoupil ještě před prvním kolem voleb. Vyhlásil ochotu podporovat koholiv, kdo by měl šanci porazit Lecha Wałęsu. V roce 2000 se stal ministrem spravedlnosti. Ve stejném roce spoluzaložil politickou stranu Právo a spravedlnost (PiS), do roku 2003 byl jejím předsedou, později čestným předsedou. V roce 2002 byl zvolen v přímých volbách primátorem Varšavy. Na funkci rezignoval v roce 2005 den před tím, než převzal úřad prezidenta. Jako primátor v letech 2004 a 2005 zakázal Průvody rovnosti, manifestace pořádané LGBT organizacemi, oficiálně proto, že organizátoři nedali městu podklady potřebné k povolení manifestace. Kontroverzní zákaz byl kritizován, byla zpochybňována jeho shoda s polskou ústavou a byl obviňován z homofobie. V roce 2007 Evropský soud pro lidská práva rozhodl o tom, že orgány města svým rozhodnutím porušily evropskou konvenci práv člověka. V roce 2005 kandidoval za stranu PiS v prezidentských volbách. V prvním kole přímé volby skončil druhý za Donaldem Tuskem ze strany Občanská platforma. Zvítězil 23. října 2005 ve druhém kole voleb se ziskem 54,04 % hlasů poté, co získal podporu rádia Maryja a politických stran Samoobrana a Polská lidová strana. Prezidentem se stal 23. prosince 2005. Lech Kaczyński zahynul se svou manželkou a dalšími čelními politiky a vojáky Polska 10. dubna 2010 při letecké nehodě u Smolenska, když letěl do Katyně v Rusku uctít památku Poláků zavražděných během Katyňského masakru. Pohřben byl i s manželkou 19. dubna 2010 v Krakově na královském hradě Wawel, což vyvolalo určité kontroverze.

Bronisław Komorowski (4. června 1952, Oborniki Śląskie) je polský politik a státník, od srpna 2010 prezident Polska. V letech 2000–2001 zastával úřad ministra obrany, od 5. dubna 2007 byl maršálkem Sejmu, dolní komory parlamentu, a od 10. dubna 2010 z titulu této funkce plnil roli úřadujícího prezidenta republiky. Je členem politické strany Občanská platforma. Po letecké havárii, při které zemřel polský prezident Lech Kaczyński, se z titulu maršálka Sejmu se Komorowski stal podle Ústavy úřadujícím prezidentem. 8. července 2010 na funkci maršálka Sejmu rezignoval, čímž přestal vykonávat prezidentské pravomoci. Jako kandidát Občanské platformy postoupil do

červencového 2. kola, v němž vyhrál nad protikandidátem Jarosławem Kaczyńským, bratrem zesnulého Lecha Kaczyńského. Od 6. srpna 2010 je polským prezidentem.

Bogdan Michał Borusewicz (11. ledna 1949, Lidzbark Warmiński) je polský politik, v době PLR působil v opozici, v několika volebních obdobích byl poslancem Sejmu, od října 2005 je pak maršálek polského Senátu. 8. července 2010 rezignoval Bronisław Komorowski Úřadujícím prezidentem se automaticky podle Ústavy stal maršálek Senátu Bogdan Borusewicz. Ještě téhož dne byl zvolen Grzegorz Schetyna novým maršálkem Sejmu a stal se novým úřadujícím prezidentem. **Grzegorz Juliusz Schetyna** (18. únor 1963, Opole) je polský politik, v současnosti zastává funkci maršálka Sejmu. V Sejmu byl poslancem v letech 1997 - 2001 a 2001- 2005. V období od 16. listopadu 2007 do 13. října 2009 byl ministrem vnitra Polska. Funkci úřadujícího prezidenta Polska vykonával do 6. srpna 2010, kdy složil přísahu prezidenta Polska Bronisław Komorowski.

POUŽITÁ LITERATURA:

DAVIES, N.: *Polsko: dějiny národa ve střední Evropě*. Praha, 2003. 481 s.

ŘEZNÍK, M.: *Polsko*. Praha, 2002. 228 s.

WIKIPEDIE : *Prezident Polska*. [on-line]. Dostupné na :
<[http://cs.wikipedia.org/wiki/Prezident Polska](http://cs.wikipedia.org/wiki/Prezident_Polska)>.

22 POSTAVENÍ CÍRKVE V POLSKÉ SPOLEČNOSTI, POUTNÍ MÍSTA

Anežka Gottfriedová (GÚ PŘF MU)

22.1 ÚVOD

Polsko zabírá v prostoru střední Evropy pomyslné prvenství, nejen co se týče rozlohy, ale také, co se týče míry religiozity jeho občanů. V Polsku se k nějakému náboženství hlásí téměř 100% občanů. Církev sama o sobě má v Polských dějinách silnou tradici. Víra Poláků přečkala doby komunismu a dodnes má církev vliv na politickou situaci u našich severních sousedů.

22.2 VÝVOJ VZTAHU CÍRKEV – VEŘEJNOST DO 90. LET 20. STOL.

Z celkového počtu věřících se jich nejvíce hlásí ke katolické církvi – asi 95% obyvatel, což je přibližně 35 milionů lidí. S velkým odstupem za katolickou církví následuje Polská pravoslavná autokefální církev, která má přes půl milionu věřících a třetí je Evangelicko-augsburská církev s asi 85 tisíci věřícími. Z náboženských společenství jsou pak nejpočetnější Jehovisté s asi 130 tisíci věřícími. 1 % obyvatel nehlásících se k žádné církvi nebo náboženskému společenství je minimální.

Náboženství hrálo na území Polska důležitou roli tím, že v dobách, kdy Polsko zaniklo a rozdělilo se mezi Rusko, Prusko a Rakousko, byla katolická církev jediným jednotícím faktorem působícím ve všech třech částech bývalého Polska. Agrární charakter společnosti byl dalším důležitým faktorem – brzdil sekularizační vlivy. Po nástupu komunismu začal na katolickou církev velký tlak, který byl i v ostatních zemích. Režim se snažil do čela církevních institucí dosazovat loajální lidi. Ovšem na rozdíl třeba od Československa, tlak na církev brzy v Polsku zmírnil, a to již na začátku 50. let, zejména proto, že se komunistům nepodařilo zlomit vztah Poláků k církvi. Režim dokonce povolil, aby se několik církevních zástupců stalo poslanci v komunistickém parlamentu, kde tato skupina prosazovala zájmy katolické církve.

Velký vliv na udržení vysoké náboženské poslušnosti v Polsku mělo zejména zvolení Karola Wojtyły papežem v roce 1978. Ten přijal jméno Jan Pavel II. a pro Poláky se stal významnou autoritou. Vláda tak dovolila papeži v roce 1979 oficiální návštěvu jeho rodné země. Podle polských historiků měla tato návštěva významný vliv na zformování opozičního hnutí Solidarita. Katolická církev pak také působila jako mediátor ve vyjednávání mezi Solidaritou a vládou. Doba komunismu tedy naprosto paradoxně katolické církvi v Polsku prospěla ke zvýšení autority.

22.3 POSTAVENÍ CÍRKVE VE SPOLEČNOSTI NA ZAČÁTKU 21. STOLETÍ

Mezi lety 2001-2005 vládla v Polsku levice a tak vliv církve byl do jisté míry omezený. V roce 2005 vyhrává volby strana Právo a spravedlnost (PiS) bratrů Kaczyńských. Ve stejném roce je prezidentem Polska zvolen kandidát PiS Lech Kaczyński. Vítězství však PiS postavilo do nelehké role – buď se do koalice spojí s poraženou Občanskou platformou, anebo se dvěma malými radikálními (extrémistickými) stranami – Ligou polských rodin (LPR) a Sebeobranou. PiS zvolila první možnost, ovšem ta nedopadla dle představ – nedokázali se s platformou Donalda Tuska domluvit a tak PiS přikročila k sestavení menšinové vlády s tichou podporou dvou extrémních stran. Tato vláda však vydržela pouze půl roku a po půl roce došlo již k přímému vstupu těchto extrémistických stran do polské vlády. PiS prosazovala zejména silně konzervativní politiku s důrazem na klasickou rodinu a

boj proti homosexuálům. Lech Kaczynski ještě jako starosta Varšavy nechal několikrát pochod homosexuálů městem zakázat.

Církev má v Polsku stále velký vliv na společnost, ale zdá-se, že její bezprostřední vliv na politické dění klesá. Strany se sami snaží od církvi distancovat. Zcela příznačné je chování v současné době nejsilnější polské strany - Občanské platformy. Ta jakoby lavírovala někde mezi levicovým názorem o plné sekularizaci státu a mezi názorem, že církev je pro Polsko důležitá. Nechce se příliš orientovat ani na jednu stranu, ale její voliči jsou zejména moderně smýšlející mladí lidé z měst a v případě střetu by se zřejmě musela přiklonit k levicovému názoru.

22.4 POUTNÍ MÍSTA

Důkazem silného vztahu polské společnosti s náboženstvím a církví jako takovou jsou poutní místa, kterých je na území Polska rozeseto přes dvě sta. Většina z nich je zasvěcena Panně Marii. Téměř každé má nějaký zázračný obraz (Kodeń, Święta Lipka, Gietrzwałd, Leżajsk) nebo sošku (Skępe, Bardo, Wąwolnica). Občas se v blízkosti nachází pramen s léčivými vlastnostmi (Studzieniczna, Krasnobród, Leśniów).

22.4.1 Jasna Góra

Čenstochová má pro římskokatolické Poláky zcela ústřední význam - představuje pro ně určitý druh duchovního hlavního města země. Kultovní statut kláštera Jasna Góra, jednoho z nejdůležitějších poutních cílů celého křesťanského světa, vyrůstal na pozadí nevšední historie tohoto místa. Návrší Jasna Góra se stalo symbolickým ústředním kamenem polské identity a římsko-katolického náboženství, když jej postupně obléhali Švédové, Rusové a Němci, kteří byli všichni odlišného vyznání. Čenstochovská svatyně je výjimečnou památkou architektury 15. století s pozdějšími renesančními a barokními stavebními úpravami. Počet poutníků a turistů, kteří toto město každoročně navštíví, dosahuje 5 miliónů. Většina z nich se omezuje pouze na návštěvu kostela a kláštera, zatímco zbytek města (pomineme-li jeho historickou část) již pro ně není tak zajímavý. Komunističtí představitelé si dali hodně záležet na tom, aby z Čenstochové učinili průmyslové centrum vyvážili tak náboženský význam města – a je třeba říct, že se jim to do značné míry skutečně podařilo. Kromě nejreprezentativnější ulice (třídy Panny Marie), která začíná na úpatí Jasne Góry, se Čenstochová jeví jako poměrně nezajímavá a provinciální. Návštěvu si však zaslouží Muzeum sirek, umístěné ve staré továrně, které představuje v celoevropském měřítku unikátní atrakci svého druhu.

22.4.2 Górká Klasztorna

Nejstarší polské poutní místo se nachází na Klášterním návrší (Górká Klasztorna), kde se v roce 1079 zdejšímu pastýři zjevila Panna Maria. V místě zjevení byl postaven dřevěný kostel, který však roku 1580 vyhořel. V 17. Století byl postaven nový zděný kostel v barokním slohu, který byl zasvěcen Neposkrvněnému početí Panny Marie. Na hlavním oltáři je umístěn obraz Panny Marie s dítětem. V kapli z druhé poloviny devatenáctého století se nachází pramen vody, který je věřícími považován za zázračný.

22.4.3 Licheňská bazilika

Po Jasné Hoře nejnavštěvovanějším poutním střediskem se dvěma chrámy. V starším, neogotickém kostele sv. Doroty se nachází obraz Matky Boží Lichenské z 18. stol., nedaleko je postavena kamenná Golgota s křížovou cestou - park s pomníky a kapličkami. Druhá svatyně je nedávno postaveným největším chrámem v Polsku – pětিলodní bazilikou, navazující formou na raně křesťanské baziliky, s nejvyšší věží v Polsku (128 m), do níž se současně vejde 700 věřících.

Poláci rádi putují ke křížovým cestám, tzv. kalváriím - souboru kostelů a kaplí po vzoru křížové cesty v Jeruzalémě. Ve Svatém týdnu jsou tam slaveny křížové cesty (připomínky křížové cesty Ježíše). Nejslavnější je Kalwarie Zebrzydowska zapsaná na Seznamu UNESCO. Jiné jsou v například v Paclawské kalvárii, na hoře Svaté Anny nebo ve Vambeřicích v Kladské kotlině.

POUŽITÁ LITERATURA:

CICHOSZ,M. and KOPEČEK,L.: *Církevní fond v Polsku a jeho kontroverzní historie a současnost*. In: Středoevropské politické studie. [on-line]. Dostupné na <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=303>>.

KOUBEK,J.: *Polský stranický systém a vyhlídky jeho vývoje po předčasných volbách 2007*. In: Člověk – časopis pro humanitní a společenské vědy. [cit. 2007 – 10 – 15]. Dostupné na <<http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2007101502>>.

STAYPOLAND.COM: *Čenstochová*. [on-line]. Dostupné na <<http://www.staypoland.com/censtochova-cz.htm>>.

VADURA,P.: *Polsko*. In: Český rozhlas. [on-line]. Dostupné na <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/eu/_zprava/557659>.

23 PAPEŽ JAN PAVEL II.

Matěj Píro (GÚ PŘF MU)

23.1 ŽIVOT

Jan Pavel II, vlastním jménem Karol Józef Wojtyła, se narodil 18. května 1920 v polských Wadowicích (nedaleko Krakova), zemřel 2. dubna 2005 ve Vatikánu. Papežem byl v období do 16. října 1978 do 2. dubna 2005.

Jeho otcem byl polský vojenský důstojník, jeho matka švadlena měla litevské předky. Měl dva starší sourozence, bratra Edmunda a sestru Olgu, která však zemřela krátce po svém narození. Malý Karel rád hrál fotbal, jezdil na lyžích a procházel se po krajině, často se svým otcem. Roku 1930 byl přijat na státní chlapecké gymnázium ve Wadowicích. Byl výborným studentem a začal se zde zajímat o divadlo. Roku 1938 byl přijat na polonistiku (obor o jazyku, historii a kultuře polského národa) na Filozofické fakultě Jagellonské univerzity v Krakově. Roku 1941 založil s přáteli divadlo Teatr Rapsodyczny. V tomto roce také přichází o svého posledního blízkého příbuzného, umírá jeho otec. Roku 1943 opouští divadlo, když se rozhodl studovat teologii. Tajně (Polsko je okupováno a nacisté to zakazovali) vstoupil do Metropolitního duchovního semináře v Krakově a začal studovat na Teologické fakultě Jagellonské univerzity. V letech nacistické okupace byl nucen pracovat v kamenolomu a čističce odpadních vod. Pomáhal s ukrýváním židů. V letech 1945 – 1946 pracuje na Teologické fakultě Jagellonské univerzity jako asistent, vede zde seminář z historie dogmatu. Vynikal v jazycích, zejména latině, řečtině, němčině, italštině a francouzštině.

Na kněze byl vysvěcen 1. 11. 1946. Poté vyučoval etiku v Krakově a také na Katolické univerzitě v Lublinu. Roku 1957 byl vysvěcen na pomocného krakovského biskupa. Roku 1961 se stal kapitulním vikářem (zástupce biskupa) královské arcidiecéze. 30. 12. 1963 byl jmenován papežem Pavlem VI. královským arcibiskupem. V této funkci se zúčastnil II. vatikánského koncilu, kde přispěl k práci na dokumentech věnujících se otázkám náboženské svobody (*Dignitatis humanae*). Pracoval zde také na konstituci věnující se církvi v dnešním světě (*Gaudium et spes*). Jeho aktivita na koncilu výrazně přispěla k jeho pozdějšímu zvolení papežem. Roku 1967 je jmenován kardinálem.

Obr. 1: Papež Jan Pavel II.

23.1.1 Papežem

16. 10. 1978 se Karol Wojtyła stává ve svých 58 letech (3. nejmladší zvolený) papežem jako Jan Pavel II (po Janu Pavlu I a před Benediktem XVI). Pozoruhodné je, že se stal prvním neitalským papežem od roku 1522 (od Holand'ana Hadriána VI), dále prvním slovanským papežem a prvním papežem z komunistické země.

13. 5. 1981 se ho pokusil zavraždit Turek Mehmet Ali Agca. Papež byl vážně raněn, ale přežil. Vyšetřování dospělo k závěru, že za atentátem stála sovětská KGB za pomoci bulharské tajné služby. Jan Pavel II později atentátníka navštívil ve vězení a odpustil mu. Atentátník poté projevil zájem účastnit se papežova pohřbu, ale v jeho datum byl stále ve vězení.

Další pokus o vraždu přežil Jan Pavel II 12. 5. 1982, kdy na něj v portugalské Fátimě nožem zaútočil konzervativní španělský kněz Juan Fernandez Krohn. Tento nesouhlasil se závěry II. vatikánského koncilu a následnými změnami v církvi. Papež byl však pořezán pouze na ruce.

Jan Pavel II provedl změnu v pravidlech volby papeže. Zavedl pravidlo, že pokud nikdo po 33 kolech nezíská 2/3 hlasů, stačí ke zvolení prostá většina. Toto pravidlo bylo kritizováno a Benedikt XVI ho později zrušil.

Pokoušel se řešit společensko-církevní krizi. Charakteristickými se pro něj staly časté cesty do zahraničí (nejvíce cestující papež vůbec) a aktivní zájem o světové politické dění. Výrazně přispěl k pádu komunistických režimů ve východní Evropě. Vedl také živý dialog s představiteli jiných náboženství, kde se snažil o porozumění a toleranci. Roku 1986 se mu podařilo uskutečnit mírovou modlitbu všech náboženství v Assisi. Blahoslavlil nebo svatořečil nebývalé množství osob (celkem 1435). Neobvyklé také je, že celkem třikrát provedl veřejný exorcismus („vymítání ďábla“). Negativně se stavěl k jakékoliv ochraně před počertim a zdůrazňoval církevní disciplínu.

Apoštolskému kolegiu (společensví kardinálů), ke kterého se časem stal pouze orgán volící nového papeže, vrátil jeho původní funkci poradního orgánu, když zorganizoval jeho 6 schůzí.

Papež se snažil i o modernizaci církve. Roku 1996 byly zřízeny vatikánské internetové stránky.

Roku 1979 formálně odvolal odsouzení G. Galilea z roku 1633.

V posledních letech svého života měl vážné zdravotní problémy (Parkinsonova choroba, artritida), kvůli kterým uvažoval o rezignaci. K ní se nakonec neuchýlil zejména proto, že by část věřících neuznala nového papeže, když ten starý stále žije, byť se vzdal funkce. Církvi by tak hrozil rozkol. Dle vatikánských zápisků byla jeho poslední slova „Nechte mne odejít do Otcova domu.“

Jan Pavel II je považován za jednu z nejcharismatičtějších osobností 20. století.

23.1.2 Po smrti

Jeho nástupce Benedikt XVI ho 19. 12. 2009 prohlásil za ctihodného, což je jeden z kroků vedoucích ke svatořečení. K tomu by mělo dojít 1. 5. 2011.

23.2 DÍLO

Napsal několik knih, divadelních her i básnických sbírek.

23.3 CITÁTY

„Svoboda nabývá své plné hodnoty teprve přijetím pravdy. Ve světě bez pravdy ztrácí svoboda svůj základ a člověk je vystaven síle vášní a otevřených nebo skrytých podmíněností.“

Centesimus annus, č.4

„Dějiny učí, že demokracie bez hodnot se snadno promění ve zjevnou nebo kamuflovanou totalitu.“

Veritatis splendor

„Svobodu nelze jenom mít, nelze ji jenom užívat. Je potřeba ji stále nabývat a vytvářet ji pravdou.“

„Nikoli porozumění mezi lidmi, ale pravda je základem práva.“

„Jde o to, ani ne tak více mít, jako více být.“

POUŽITÁ LITERATURA

WIKIPEDIE: *Jan Pavel II.* [on-line]. Dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Pavel_II.

PANOVNÍCI.CZ: *Jan Pavel II. – 264. papež.* [on-line]. Dostupné na: <http://www.panovnici.cz/jan-pavel-II>.

WIKICITÁTY: *Jan Pavel II.* [on-line]. Dostupné na: http://cs.wikiquote.org/wiki/Jan_Pavel_II.

CITÁTY SLAVNÝCH OSOBNOSTÍ – VÝROKY, MYŠLENKY, PŘÍSLOVÍ A AFORISMY: *Jan Pavel II.* [on-line]. Dostupné na: <http://citaty.net/autori/jan-pavel-ii>.

24 VYSOKÉ ŠKOLY V POLSKU

Ivana Friedrichová (KGG PŘF UPOL)

24.1 NEJSTARŠÍ UNIVERZITY V POLSKU (PODLE DATA ZALOŽENÍ):

1. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie(1364)
2. Uniwersytet Warszawski (1816)
3. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1918)
4. Katolicki Uniwersytet Lubelski (1918)
5. Uniwersytet Wrocławski (1945)
6. Uniwersytet Łódzki (1945)
7. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (1945)
8. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (1945)
9. Uniwersytet Śląski w Katowicach (1968)
10. Uniwersytet Gdański (1970)
11. Uniwersytet Szczeciński (1985)
12. Uniwersytet Opolski (1994)
13. Uniwersytet w Białymstoku (1997)
14. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie (1999)
15. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (1999)

Jagellonská univerzita byla založena v roce 1364 a je tak nejstarší univerzitou Polska a druhou nejstarší univerzitou ve střední Evropě (po Univerzitě Karlově v Praze - 1348). Univerzita byla po většinu své historie známa pod jménem Krakovská Akademie, ale v 19. století byla přejmenována na Jagellonskou univerzitu podle dynastie polských králů. Univerzita má jedinečnou strukturu a zahrnuje 15 fakult- mezi nimiž nechybí ani fakulta farmacie, lékařská a zubařská. Jagellonská univerzita vzdělává na každé ze tří úrovní studia: bakalářské, magisterské a doktorandské. Na univerzitě nyní studuje asi 44 000 studentů.

Varšavská univerzita je druhá nejstarší polská univerzita nacházející se v hlavním městě Varšava. Byla založena 1816 po svolení ruského cara Alexandra I. Univerzita s 19 fakultami je největší v Polsku. V říjnu roku 2005 na této univerzitě studovalo přes 55 000 studentů. Na Varšavské univerzitě také studoval např. tragicky zesnulý polský prezident Lech Kaczyński.

Třetí nejstarší univerzita se nachází v **Poznani**. Je pojmenována podle známého polského spisovatele a patrona Adama Mickiewicze. Univerzita nabízí 14 fakult a studenti si zde mohou vybrat z mnoha oborů, mezi nejoblíbenější patří – psychologie, biotechnologie a cestovní ruch.

Katolická univerzita Jana Pavla II. je soukromá vysoká škola na východě Polska ve městě Lublin. Byla založena v roce 1918, pod názvem Univerzita v Lublinu, ale dne 16. října 2005, škola změnila svůj název na Katolickou univerzitu Jana Pavla II.

Nejznámější osoba spojená s touto univerzitou je Karol Wojtyła, pozdější papež Jan Pavel II.

V současnosti je v Polsku 40 státních a 2 soukromé vysoké školy. Se Slezskou univerzitou v Katovicích spolupracuje i naše Univerzita Palackého v Olomouci.

25 ZEMĚDĚLSTVÍ POLSKA

Naděžda Urbánková (KGG PŘF UPOL)

25.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Povrch Polska tvoří z 1/3 lesy, nacházejí se zde i pobřežní nížiny (Pomořanská jezerní plošina, Mazurská jezerní plošina a Velkopolská jezerní plošina) půdy v těchto nížinách jsou písčité a neúrodné, dále jsou zde více úrodné nížiny (Velkopolská a Mazovská).

Většina podnebí má přechodné podnebí mírného pásu, pouze východní části mají podnebí mírně kontinentální. Proto se zde nepěstují náročné teplomilné plodiny.

25.2 VÝVOJ V POSLEDNÍCH LETECH

Polské zemědělství bylo do roku 1990 zaostalé. Mohli jsme zde vidět pomáhat na polích koně a kravské povozy. Jeden z důvodů, proč bylo zemědělství méně prosperující než v jiných státech západní Evropy byl, že v době vzniku Polska byla jeho východní část (část, která patřila Rusku) velmi zaostalá. V zemědělství za socialismu neproběhla kolektivizace v tak velké míře jako u nás a proto přetrvalo drobné soukromé hospodaření. Z tohoto důvodu pracuje v zemědělství asi čtvrtina ekonomicky aktivního obyvatelstva (některé prameny uvádějí 20%).

Po vstupu Polska do EU se zemědělství ubralo jiným směrem. Modernizace zemědělství se odrazila stavbou nových skleníků na pěstování zeleniny a ovoce nebo velkými farmami na produkci mléka.

V Polsku převládá pěstování obilnin a to především pšenice a žito a na jihu u našich hranic ječmene. Důležitá plodina, se kterou zaujímá Polsko 3. místo na světě v pěstování, je brambor. Na jihu Mazovské nížiny se pěstuje zelenina a cukrová řepa.

Z chovů zvířat převládá chov prasat nejvíce ve Velkopolské nížině (6. místo na světě) a skotu v Mazovské nížině. Dále se zde chovají koně a to na jihu u Slovenských hranic. A v malé míře se zde chovají ovce a v poslední době se hodně rozmohl chov drůbeže.

26 OCHRANA PŘÍRODY V POLSKU (NÁRODNÍ PARKY, CHKO)

Mgr. Martin Braun (GÚ PŘF MU)

Ochrana přírody v Polsku je založena na podobných principech jako v České republice a ostatně i jako jinde v Evropě. Celý systém ochrany se řídí novým zákonem z roku 2004 o ochraně přírody a zákonem z roku 2001 o ochraně životního prostředí. Prezentace a zapojení veřejnosti do ochrany životního prostředí má zajišťovat zákon z roku 2008 o sdílení informací o životním prostředí a jeho ochraně, účasti veřejnosti na ochraně životního prostředí a posuzování vlivů na životní prostředí. Zákony do sebe implementují všechny evropské politiky ochrany životního prostředí a v obecných tezích zmiňují její hlavní úkoly: zachování, udržitelné využívání a obnovení přírodních zdrojů, rostlin, živočichů i hub, stejně jako snaha zabránit vymírání druhů i degradaci stanovišť jejich přirozeného výskytu. Ochrana se zaměřuje i na přírodu neživou, stejně tak jako na krajinu v širším smyslu slova, včetně ochrany zeleně a krajiny měst a venkova. Polsko má též na středoevropské poměry nižší míru zalesnění (29,1 %), možná právě proto se zákon zaměřuje i na přinejmenším zachování tohoto podílu, lépe však na zvýšení zastoupení lesa na území státu.

Samotná hierarchie chráněných území koresponduje s evropským trendem a zákony. Nejvyšší stupeň ochrany v celoplošných chráněných územích představují **národní parky**. Celkem jich je v Polsku 23. Následují **parki krajobrazowe** (obdoba našich CHKO, kterých je 121 a kromě ochrany přírody se zaměřují i na zachování historické kontinuity daného území), **rezerwaty przyrody** (obdoba našich národních přírodních rezervací, celkem 1457 lokalit), **użytki ekologiczne** (obdoba přírodních rezervací, 6628 lokalit), **obszary chronionego krajobrazu** (zaměřují se na ochranu krajiny jako celku, chrání krajinný ráz, hlavně z důvodů ochrany turistické atraktivnosti, částečně podobné našim přírodním parkům, celkem bylo vyhlášeno 384 těchto „parků“) dále pak menší **zespół przyrodniczo-krajobrazowy** (obdoba významného krajinného prvku, 287 lokalit), **stanowiska dokumentacyjne** (Speciální kategorie pro ochranu lokalit dokumentujících nějakým jasným způsobem historii planety země. Jedná se o geologické lokality, odkryvy, jeskyně, zkameněliny a fosilní zbytky rostlin a živočichů. V Polsku bylo touto formou ochrany opatřeno 240 lokalit). Další kategorií je pak **pomnik przyrody** (obdoba přírodní památky, 35 420 lokalit). Stejně jako i v ČR, tak i v Polsku najdeme **rezerwaty biosfery** (biosférické rezervace), které byly vytyčeny v rámci programu člověk a biosféra (MaB) organizací UNESCO. V neposlední řadě i na území Polska proběhlo vytyčení sítě ekologicky cenných lokalit v měřítku celé Evropské unie a ne jen v měřítku jednoho státu. Výsledkem jsou vytyčené lokality sítě **NATURA 2000**. V rámci ní bylo vymapován a vyhlášeno 144 ptačích lokalit a 823 lokalit chránících vzácná stanoviště. Tento systém dále například doplňují **Leśne kompleksy promocyjne**, které jsou vymezeny na základě zákona o lesích a zaujímají velké lesní porosty v majetku státu. Jejich hlavním účelem je ekologické hospodaření a zachování přirozeného stavu lesa. Slovo promocyjne v názvu pak upozorňuje na vzdělávací a osvětovou činnost těchto lesních komplexů.

evropského na světě. Z populace asi 17 kusů byla cílenou introdukcí a přísnou ochranou populace rozšířena až na poslední známý stav z 31. prosince 2010, v zimě probíhá každoroční inventarizace. V té době bylo na území polské strany parku 473 kusů tohoto turovitého živočicha, na území celé Białowieskiej puszczy pak kolem na 900 zubrů. V roce 1998 se přitom celkový stav vyčísil na 536 zubrů. Prales je též zapsán na seznamu světového přírodního dědictví organizace UNESCO a obdržel prestižní Evropský diplom.

Dalšími významnými parky jsou bezesporu Tatranský národní park, Krkonošský, nebo Bieščadský národní park. Ten byl pro svou rázovitost a dochovanou přírodu, která byla, jako všude v Karpatech, spoluvytvářena pasteveckým horalským obyvatelstvem, a hlavně pak pro příkladnou péči správců, oceněn taktéž Evropským diplomem.

Tab.1: Seznam a dílčí charakteristiky národních parků na území Polska

Jméno NP	Rok založení	Plocha [ha]		Míra uplatňované ochrany [ha]		
		Celkem	Les	Jádrové oblasti	Vnější pásmo s managementem	Krajina, krajinný ráz
Babiogórski (MaB)	1954	3 390,5	3 232,3	1 124,5	2 081,6	184,4
Białowiecki (MaB, WH, E)	1947	10 517,27	9 974,26	5 725,75	4 438,20	353,32
Biebrzański (R)	1993	59 223	15 531	4 472,00	26 433	28 318,00
Bieszczadzki (MaB, E)	1973	29 196,20	24 715,20	18 557,40	10 553,30	85,50
"Bory Tucholskie"	1996	4 613,04	3 935,77	324,30	4 209,78	78,96
Drawieński	1990	11 342	9 548	569,00	10 269	504
Gorczański	1981	7 030	6 592	3 611,00	2 883	536
Gór Stołowych	1993	6 340,43	5 778,38	428,29	5 200,76	711,38
Kampinoski (MaB)	1959	38 548	28 258	4 636,00	27 213	6 699
Karkonoski (MaB,R)	1959	5 580,50	4 021,60	1 726,10	3 829,60	24,80
Magurski	1995	19 439	18 581	2 408,00	16 925	106
Narwiański (R)	1996	6 810	236	0,00	1 692	5 118
Ojcowski	1956	2 146	1 529	251	1 391	504
Pieniński	1954	2 346,20	1 665,20	749	583	1 014,20
Poleski (MaB, R)	1990	9 762,20	4 786,80	116	8 129,30	1 516,90
Roztoczański	1974	8 482,80	8 101,70	805,90	7 320,50	356,40
Słowiński (MaB, R, BSPA)	1967	21 572,90	6 181,20	5 928,90	14 701,80	942,20
Świętokrzyski	1950	7 626,40	7 212	1 715,20	5 588,40	322,80
Tatrzański (MaB)	1954	21 187,16	16 724,23	12 292,40	6 127,96	2 766,84
Ujście Warty (R)	2001	8 074	80,42	681,90	4 015,37	3 376,73
Wielkopolski	1957	7 583,93	4 707,10	259,73	4 973,70	2 350,50
Wigierski (R)	1989	14 999,50	9 410,40	623,20	11 441,70	2 934,60
Woliński (BSPA)	1960	10 937,40	4 641,50	497,86	10 322,42	117,12
Celkem		316 748,4	195 443,1	67 503,4	190 323,4	58 921,655

E – Evropský diplom, MaB – Biosférická rezervace UNESCO, WH – Světové dědictví, R – RAMSARská úmluva, BSPA – Chráněné mořské oblasti. (zdroj: <http://www.mos.gov.pl>)

26.2 OCHRANA DRUHŮ

Kromě územní ochrany Polsko samozřejmě chrání biodiverzitu i neplošnými způsoby. Ochranu druhů rostlin, živočichů i hub, které jsou ohroženými v Polsku, ale jelikož jsou členské státy EU vázány smlouvami týkajícími se celého společenství, tak současně mohou být chráněny druhy v Polsku poměrně běžné, ale vzácné v celoevropském měřítku.

Tak jako u nás i jinde v Evropě byly sestaveny červené knihy ohrožených druhů. Ne jinak tomu je i v Polsku. Kniha představuje 44 838 ohrožených druhů (z toho přes 32 000 druhů živočichů, přes 12 000 druhů rostlin a 3 druhy hub), z tohoto počtu je 16 928 ohrožených vyhynutím. Po vzoru červené knihy ohrožených organismů vznikla i červená kniha ohrožených zvířat, červená kniha rostlin a hub a nejnověji i červená kniha bezobratlých.

Červená kniha živočichů – obsahuje následující kategorie a příklady ohrožených druhů:

EX – druhy vyhynulé (2): tarpan, tur.

EXP – druhy vyhynulé nebo pravděpodobně vyhynulé v Polsku (14), jsou jimi mimo jiné: drop, ještěrka zelená, jeseter západní, chřástal nejmenší, norek evropský, poštolka jižní, sup bělohlavý, drop malý, sysel obecný.

CR – druhy kriticky ohrožené (22) mimo jiného slučka malá, ťuhýk rudohlavý, orlík krátkoprstý, tetřev hlušec, kamzík horský, mandelík hajní, dytík úhorní, losos, modrásek - *Polyommatus ripartii*, orel volavý, orel nejmenší, rybák severní, rybák dlouhoocasý, sokol stěhovavý, hvízdák eurasijský, užovka stromová nebo plch zahradní.

EN – druhy velmi silně ohrožené nebo silně ohrožené (24), mimo jiné: jespák bojovný, tetřívka obecná, sekavčík zlatavý, mihule mořská, netopýr pobřežní, orel skalní, polák malý, sysel perličkový, svišť horský, pstruh obecný jezerní, zajíc běláček, želva bahenní, kočka divoká a zubr evropský.

VU – druhy vysoce ohrožené, náchylné na vyhynutí (15) mimo jiné: užovka hladká, mihule říční, ouklejka pruhovaná, kalous pustovka, rákosník ostřicový.

NT - druhy s nízkým rizikem vymření, ale blízké ohrožení (30) mimo jiné: piskoř pruhovaný, rejsek prostřední, rys ostrovid, vlk obecný, medvěd hnědý.

LC – druhy, které nejsou ohrožené vyhynutím, ale z nejrůznějších důvodů jsou uvedeny v červené knize (23) mimo jiné: netopýr pestrý, sviňucha obecná, vrápenec velký, rejsek černý nebo čolek karpatský.

Červená kniha rostlin a hub je stejně jako červená kniha živočichů nyní již ve svém druhém vydání. Popisuje všechny ohrožené cévnaté rostliny, mechy, játrovky a hlevíky, lišejníky, řasy, houby a hlenky přítomné v devatenáctém a dvacátém století na polském území v rámci jeho současných hranic.

Kompletní systém ochrany je na internetových stránkách Centrálního registru ochrany přírody dostupného na <http://crfop.gdos.gov.pl>. Za faktickou realizaci politiky ochrany životního prostředí a ochranu přírody odpovídá Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.

26.3 LEŠNE KOMPLEKSY PROMOCYJNE

Lešne komplekсы promocyjne vyhláší státní lesy a slouží k ochraně velkých lesních celků charakteristických pro danou oblast. První takovýto lesní komplex byl vyhlášen v roce 1994 a tehdejší vláda tak reagovala na závěry konference OSN o životním prostředí a rozvoji konané v roce 1992 v Rio de Janeiru. V současné době je v Polsku na 19 těchto lesů. Lesy nemají samostatnou správu a byly ustaveny pro plnění těchto hlavních funkcí:

- komplexní výzkum stavu lesních biocenóz na jejich území a popis podmínek jejich existence včetně trendů, které mohou v budoucnu nastat;
- trvalé uchování nebo snaha o znovuzavedení přírodních procesů a hodnot lesa jako takového na základě ekologického hospodaření;
- integrovat cíle trvalé udržitelnosti lesního hospodaření spolu s aktivní ochranou přírody;
- podpora multifunkčního a udržitelného hospodaření v lesích s využitím domácích i zahraničních zdrojů;
- provádění výzkumu a praktických experimentů v lesním hospodářství s cílem vyvodit závěry o možnostech a podmínkách pro šíření zásad udržitelného rozvoje v rámci činnosti státních lesů;
- zabezpečování lesní služby (lesní strážce), exkurzí, školení a ekologického vzdělávání.

Tab. 2: Lešné komplexy promocyjne a jejich stručné charakteristiky

Jméno LKP	Vojvodství	Rok založení	Rozloha [ha]
Puszcza Białowieska	Podlaskie	1994	52 637
Bory Tucholskie	Kujawsko-pomorskie	1994	84 140
Lasy Gostynińsko-Włocławskie	Kujawsko-pomorskie, Mazowieckie	1994	53 093
Puszcza Kozienicka	Mazowieckie	1994	30 435
Lasy Janowskie	Lubelskie, Podkarpackie	1994	31 620
Bory Lubuskie	Lubuskie	1994	32 135
Lasy Beskidu Śląskiego	Śląskie	1994	39 883
Lasy Oliwsko-Darżlubskie	Pomorskie	1996	40 907
Puszcze Szczecińskie	Zachodnio-pomorskie	1996	61 070
Lasy Rychalskie	Dolnośląskie, Wielkopolskie	1996	47 992
Lasy Birczańskie	Podkarpackie	2001	29 578
Lasy Mazurskie	Warmińsko-mazurskie	2002	118 216
Lasy Spalsko-Rogowskie	Łódzkie	2002	34 950
Lasy Beskidu Sądeckiego	Małopolskie	2004	19 650
Lasy Warcińsko-Polanowskie	Pomorskie, Zachodniopomorskie	2004	37 335
Sudety Zachodnie	Dolnośląskie	2004	22 866
Puszcza Notecka	Wielkopolskie, Lubuskie	2004	137 273
Puszcza Świętokrzyska	Świętokrzyskie	2004	76 885
Lasy Warszawskie	Mazowieckie	2005	48 572
		celkem	999 237

(zdroj: <http://www.lasy.gov.pl>)

Na univerzitách se ochraně životního prostředí věnují například směry jako Ochrana srodowiska (ochrana životního prostředí), Architektura krajobrazu (Krajinná architektura) nebo omezeně některé obory v gesci turistiky a rekreace.

Organizací zabývající se též ochranou přírody je obdoba českého svazu ochránců přírody - Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody "Salamandra".

Z posledních aktualit, které se probírají v oblasti otázek životního prostředí je opakující se téma stálé nepřítomnosti seznamu nebezpečných druhů, které má vydat ministerstvo životního prostředí a doposud se tak ještě nestalo (již tomu je 7 let). Akce sledování, mapování a ochrany čápa bílého, nebo v poslední době vysoce aktuální téma jaderné energie. Výrok premiéra o trvalé snaze otevřít dva bloky první polské jaderné elektrárny v roce 2020 zaznamenala snad všechna polská média. Na toto téma však premiér chce v budoucnu uspořádat referendum. Polsko se tak snížilo snížit svou závislost na uhlí.

POUŽITÁ LITERATURA

ENCYKLOPEDIA LEŚNA [on-line]. Dostupné na http://www.encyklopedialesna.pl/hasla.php?start=S&ile_w=25&l=6.

EURACTIV.CZ: *Polsko zvažuje referendum k jaderné elektrárně*. [cit. 2011 – 03 – 24]. Dostupné na <http://www.euractiv.cz/energetika/analyza/polsko-zvazuje-referendum-k-jaderne-elektrarne-008604>.

GENERALNA DYREKCJA OCHRONY ŚRODOWISKA: *Formy ochrony przyrody*. [cit. 2010 – 11 – 04]. Dostupné na: http://www.gdos.gov.pl/Articles/view/1903/Formy_ochrony_przyrody.

LASY PAŃSTWOWE: *Leśne komplexy promocyjne*. [on-line]. Dostupné na http://www.lasy.gov.pl/o_lasach/lesnie_kompleksy_promocyjne.

MINISTERSTWO ŚRODOWISKA RZECZPOSPOLITA POLSKA: *Parki narodowe*. [on-line]. Dostupné na: http://www.mos.gov.pl/artukul/2236_parki_narodowe/311_parki_narodowe.html.

WIKIPEDIA: *Služba leśna*. [on-line]. Dostupné na http://pl.wikipedia.org/wiki/Stra%C5%BC_Le%C5%9Bna.

SALAMANDRA – POLSKIE TOWARYSZTWO OCHRONY PRZYRODY [on-line]. Dostupné na <http://www.salamandra.org.pl/home.html>.

27 KRAKÓW

Bc. Martin Britan (GÚ PŘF MU)

27.1 ÚVOD

Magický Krakov, říkají Poláci tomuto městu nad řekou Vislou. Během procházky po starých středověkých uličkách, kostelech, či dokonce po zhlédnutí nějaké té restaurace ve sklepení plyne čas pomalu. Město se pyšní nejrozsáhlejším systémem gotických sklepů v Evropě a ty jsou hojně využívány jako restaurace, kluby či hospody. A tak se vám snadno může stát, že při návštěvě Krakova dopadnete jako Jaroslav Hašek...V létě roku 1903 si zde autor Osudů dobrého vojáka Švejka pobyl v Šatlavě. Dostal se tam poté, co se podezřele procházel v nebezpečné blízkosti rakousko-ruské hranice. Verdikt zněl: tři měsíce za potulku. Haška mají Poláci rádi a jeho pobyt ve vězení si připomínají pamětní deskou na rohu ulic Kanoniczna a Podzamcze. Právě tady před 102 lety šatlava stála.

Jaroslavu Haškovi by se zcela jistě v Krakově, jednom z nejstarších a nejvýznamnějších měst na území Polska, líbilo i dnes. Mezi jejich časté návštěvníky patří zejména studenti místních vysokých škol. Na ty zajisté narazíte i v hospůdkách na Krakovském rynku, což je dnes největší středověké náměstí v Evropě (210 * 212m), které si zachovalo svůj původní tvar. Z každé strany rynku vybíhají ulice, každá druhá vede k městské bráně a dělí tak město jako šachovnici na pravouhlé bloky domů. Díky tomu je centrum zapsáno do seznamu UNESCO.

Dominantou náměstí je gotický kostel zasvěcený svaté Marii (jen pro upřesnění, je to jeden ze 119 kostelů ve městě). Během víkendů a svátků zde můžete obdivovat největší gotický oltář světa. Mariánský kostel má jeden unikát. Trubače. Na jedné ze dvou věží hrají na polnici už od roku 1392 každých šedesát minut melodii, kterou oznamují, že další hodina právě pominula. Původně troubil při rozbřesku i při západu slunce a upozorňoval místní na otevření a uzavření městských bran. Přímo uprostřed náměstí stojí soukenice (Sukiennice), což je nejstarší dosud fungující obchod s látkami v Evropě. Obchodníci se sukнем se zde nepřetržitě setkávají od roku 1297. Pravidelnost čtvercového náměstí v jižním rohu trochu narušuje malý kostelík svatého Vojtěcha. Byl postaven na místě, kde tento český světec konal své obřady.

Jednou z dominant Krakova je wawelský vrch, na kterém se nachází zejména královský hrad a katedrála. Goticko-renesanční královský hrad byl sídlem polských králů včetně Jagellonců, kteří vládli i na českém trůně.

Krakovští dodnes mají Čechy v oblibě, i když někteří se nepředvedli v nejlepším světle. Například knížeti Břetislavu I. se v roce 1038 během jeho nájezdu na Polsko podařilo zničit románskou katedrálu na wawelském vrchu. Ve stejnou dobu začala stavba mnohem větší katedrály, která se od roku 1320 stala korunovačním místem polských králů. Tentokrát se na Čechy vzpomínalo lépe, neboť je zasvěcena svatému Václavovi a svatému Stanislavovi. V podzemí se nachází nekropole, kde jsou pohřbeni téměř všichni polští králové i mnoho významných postav kultury a historie. Místo svého posledního odpočinku zde našel například spisovatel Adam Mickiewicz a generál Wladyslaw Sikorski.

Město se však může pyšnit i dalšími světovými unikáty. V útrokách Jagellonské univerzity je k vidění takzvaný Jagellonský glóbus z roku 1508, první glóbus v dějinách kartografie, na němž byla zobrazena Amerika. Město bylo i křižovatkou polské a židovské kultury. Ve čtvrti Kazimierz žili židé z celé Evropy. V roce 1530 zde byla otevřena první židovská tiskárna a knihkupectví v Evropě. Až do druhé světové války zde žilo na sedmdesát tisíc Židů, téměř všichni však zahynuli v nedalekém koncentračním táboře v Osvětimi.

Krakov patří mezi nejdůležitější polská kulturní a umělecká centra. Ve městě se konají filmové, hudební či divadelní festivaly a navštívit můžete až 28 muzeí. Nevynechejte muzeum Czartoryjských, kde bydlí „nejslavnější obyvatelka Krakova“ – Dáma s hranostajem od Leonarda da Vinciho. Další Krakovský unikát.

27.2 POLOHA

Geografické souřadnice centra města Krakov jsou 50°04' s.š. a 19°56' v.d. Krakov leží v jižní polovině Polska, téměř přesně na průsečíku 50. severní rovnoběžky a 20. východního poledníku. To znamená že leží v samém centru Evropy, to je zhruba na polovině cesty mezi nejzápadnějším Lisabonem v Portugalsku a nejvýchodnějším Uralem a leží zhruba uprostřed trasy od Středozemního moře k Barentsovu moři. Krakov je situován 800 km východně od německého Frankfurtu, 750 km západně od ukrajinského Kyjeva, 950 km od Florence v Itálii a 980 km od Goteborgu ve Švédsku.

Se svými více než 750 000 obyvateli je druhým nejlidnatějším městem Polska a bez diskuze je metropolí jižní poloviny Polska. Rozloha Krakova je 326,8 km² a rozkládá se na obou březích řeky

Wisly v průměrné nadmořské výšce 219 m n. m. na styku středopolské nížiny a úpatí Karpat.

Obr. 1 Administrativní členění Polska

27.3 HISTORIE

Nejstarší část města se nachází na opevněném Wawelském návrší. Bylo to jedno z nejdůležitějších opevnění v kmenovém knížectví Vislanů. To ovládla za vlády knížete Svatopluka Velkomoravská říše. Pravděpodobně v roce 999 se Krakov stal součástí polského státu Boleslava Chrabrého. První zmínka o Krakově (a to jako o důležitém obchodním hradišti) pochází z roku 966. Od roku 1000 se v Krakově nacházelo biskupství. Roku 1038, za vlády Kazimíra I. Obnovitele, se Krakov stal polským hlavním městem.

V období rozpadu státu na jednotlivé údíly (polsky rozbiecie dzielnicowe) byl sídlem hlavního knížete (ksiązę senior) - principa. Za Tatarského vpádu v roce 1241 bylo město takřka úplně zničeno. Začala obnova Krakova a kníže Boleslav Nesmělý, jeho matka Grzymisława a manželka bl. Kunhuta dali 5. června 1257 městu lokátorská práva podle magdeburského práva. Úkol lokátorství byl svěřen třem fojtům: Gedkovi, Jakubovi z Nisy a Dytmarovi Wolkovi. Zakládací dokument hovořil o: osvobození měšťanů od daní na období 6 let, osvobození měšťanů od cel na 10 let, dával právo lovu ryb ve Visle na úseku od Zwierzyńca do Mogiły, dával fojtům právo na 1/6 příjmů z obchodů a tržišť, dával fojtům právo na věčné osvobození od cel, dával fojtům právo vlastnit jatka a mlýny. Tehdy také vzniklo charakteristické šachovnicové uspořádání města, kam byly zasazeny dochované dřívější prvky (ul. Grodzka, Mariánský kostel). Mezi Krakovem a Wawelem ještě existovala osada Okół, která byla nezávislou tvrzí do vzpoury fojta Alberta, kdy král Vladislav Lokýtek zbořil její zdi a začlenil ji ke Krakovu. Proto má také staré město protáhlý severo-jihní tvar a táhne se až k Hradu.

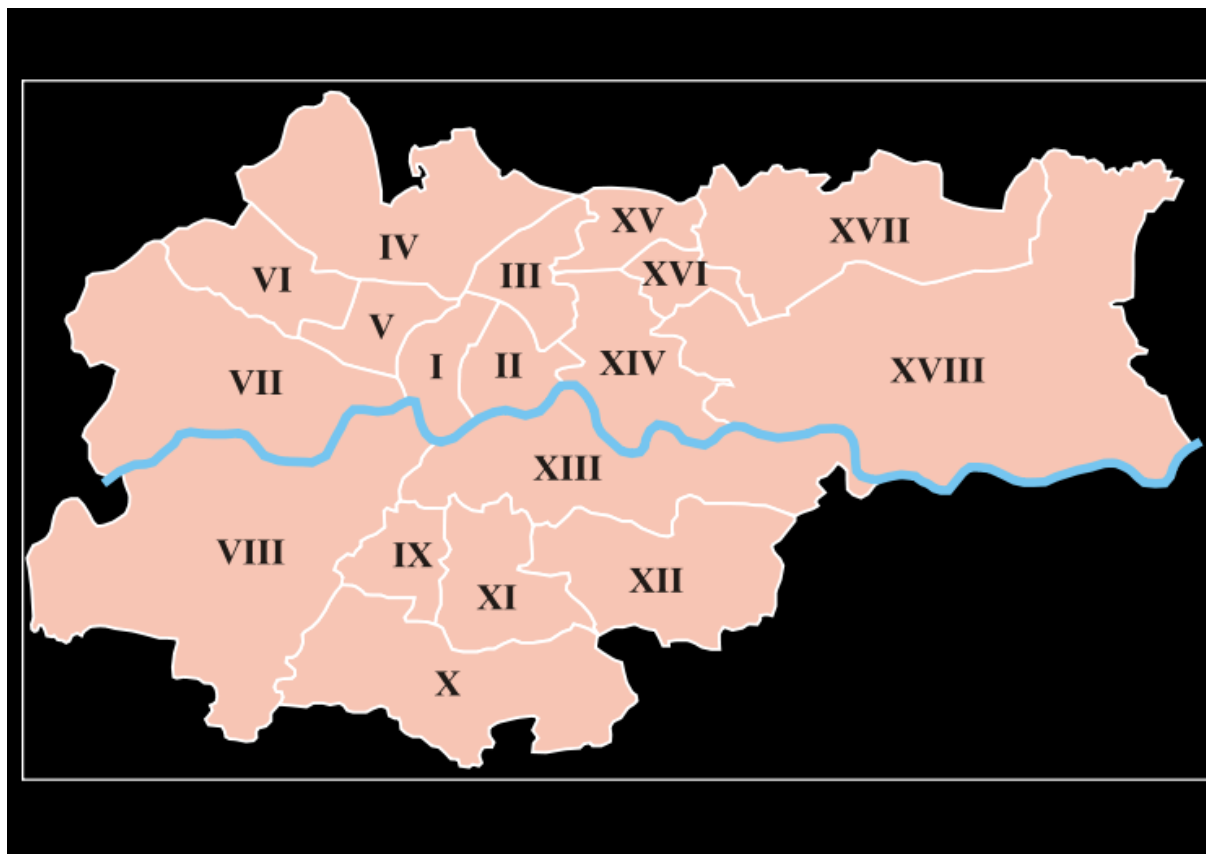
V roce 1320 se ve wawelské katedrále konala korunovace Vladislava Lokietka na polského krále, čímž skončilo období rozpadu Polska na jednotlivé části. Až do roku 1734 byl Krakov místem korunovace polských králů. Ve 14. století vznikla na předměstí Krakova dvě další města: na jihu Kazimierz (1335) a na severu Kleparz (1366). Krakov se jako hlavní město jednoho z významných evropských států v 15. a 16. století rozvíjel v každém směru – architektonickém, obchodním, řemeslnickém, kulturním, vědeckém. Hradní komplex na Wawelu byl přestavěn a rozšířen v renesančním slohu. V roce 1364 byla založena univerzita. Také byl zbudován Barbakan (obránná bašta, části se dodnes dochovaly). Novou tvář dostal Krakovský rynek. Za vlády Zikmunda II. Augusta (polovina 16. století) měl Krakov asi 30 tisíc obyvatel. Po polsko-litevské unii a vzniku Republiky dvou národů (Rzeczpospolita Obojga Narodów) se Krakov ocitl na okraji velkého státu, Sejmy a volby monarchů se konaly ve Varšavě, která ležela víceméně v polovině cesty mezi hlavními městy Koruny polské a Litvy. Definitivně král Zikmund III. Vasa v roce 1609 přenesl hlavní město Polska (bez formálního právního aktu) do Varšavy. Avšak katedrála na Wawelu zůstala i nadále korunovačním místem polských králů.

Zároveň s úpadkem Rzeczpospolity začal také úpadek samotného města. Válečné ztráty silně poškodily jeho pozici a zbrzdily i rozvoj. Poprvé byl Krakov zničen cizími vojsky v roce 1655 během švédské „potopy“. V 18. století byl dobýván vojsky pruskými, švédskými, rakouskými a ruskými. Po třetím dělení Polska obsadili Krakov Rakušané. V letech 1809-1815 náležel do Varšavského knížectví jako hlavní město departamentu. V letech 1815-1846 byl hlavním městem maličké, formálně nezávislé Krakovské republiky. Tehdy začala celková modernizace města, které stále tkvělo ve středověku. Byla zbourána většina městských hradeb, byl zasypan příkop a na jeho místě byly vybudovány rozsáhlé městské sady, obepínající staré jádro. Po „krakovské revoluci“ v roce 1846 byl Krakov opět začleněn do Rakouska, jehož součástí zůstal až do roku 1918. V roce 1850 zničil velký požár téměř půl města.

Po roce 1918 a rozpadu Rakouska-Uherska byl Krakov přiřčen k nově vzniklému Polsku. V letech 1939-1945 byl hlavním městem tzv. Generálního gouvernementu. V roce 1951 bylo ke Krakovu připojeno socialistické město Nová Huť (Nowa Huta, založena v roce 1949 na území vesnic Mogiła, Płaszów a Krzesławice).

27.4 ADMINISTRATIVNÍ DĚLENÍ

Od 27. 3. 1991 je Krakov rozdělen na 18 městských částí, označených římskými číslicemi a názvem čtvrti.

Obr. 2 Administrativní dělení Krakova

27.5 DEMOGRAFIE

Krakov měl k roku 2009 754 854 obyvatel. S ohledem na data z roku 2006 činil počet obyvatel Krakova zhruba 2% z populace celého Polska a 23% z populace Malopolského Vojvodství. V roce 2002 byla průměrná hustota zalidnění Krakova 2 320 obyvatel na km², index maskulinity byl 88,5 a průměrný přírůstek byl -1,5 obyvatel na 1 000 obyvatel. Při sčítání lidu se v roce 1931 78,1 % Krakovanů uvedlo polštinu jako jejich první jazyk, 20,9% jidiš nebo hebrejštinu, 0,4% ukrajinštinu, 0,3% němčinu a 0,1% ruštinu. Po pustošení obyvatelstva za druhé světové války a poté v období komunismu byly citelně omezeno zastoupení etnických minorit ve městě. Při sčítání lidu v roce 2002 ti, kteří uvedli svoji národnost v Krakovském vojvodství, uvedli v 1 572 případech slovenskou národnost, ve 472 ukrajinskou národnost, 50 židovskou národnost a 22 arménskou národnost. Romskou národnost oficiálně uvedlo 1 678 obyvatel, ale oficiálně jsou jejich počty odhadovány na asi 5 000 obyvatel. Oficiální statistiky ministerstva školství odhalily, že přestože méně než 1% dospělého obyvatelstva oficiálně uvedlo svoji příslušnost k menšinám, se 3% studentů účastní programů určených menšinám.

27.5.1 Krakovská místní vláda

Polsko má třístupňové místní zastupitelství: provincie (województwo), oblast (powiat), a obec (gmina), každá úroveň má svůj úřad a místní zastupitelstvo. Krakov je hlavním městem Malopolské provincie, která je jednou z nejprominentnějších provincií ze všech 16 v Polsku. Stejně jako v případě dalších polských měst je Krakovské místní a oblastní zastupitelstvo zastupováno jednou institucí. Městská místní rada sestává ze 43 zastupitelů volených systémem poměrného zastoupení. Výkonná moc je představována starostou (nazývaný prezydent), který je volen občany v dvoukolové volbě systémem většinového zastoupení. Městská rada i starosta mají mandát na 4 roky.

V roce 2002 obyvatelé Krakova zvolili profesora Jaceka Majchrowskiho poprvé ve veřejném hlasování, v listopadu 2006 a prosinci 2010 byl občany opětovně zvolen. 21. 11 2010 přesáhly pětiprocentní hranici potřebnou ke zvolení dvě nejvlivnější polské politické strany a dostaly tak do místního zastupitelstva své reprezentanty. Platforma obyvatelstva (PO) vyhrála s většinou 24 zastupitelů, zatímco její hlavní rival, pravicová strana Právo a spravedlnost (PiS), získala 12 zastupitelů. Zbývajících sedm křesel připadlo nezávislým, zformovaným úřadujícím starostou Jacekem Majcharowskim.

Krakovské zastupitelstvo má své sídlo v distriktu historického města, v renesančním paláci Wielopolskich z 16. století sousedícím s basilikou Sv. Františka.

POUŽITÁ LITERATURA

KRÁSNÝ, V. *Výlet za Jaroslavem Haškem a dámou s hranostajem*. MF DNES. 12.12. 2005, s. E/10.

WIKIPEDIE: *Krakov*. [on-line]. Dostupné na <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Krakov>>.

WIKIPEDIA: *Kraków*. [on-line]. Dostupné na <<http://en.wikipedia.org/wiki/Krak%C3%B3w>>.

OFICIÁLNÍ STRÁNKY MĚSTA KRAKOVA. [on-line]. Dostupné na <<http://www.krakow.pl/en/>>.

28 EURO 2012 V POLSKU A NA UKRAJINĚ

Bc. Vlastimil Adam (GÚ PŘF MU)

28.1 VOLBA

Společná kandidatura Polska a Ukrajiny stála proti 4 soupeřícím projektům Itálii, Řecku, Turecku a společnému projektu Chorvatska a Maďarska. V listopadu 2005 proběhlo první kolo volby, které mělo ztenčit seznam kandidátů z 5 na 3. Toto kolo vyhrála Itálie s 11 hlasy před Chorvatskem+Maďarskem s 9 hlasy. Polsko s Ukrajinou se umístily na 3. místě (7 hlasů) a 4. Turecko získalo hlasů 6. Postup do dalšího kola se tedy podařil rozdílem jednoho jediného hlasu. Konečné hlasování proběhlo 18. dubna 2007 v Cardiffu, kde polsko-ukrajinská kandidatura zvítězila v prvním kole, když získala většinu 8 ze 14 hlasů.

28.2 ZÚČASTNĚNÁ MĚSTA

Bude se hrát na 8 stadionech v 8 městech. Po 4 v každé ze zemí. V každé zemi bylo vytipováno 6 měst, ze kterých se následně vybrala 4 města, ve kterých se skutečně bude hrát. Největší polský stadion se nachází v hlavním městě Varšavě. Má 58 145 míst a bude se zde odehrávat zahajovací zápas a také čtvrtfinále a finále. Nachází se v místech bývalého stadionu Dziesięciolecia, který byl ovšem zbourán, tudíž se jedná o kompletně nový stadion. Jeho výstavba přijde přibližně na půl miliardy €. Výhodou je jeho poloha blízko středu města na břehu řeky Wisly a poblíž vlakového nádraží Wschodnia. Po EURU se očekává jeho využití pro nejdůležitější sportovní klání nebo kulturní události. Ani jeden z varšavských prvoligových klubů (Legia a Polonia) ovšem neuvažuje o jeho stálém užívání, v úvahu jsou pouze nejprestižnější utkání jako městské derby, či utkání v evropských pohárech. Dalším stadionem je městský stadion v Poznani se 42004 místy, který prošel několikaletou rekonstrukcí a jedná se o dlouholetý domov prvoligového klubu Lech Poznań. Od sezony 2010-2011 se sem nastěhoval i druholigový klub Warta Poznań, kvůli tomu byl také změněn název ze stadionu

Lechu na stadion městský, protože na něm budou hrát oba místní profesionální kluby. Na stadionu PGE Arena v Gdaňsku, dříve zvaném Baltic Arena, se bude, kromě utkání v základních skupinách, hrát také čtvrtfinále. Název byl změněn kvůli sponzorským účelům, jelikož Polskie Sieci Elektroenergetyczne (polská obdoba ČEZu) zaplatily za 5 let v názvu stadionu 8,5 milionu €. Jedná se o zcela nový stadion, jehož výstavba začala roku 2008 a dokončení je v plánu v polovině roku 2011. Jeho kapacita bude 44000 diváků a stane se novým domovem prvoligového klubu Lechia Gdaňsk. Posledním polským stadionem, na kterém budou probíhat boje v rámci EURA 2012 je městský stadion ve Wroclawi. Jedná se opět o zcela nový stadion s kapacitou 42771 míst. Kromě toho, že na něm bude po mistrovství hrát klub Slask Wroclaw, plánuje se jeho široké využití také v ostatních sportovních odvětvích a také jako kulturní centrum. V září 2011 zde proběhne boxerský souboj ukrajinského šampiona v těžké váze Vitalije Klička a domácího borce Tomasze Adamka.

Největším ukrajinským stadionem bude Olympijský v Kyjevě s 69004 místy. Odehrají se zde 3 zápasy ve skupinách, čtvrtfinále a finále celého šampionátu. Tento stadion ovšem provázejí největší obtíže s výstavbou a dlouho se mělo za to, že se nestihne dokončit včas (pokud vůbec). Poslední dobou se zde ovšem věci daly do pohybu a i dělníci přistoupili na nižší mzdy a prodloužené směny, aby nenastala mezinárodní ostuda pro Ukrajinu, v podobě nedokončeného hlavního stadionu mistrovství. Po mistrovství se předpokládá, že se stadion stane domovem ukrajinského národního mužstva a kyjevské kluby, především Dynamo Kyjev zde budou hrát své nejdůležitější zápasy. Nikdo zde ovšem nemá hrát natrvalo, protože všechny kyjevské kluby mají své menší zrekonstruované stadiony, které jim pro běžnou potřebu dostačují. Druhým nejdůležitějším stadionem na Ukrajině je doněcká Donbass Arena s 51 504 místy a klubem Šachtar Doněck, který zde již téměř dva roky hraje svá utkání v 1. Ukrajinské lize a evropské Lize mistrů. Cena tohoto stadionu se odhaduje na 400 milionů dolarů. Bude se zde hrát čtvrtfinále i semifinále šampionátu. V Charkově se nachází stadion Metalistu Charkov s 38633 místy, který je již 86 let starý, ale v roce 2009 proběhla jeho kompletní rekonstrukce. Poslední stadion se nachází v západoukrajinském Lvově. Lépe řečeno bude nacházet, protože stále probíhá jeho výstavba a to již od roku 2008. Dokončen by měl být letos v létě s kapacitou 33500 diváků. Výstavba tohoto stadionu je ještě více pozadu než toho kyjevského, ale vzhledem k jeho menší velikosti a tedy i méně náročné stavbě to není považováno za až tak velký problém, navíc by se tento stadion dal poměrně lehce nahradit zrekonstruovaným stadionem v Dněpropetrovsku nebo v Krakově. Dalším problémem je, že se neví, co s ním bude po mistrovství, jelikož zdejší prvoligový klub FC Karpaty Lvov má poměrně pěkný stadion s kapacitou 28000 diváků. Tento stadion se navíc nachází na poměrně pěkném místě blízko centra, což se nedá říci o novém stadionu uprostřed polí daleko za městem. Osobně si myslím, že pořadatelství ve Lvově je důležité především z politických důvodů, aby se vše neodehrávalo pouze v Kyjevě a na východní Ukrajině. To je patrně důvod, kvůli kterému není možné hrát na pěkném stadionu v Dněpropetrovsku, který by byl již třetím pořadatelským městem v proruské východní Ukrajině. Ovšem v tom případě nechápu, proč nedošlo k dohodě s klubem Karpaty Lvov a k jistě levnější rekonstrukci jeho stávajícího stadionu. Co se týče 4 měst, která nakonec neprošla výběrem, tak v Krakově byl zrekonstruován městský stadion Wisly Krakow a s kapacitou 33680 bude plnit roli první náhradní plochy, pokud by se některý ze stadionů nepodařilo dokončit včas. Slezský stadion v Chorzowě byl částečně zrekonstruován již v 90. letech a s kapacitou 55000 diváků by se jednalo o jeden z největších stadionů, navíc zde pravidelně hraje polská reprezentace, avšak nebyl zvolen UEFA za vhodný pořadatelství. Na Ukrajině byly zamítnuty stadiony v Oděse a Dněpropetrovsku.

28.3 PROBLÉMY S VÝSTAVBOU

Již od přidělení pořadatelství provázely celou akci pochyby, zdali se podaří organizátorům naplnit, to k čemu se při volbě zavázali. Nutno podotknout, že daleko větší problémy pronásledují ukrajinské pořadatele. Předseda UEFA Michel Platini dokonce navrhnul záložní plán, při kterém by se mistrovství Evropy odehrálo ve Skotsku. Až v létě roku 2008 UEFA prohlásila, že nebude uvažovat o žádném plánu B zahrnující pořádání mistrovství v jiných zemích. Nicméně vzhledem k tomu, že největší problémy provázejí renovaci kyjevského olympijského stadionu, na kterém se má odehrávat finále, tak byl ve hře stadion v Krakově, jako náhradní řešení, pokud by se dostavba v Kyjevě opravdu nestihla. V roce 2010 ovšem bylo dosaženo zlepšení a UEFA prohlásila, že již není třeba být na poplach. Největší problémy nastaly v přímém důsledku světové finanční krize a s ní spojeným nedostatkem peněz.

28.4 INFRASTRUKTURA SPOJENÁ S POŘÁDÁNÍM EURA

Pořádání mistrovství Evropy ve fotbale samozřejmě nespočívá pouze ve výstavbě stadionů, ale je zapotřebí i modernizace ostatní infrastruktury, především dopravní a zvětšení a zkvalitnění ubytovacích kapacit. V tomto směru opět lépe pokročilo Polsko, ve kterém probíhá výstavba dálnic. Hlavní důraz je kladen na dálnici A2 od německých hranic přes Poznaň a Lodž do Varšavy. Dále na dálnici A4 od německých hranic do Wroclawy, Katowic a Krakova a také na A1 v severojižním směru Gdaňsk - Lodž. Takto by měla být všechna hostitelská města napojena na dálniční síť a spojena se zahraničím především ze západu, tedy z Německa. Další poměrně dobré napojení bude z České republiky, kde sice bude pravděpodobně nějaký kus dálnice kolem hranic ještě chybět, ale jinak bude spojení z Ostravy do Katowic použitelné pro příjezd do Polska také velice dobře. Za pomoci tranzitu přes Německo a Česko tedy bude vyřešeno silniční spojení se západní, střední a jižní Evropou. Zbylé směry na východ (Bělorusko a Litva) jsou naplánované na dokončení později a v době EURA nebudou připraveny. Polsko s Ukrajinou se zavázali zkvalitnit silniční spojení mezi oběma zeměmi, ale své slovo dodrží a to pravděpodobně s výhradami pouze Polsko. Je zde vidět snaha do poloviny roku 2012 protáhnout dálnici A4 od Krakova, přes Rzesow až k hraničnímu přechodu Korczowa. Dá se očekávat, že větší část bude v termínu hotova, ale zcela kompletní stavba ještě nebude. To je ovšem skvělý stav oproti Ukrajině, kde z důvodů nedostatku peněz na modernizaci silnic zcela rezignovali a ty tak zůstanou v původním stavu (Ukrajina má pouhých 193 km dálnic a její silnice 1. třídy jsou často v žalostném stavu). Značná část návštěvníků včetně samotných aktérů se na šampionát dopraví letecky, tudíž bylo nutné, aby každé pořádací město mělo odpovídající letiště. Varšavské mezinárodní letiště F. Chopina i letiště v Poznani podmínky splňovaly. Ovšem na Koperníkově letišti ve Wroclawi a letišti Lecha Walesy v Gdaňsku bylo nutné vybudovat nové terminály, letová stání i ranveje. Modernizací prošlo i letiště Jana Pavla II. v záložním městě Krakově, kde byla vybudována rychlodráha z letiště na hlavní nádraží. Co se týče železniční dopravy, tak největší důležitost bude mít trať Varšava-Kutno-Poznaň-Berlín, která byla modernizována na rychlost 160km/h a opět jí bude možno použít na dopravu do dějiště šampionátu ze západní Evropy a také na přepravu mezi jednotlivými stadiony. Projekty vysokorychlostní železnice z Varšavy do Gdaňsku a do Wroclawi jsou naplánovány k dokončení až na rok 2020, ale samozřejmě bude možné k dopravě do těchto měst použít klasickou železnici. Co se týče náhradního města Krakow, to je s Varšavou spojené Centrální železniční magistralou s rychlostmi 200-250 km/h. Co se týče Ukrajiny, tam největší rozmach prožívá letecká doprava a také jsou do ní investovány největší částky. Zdá se, že vzdušný přesun bude i jediným rozumným a komfortním způsobem pro návštěvníky mistrovství. Investice zahrnují výstavbu nového terminálu na doněckém letišti. Modernizaci lvovského letiště probíhá podle projektu za 200

milionů dolarů a zahrnuje prodloužení ranveje o 700 metrů a výstavbu zcela nového terminálu, schopného odbavit 1220 pasažerů za hodinu. Na Charkovském letišti z 50. let je také ve výstavbě nový terminál. Co se týče největšího letiště v zemi, kyjevského Boryspilu, tam byly v posledních letech postaveny dokonce 3 nové terminály (B, D a F). V příštích letech tedy terminál B, který momentálně slouží pro odbavení všech mezinárodních letů, bude sloužit pouze pro vnitrostátní odlety. Terminál A, který odbavuje vnitrostátní lety dnes, bude v budoucnu sloužit jen jako příletová hala vnitrostátních letů. Terminál C bude i nadále sloužit VIP pasažérům. Nově otevřený terminál F slouží jako základna pro všechny lety Ukrajinských mezinárodních aerolinií (UIA). No a pro mezinárodní lety bude určen terminál D, který má být uveden do provozu na konci roku 2011 a roku 2015 pak má být otevřen i terminál E. Podle plánu by letiště v tomto roce mělo dosáhnout 18 milionů pasažerů za rok, což je oproti dnešním 6,5 milion téměř trojnásobek, ale není to nic nereálného, protože ještě v roce 2001 letiště odbavilo pouhých 1,5 milionu pasažerů za rok. Na železnici je obdobný stav jako v silniční dopravě. Ukrajinskí pořadatelé se zavázali k modernizaci, ale poté řekli, že kvůli ekonomické krizi není dostatek finančních prostředků, tudíž žádné velké zlepšení se očekávat nedá. Lze tedy předpokládat, že ukrajinská část EURA se ponese ve velice leteckém duchu, protože jiné přijatelné možnosti dopravy mezi jednotlivými městy nebudou dostupné.

ZÁVĚR

Ač to na první pohled vypadá, že zatímco Poláci s výhradami plní to, k čemu se zavázali a ještě jim zbývá energie k vylepšování náhradního Krakova a Ukrajinci nesplnili téměř nic, není možné to vidět takto černobíle. Kandidatura a hlasování, totiž probíhalo v úplně jiné atmosféře, kdy byla Ukrajina sebevědomá a uprostřed ekonomického boomu. Podobně jako na země Pobaltí ovšem na tuto zemi ze všech nejhůře dopadla ekonomická krize, kdy se investované peníze přestaly vracet zpět, najednou tedy všechny plány, které ještě nedávno vypadaly snadně, se najednou začaly jevit jako neuskutečnitelné. Myslím, že pořadatelé budou rádi, když se podaří postavit všechny stadiony a zajistit dostatek letadel na přepravu návštěvníků a také autobusy od letiště ke stadionům. Dalším problémem budou nedostatečné ubytovací kapacity, což se snad nebude tolik týkat Kyjeva, ale průmyslových velkoměst na východě s největší pravděpodobností ano. To ale vše nahrává Polákům, kteří i když nesplní vše zcela přesně tak v porovnání se svými sousedy budou stále za premianty. Nezbyvá než fandit, českým reprezentantům, aby si vybojovali postup na šampionát a my se mohli vydat za ukrajinským dobrodružstvím.

POUŽITÁ LITERATURA

- UEFA EURO 2012 [on-line]. Dostupné na < <http://www.uefa.com/uefaeuro2012/index.html>>.
- WIKIPEDIA: *UEFA EURO 2012*. [on-line]. Dostupné na < http://en.wikipedia.org/wiki/UEFA_Euro_2012>.
- STATE ENTERPRISE BORYSPIL INTERNATIONAL AIRPORT. [on-line]. Dostupné na <<http://kbp.com.ua/index.php?lang=english>>.
- LOTNISKO CHOPINA V WARSZAWIE. [on-line]. Dostupné na <<http://www.lotnisko-chopina.pl/en/passenger>>.
- ČESKO – POLSKÁ OBCHODNÍ KOMORA. [on-line]. Dostupné na <<http://www.opolsku.cz/cz/proc-na-euro/>>.
- EURO 2012. [on-line]. Dostupné na: <<http://www.poland2012.net/>>.
- FC KARPATY LVIV [on-line]. Dostupné na < <http://fckarpaty.lviv.ua/en/>>.
- FC DNIPRO DNIPROPETROVSK [on-line]. Dostupné na < <http://www.fcdnipro.ua/content/en/>>

SHRNUTÍ EXKURZE

Ve dnech 9.5. – 15.5. se uskutečnila další z exkurzí, hrazených z prostředků ESF v rámci projektu Geoinovace. Konala se opět ve spolupráci MU v Brně a UP Olomouci, takže se jí zúčastnili studenti z obou těchto akademických pracovišť.

Exkurze byla koncipovaná jako „zastávková“, to znamená, že ač měla konkrétní hlavní cíl (pobyt ve východopolském Lublinu a okolí), její poznávací náplň se uskutečňovala už v průběhu cesty samé. Hned první den, po překročení česko – slovenských hranic, jsme měli možnost navštívit slepencové **Súl'ovské skály** (součást tzv. bradlového pásma Karpat, charakteristického členitými skalními výchozy) a také obec **Vikolínec** nedaleko Ružomberoku, která byla pro svůj charakter původní horské vsi zapsána na seznam UNESCO. První noc jsme strávili již za slovensko – polskými hranicemi – konkrétně v městě **Zubrzyca Górna**.

Druhý den jsme pokračovali přes druhé největší polské město **Kraków** – někdejší sídlo panovníků s velmi dobře dochovaným historickým jádrem (např. královský hrad **Wawel**, židovská čtvrť **Kazimierz** atd.) Po prohlídce centra následoval dlouhý přesun směr **Lublin**. Cestou jsme mohli dobře pozorovat proměny krajiny i sídelní struktury v závislosti na tom, zda bylo dříve území spravováno Německem či Ruskem.

Třetí den se nás ujali akademičtí pracovníci z Univerzity M.C. Sklodowskiej a provedli nás Lublinem (město přibližně velikosti Brna). Navštívili jsme mj. **Lubelský zámek** a také **bývalý koncentrační tábor Majdanek**.

Po dalším noclehu v Lublinu nás naši průvodci vzali na krátkou prohlídku nové budovy Institutu Hydrograficznego a poté jsme projeli nedaleký, čtvrtohorním zaledněním modelovaný **Kazimierzski Park Krajobrazowy** se zastávkami v Rablówu (opukové výchozy, bývalé štoly s četnými fosiliemi) a Kazimierzu Dolnem, kde řeka Wisla vytváří průlomové údolí **Malopolski Przelom Wisly**. Odpoledne jsme se vrátili do Lublinu a odtud do města **Zamość** – opět chráněného UNESCO zejména pro historické centrum se starými „domy arménských kupců“. Nocleh byl zajištěn v nedalekém městečku **Zwierzyniec**.

Pátý den jsme trávili ve společnosti pracovníka Roztoczanskiego Parku Narodowego. Tento park, známý svými borovými i bukovými lesy, krajinou úzkých pásových políček i speciálním druhem koní, jsme zčásti prošli a zčásti projeli na koňském povoze. Během cesty bylo zajištěno i občerstvení a prohlídka návštěvnického centra s krátkým filmem o „Roztoczích.“

Šestý den jsme pokračovali ze Zwierzyńce ke slovenským hranicím, konkrétně k památníku Karpatsko – dukelské operace z dob Slovenského národního povstání r. 1944. Na vyhlídkové věži se nám dostalo živého a erudovaného výkladu z úst průvodce. Další zastávkou byla **Levoča** (známá zejména pozdně gotickým dřevěným oltářem v kostele sv. Jakuba) a **Spišská**

Kapitula – sídlo biskupa a dlouho samostatná obec, která byla r. 1948 připojena ke **Spišskému Podhradí**. Zajímavým zážitkem pro mnohé byla návštěva nočního **Spišského hradu**, kde právě na nádvořích probíhala představení divadelního spolku.

Poslední den exkurze jsme se pro nepřízeň počasí absolvovali již jen krátkou zastávkou u jediného ledovcového jezera Nízkých Tater – **Vrbického plesa** – a v odpoledních hodinách autobus dorazil zpět do České republiky.

TRASA A PROGRAM

9.5. 2011

Brno – Olomouc – Valašské Meziříčí – Súľovské skály – Vlkolínec – Zubrzyca Górna

10.5. 2011

Zubrzyca Górna – Kraków (prohlídka města) – Pulawy - Lublin

11.5. 2011

Lublin (prohlídka města) – Majdanek (bývalý koncentrační tábor) - Lublin

12.5. 2011

Lublin – Kazimierzski Park Krajobrazowy (opukové výchozy u Rablówa, Kazimierz Dolny) – Zamość (domy arménských kupců) - Zwierzyniec

13.5. 2011

Zwierzyniec – Roztoczanski Park Narodowy (bukové a borové lesy, polská řemenová políčka, chov místního druhu koně) - Zwierzyniec

14.5. 2011

Zwierzyniec – Duklianský průsmyk (Pamätník Karpatsko – duklianskej operácie) – Levoča (kostel sv. Jakuba, UNESCO) – Spišské Podhradie (Spišská Kapitula, Spišský hrad)

15.5. 2011

Spišské Podhradie – Poprad – Nízke Tatry (Vrbické pleso) – Liptovský Hrádok – Valašské Meziříčí – Olomouc - Brno

..

FOTOPŘÍLOHA

Obr. 1 Pod Súl'ovskými skalami

Obr. 2 Obec Vlkolínec na Velké Fatě

Obr. 3 Orawski Park Etnograficzny v Zubrzyci Górne

Obr. 4 Centrum Krakowa

Obr. 5 Centrum Krakowa (Rynek Główny)

Obr. 6 Královský hrad Wawel v Krakově

Obr. 7 Naši průvodci z Univerzity M.C. Skłodowské v Lublinu

Obr. 8 Svatostánek v Lublinu

Obr. 9 Koncentrační tábor Lublin – Majdanek

Obr. 10 Kazimierzski Park Krajobrazowy – opukové výchozy u obce Rablów

Obr. 11 Kazimierz Dolny v Malopolskem Przelomu Wisly

Obr. 12 Zamość

Obr. 13 Domy arménských kupců v Zamości (Centrum chráněno UNESCO)

Obr. 14 Neformální večerní zábava u Zwierzyńce

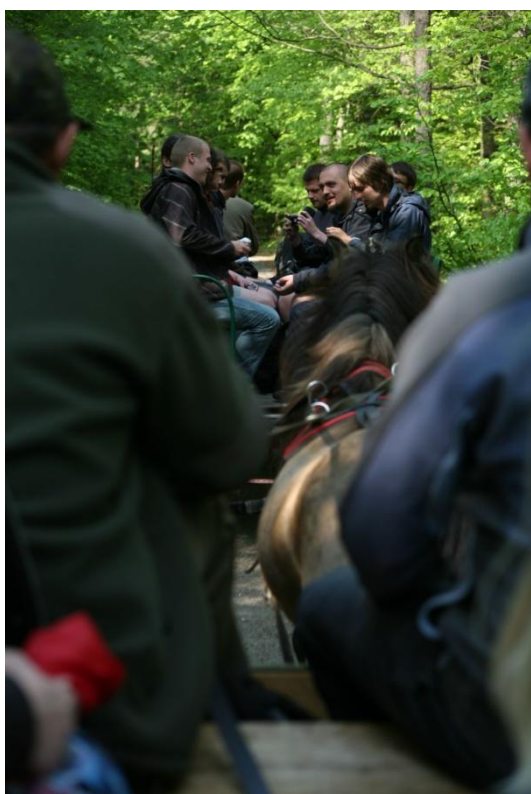
Obr. 15 Kytarový večer ve Zwierzyńci

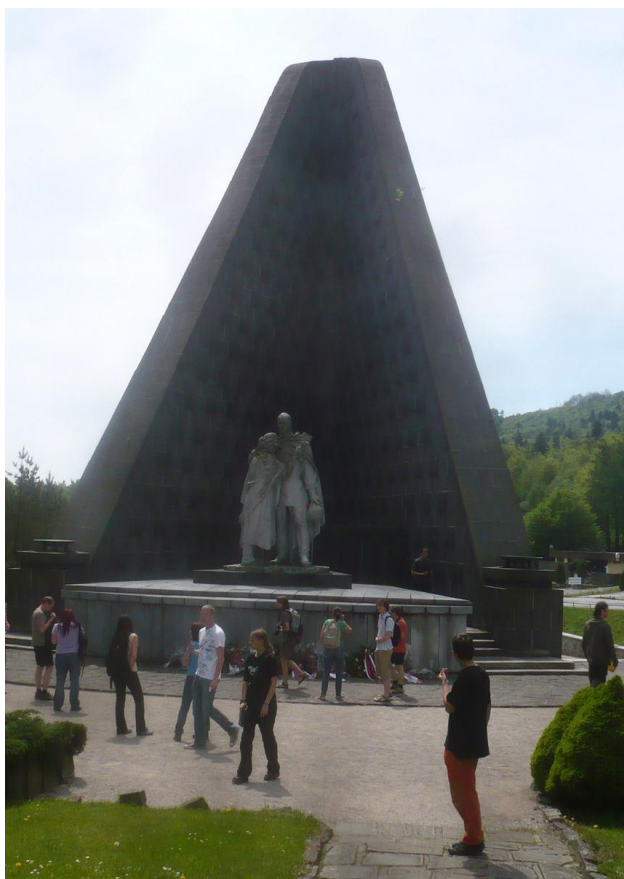
Obr. 16 Ukázka řemenových poliček v Roztoczanskem Parku Narodowem

Obr. 17 Průvodce po Roztoczanskem Parku Narodowem nás seznamuje s místním druhem koní

Obr. 18 Cesta bryčkou zpět do Zwierzyńce

Obr. 19 Pamätník Karpatsko – duklianskej operácie r. 1944

Obr. 20 Pamätník v Dukelském průsmyku

Obr. 21 Průvodce po památníku zajímavě přednášel

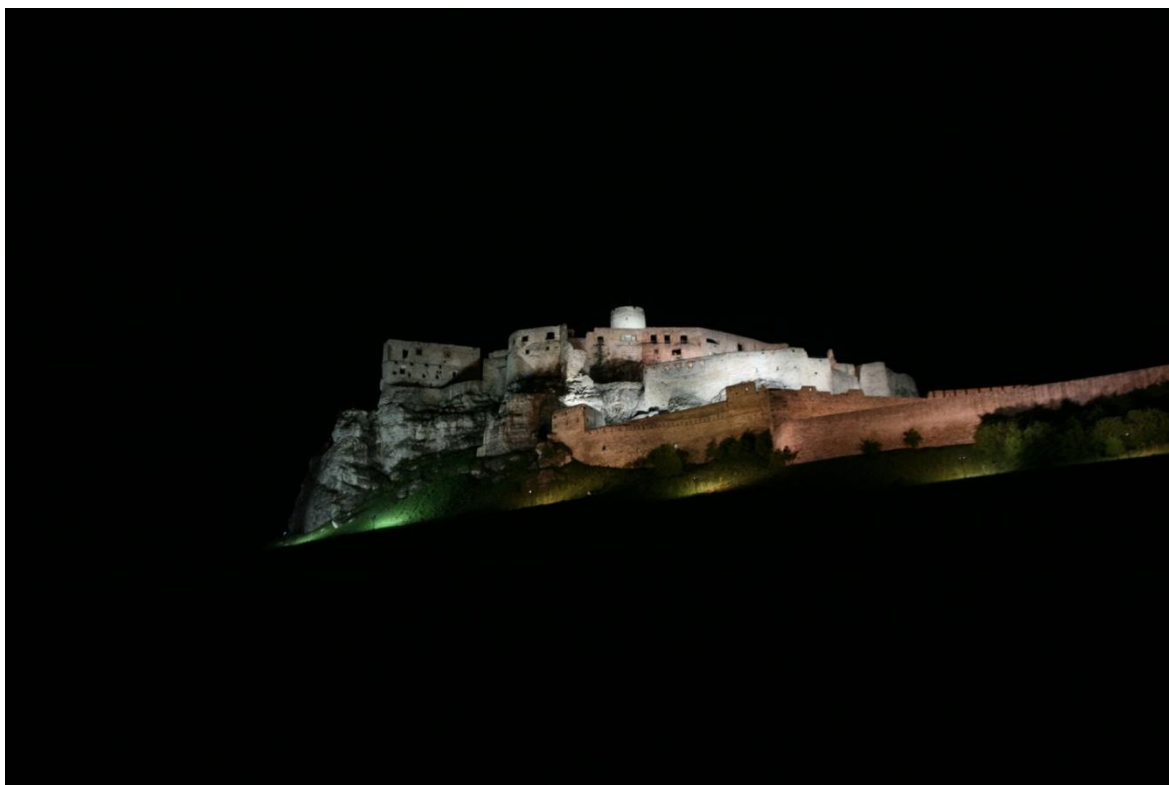
Obr. 22 Centrum Levoči

Obr. 23 Chrám sv. Jakuba v Levoči

Obr. 24 Spišská Kapitula

Obr. 25 Spišský hrad

Obr. 26 Večerní představení divadelních souborů na Spišském hradu

Obr. 27 Na Vrbickém plese v Nízkých Tatrách